

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BALIKESİR İL MÜFTÜLÜĞÜ ALO FETVA 190 HATTINA
GELEN SORU VE CEVAPLARIN FIKHİ AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ (2017-2022)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EROL OLFAZ

BALIKESİR, 2025

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BALIKESİR İL MÜFTÜLÜĞÜ ALO FETVA 190 HATTINA
GELEN SORU VE CEVAPLARIN FIKHİ AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ (2017-2022)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EROL OLFAZ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. MEHMET ÖZKAN

BALIKESİR, 2025

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda 202212573015 numaralı Erol OLFAZ'ın hazırladığı "Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetva 190 Hattına Gelen Soru ve Cevapların Fıkhi Açından Değerlendirilmesi (2017-2022)" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 17/06/2025 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Prof. Dr. Halis DEMİR

İmza

Üye (Danışman) Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN

İmza

Üye Doç. Dr. Yılmaz FİDAN

İmza

/ / 2025

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

17/06/2025

İmza

Erol OLFAZ

ÖNSÖZ

İslâm dini, birey ve toplumun ihtiyaçlarına yönelik fikhî hüküm ve rehberlik sunan kapsamlı bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda günümüzde, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki Din İşleri Yüksek Kurulu ve il müftülükleri tarafından yürütülen “Alo 190 Fetvâ Hattı”, vatandaşlara dinî sorularını yanıtlamak için önemli bir hizmet sağlamaktadır.

Bu çalışma, 2017-2022 yılları arasında Balıkesir İl Müftülüğüne bağlı “Alo 190 Fetvâ Hattı”na gelen soru ve cevapları fikhî açıdan analiz edip İslâm kaynakları eşliğinde değerlendirilmeyi amaçlamaktadır. İçerik analizi yöntemiyle soruların konu dağılımları ve cevapların değerlendirilmesi yapılmış, fetvâ kurumunun tarihsel gelişimi ve günümüzdeki işlevi ele alınmıştır. Çalışma, “Alo 190 Fetvâ Hattı” uygulamasının işleyişi, hizmet kalitesi ve toplumun dini sorularına olan yaklaşımıyla ilgili önemli bilgiler sunmakta, fetvâ kurumunun toplum ihtiyaçlarını karşılama konusundaki etkinliğini ortaya koymaktadır.

Ümit ediyoruz ki bu çalışma, fetvâ kurumunun güncel uygulamalarına ve toplumsal etkilerine dair literatüre katkı sağlayacak, Din İşleri Yüksek Kurulu ve il müftülüklerinin dini danışmanlık hizmetlerinin daha etkin bir şekilde yürütülmesine de yardımcı olacaktır.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde değerli görüşleri, önerileri ve rehberliğiyle bana yol gösteren kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN’a en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, literatür taraması sırasında desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Yılmaz FİDAN’a, akademik çalışmam boyunca yanımda olan ve desteğini her daim hissettiren eşim Kadriye OLFAZ’a, Balıkesir İl Müftülüğü yetkililerine ve sürecin her aşamasında katkı sağlayan Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerine teşekkürü bir borç bilirim.

BALIKESİR, 2025

EROL OLFAZ

ÖZET

BALIKESİR İL MÜFTÜLÜĞÜ ALO FETVA 190 HATTINA GELEN SORU VE CEVAPLARIN FIKHİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ (2017-2022)

OLFAZ, Erol

Yüksek Lisans, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN

2025, 168 Sayfa

Bu çalışmada, Balıkesir İl Müftülüğü bünyesinde hizmet veren alo fetvâ 190 hattına 2017-2022 yılları arasında gelen dini sorular ve bu sorulara verilen cevaplar fikhî açıdan incelenmiştir. Dini hassasiyetleri ve soruların yoğunluğunu dikkate alarak, Balıkesir halkının dini anlayışını ve ihtiyaçlarını daha iyi anlamak amacıyla bu sorular tasnif edilip, ilgili kaynaklar ışığında değerlendirilmiştir.

Çalışmada, sorular iman, ibadet, aile hayatı ve helaller-haramlar gibi ana başlıklara ayrılmış ve her başlık altında soru ve cevaplar analiz edilerek fikhî değerlendirmeler yapılmıştır. İslâm'ın temel ve tali kaynaklarına dayanan bu analizler sonucunda, halkın dini konularda sıkça merak ettiği meseleler ve Balıkesir'deki din diline özgü özellikler tespit edilmiştir.

Bu çalışma, Balıkesir halkının dini bilgi ve hassasiyetlerini analiz ederek diğer şehirler için model olabilecek veriler sunmaktadır. Müftülük hizmetlerinin kalitesini artırmak ve halkın dini sorularına daha etkili cevaplar vermeyi amaçlayan çalışma, Balıkesir İl Müftülüğünün din hizmetlerinin yerel ihtiyaçlara uyumunu ve verilen fetvâların İslâm fikhî açısından değerlendirilmesini temel almıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Balıkesir Müftülüğü, Fetvâ, İlmihal.

ABSTRACT

EVALUATION OF QUESTIONS AND ANSWERS RECEIVED TO BALIKESİR PROVINCIAL MUFTI'S OFFICE ALO FETVA 190 LINE FROM A FIQH PERSPECTIVE (2017-2022)

OLFAZ, Erol

Master's Thesis, Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN

2025, 168 Pages

In this study, religious questions and answers given to the Alo Fetvâ 190 hotline, which operates under the Balıkesir Provincial Mufti's Office, between 2017 and 2022 were examined from a jurisprudential perspective. Considering the religious sensitivities and the intensity of the questions, these questions were classified and evaluated in the light of relevant sources in order to better understand the religious understanding and needs of the people of Balıkesir.

In the study, the questions were divided into main headings such as faith, worship, family life and halals-harams, and jurisprudential evaluations were made by analyzing the questions and answers under each heading. As a result of these analyses based on the primary and secondary sources of Islam, issues that the people are frequently curious about in religious matters and the characteristics specific to the religious language in Balıkesir were determined.

This study analyzes the religious knowledge and sensitivities of the people of Balıkesir and provides data that can be a model for other cities. The study, which aims to increase the quality of mufti services and to provide more effective answers to the religious questions of the public, is based on the adaptation of the religious services of the Balıkesir Provincial Mufti's Office to local needs and the evaluation of the fatwas issued in terms of Islamic jurisprudence.

Keywords: Islamic Law, Balıkesir Mufti's Office, Fatwa, Catechism.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLOLAR LİSTESİ	xi
ÇİZELGELER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	2
1.5. Tanımlar	3
2. İLGİLİ ALANYAZIN	4
2.1. Kuramsal Çerçeve	4
2.2. İlgili Araştırmalar	4
3. YÖNTEM	6
3.1. Araştırmanın Modeli	6
3.2. Evren ve Örneklem.....	6
3.3. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri	7
3.4. Verilerin Toplanma Süreci	7
3.5. Verilerin Analizi	8
4. BULGULAR VE YORUMLAR	10
4.1. İslâm Hukukunda Fetva.....	10
4.1.1. Fetvâ Kavramı.....	10

4.1.2. Geçmişten Günümüze Fetvâ Olgusu	11
4.1.3. Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen Soruların Cevaplanmasında Yararlanılan Kaynaklar	15
4.2. Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen Soru ve Cevapların Fikhî Açıdan Değerlendirilmesi (2017-2022).....	16
4.2.1. İman	19
4.2.1.1. Allah'a İman.....	20
4.2.1.2. Meleklerle İman	22
4.2.1.3. Kitaplara İman.....	23
4.2.1.4. Ahirete İman.....	24
4.2.1.5. Kaza ve Kadere İman	25
4.2.1.6. Cennet- Cehennem	26
4.2.2. İbadet	27
4.2.2.1 Tahâret.....	30
4.2.2.1.1 Abdest.....	30
4.2.2.1.2. Gusul	34
4.2.2.1.3. Teyemmüm.....	37
4.2.2.1.4. Mestler Üzerine Mesh	38
4.2.2.1.5. Sargı Üzerine Mesh	40
4.2.2.1.6. Özürlünün Abdesti	41
4.2.2.1.7. Kadınlara Mahsus Haller	43
4.2.2.2. Namaz	46
4.2.2.2.1. Beş Vakit Namaz.....	47
4.2.2.2.2. Cuma Namazı	52
4.2.2.2.3. Nafile Namazlar	55
4.2.2.2.4. Kaza Namazları	57
4.2.2.2.5. Kerahet Vakitleri	59
4.2.2.2.6. Namazda Secde Durumları	60

4.2.2.2.7. Seferîlik	61
4.2.2.3. Oruç.....	64
4.2.2.3.1. Oruca Niyet	65
4.2.2.3.2. Oruç Tutmamayı Mübah Kılan Durumlar.....	67
4.2.2.3.3. Orucu Bozan Durumlar	69
4.2.2.3.4. Nafîle Oruçlar	74
4.2.2.3.5. Fidyeye, Fitre	75
4.2.2.4. Hac	78
4.2.2.4.1. Vekâlet Yoluyla Hac	79
4.2.2.4.2. Hac 'da Cezalar	80
4.2.2.5. Zekât.....	80
4.2.2.5.1. Kimler Zekât Verir	81
4.2.2.5.2. Kimlere Zekât Verilir	83
4.2.2.5.3. Zekât Malının Nisap Miktarı	86
4.2.2.5.4. Zekât Malının Cinsi ve Miktarı	89
4.2.2.5.5. Zekâtın Ödeme Zamanı	91
4.2.2.5.6. Alacakların Zekâtı	92
4.2.2.5.7. Geçmiş Yıllara Ait Zekât Borçları	94
4.2.2.6. Kurban.....	95
4.2.2.6.1. Kurbanlık Hayvanın Zellikleri	96
4.2.2.6.2. Kurbanlık Hayvanın Alım Şekilleri	98
4.2.2.6.3. Hissedarların Durumu	99
4.2.2.6.4. Vekâletle Kurban.....	101
4.2.2.6.5. Adak Kurbanı	101
4.2.2.6.6. Akîka Kurbanı	103
4.2.2.7. Dua ve Zikir	104
4.2.2.8. Yemin ve Kefâretler.....	108

4.2.2.9. Adak	109
4.2.2.10. Cenâze	111
4.2.3. Aile.....	114
4.2.3.1. Nikâh	115
4.2.3.2. Talâk.....	118
4.2.3.3. Mehir	119
4.2.3.4. Miras	121
4.2.3.5. Radâ‘	123
4.2.4. Helaller-Haramlar	125
4.2.4.1. Hayvan Hakları	127
4.2.4.2. Kürtaj	129
4.2.4.3. Organ Nakli.....	130
4.2.4.4. Tüp Bebek	132
4.2.4.5. Buluntu Mal, Eşya.....	133
4.2.4.6. Kutlamalar.....	134
4.2.4.7. Yiyecek ve İçecekler	135
4.2.4.8. Vesvese	138
4.2.4.9. Giyim ve Süs Eşyaları.....	139
4.2.4.10. Sağlık	141
4.2.4.11. Ticaret-Bankacılık İşlemleri.....	143
4.2.4.12. Müteferrik Konular	146
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	155
5.1. Sonuçlar.....	155
5.2. Öneriler.....	156
KAYNAKÇA	157
EKLER.....	164
Ek 1: Şifahi Sorular Defteri Kullanma İzin Belgesi	164

Ek 2: Şifahi Sorular Defterleri Kitapçık İsimleri 165

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

<u>Tablo 1.</u> Balıkesir Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen Soruların Konulara Göre Tasnifi	16
<u>Tablo 2.</u> Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen İmanla İlgili Soru dağılımları	19
<u>Tablo 3.</u> Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen ibadetle İlgili Soruların Konulara Göre Dağılımı.....	27
<u>Tablo 4.</u> Tahâret Başlığı Altında Gelen Soru Dağılımı.....	30
<u>Tablo 5.</u> Namaz Başlığı Altında Gelen Soru Dağılımı.....	47
<u>Tablo 6.</u> Oruç Başlığı Altında Gelen Soru Dağılımı	64
<u>Tablo 7.</u> Hac Bahsi Altında Gelen Soru Dağılımı	78
<u>Tablo 8.</u> Zekât Başlığı Altında Gelen Soru Dağılımı	81
<u>Tablo 9.</u> Kurban Başlığı Altında Gelen Soru Dağılımı	95
<u>Tablo 10.</u> Dua ve Zikir Başlığı Altında Gelen Sorular.....	104
<u>Tablo 11.</u> Aile Başlığı Altında Gelen Soru Dağılımı	115
<u>Tablo 12.</u> Helaller- Haramlar Başlığı Altında Gelen Soru Dağılımı.....	125

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa

<u>Grafik 1.</u> 2017-2022 Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen Fetvâların Konulara Göre Soru Dağılımı	17
<u>Grafik 2.</u> 2017-2022 Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen Fetvâların Konulara Göre Yüzdelerik Dağılımı	18
<u>Grafik 3.</u> 2017-2022 Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen İmanla İlgili Soruların Yıllara Göre Dağılımı.....	20
<u>Grafik 4.</u> Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen ibadetle İlgili Soruların Yüzdelerik Dağılımı	28
<u>Grafik 5.</u> Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen ibadetle İlgili Soruların Yüzdelerik Olarak Konu Dağılımı	29
<u>Grafik 6.</u> Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen ibadetle İlgili Soruların Yüzdelerik Olarak Konu Dağılımı	126
<u>Grafik 7.</u> Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen Helaller- Haramlar ile İlgili Soruların Yıllara Göre Dağılımı.....	127

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	: Bakınız
BAÜN	: Balıkesir Üniversitesi
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluhû
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİYK	: Din İşleri Yüksek Kurulu
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
MS	: Milattan Sonra
MÖ	: Milattan Önce
r. a.	: Radıyallâhu anh
r. anhâ	: Radıyallâhu anhâ
r. anhum	: Radıyallahu Anhum
s.a.s.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ö.	: Ölüm tarihi
vb.	: ve benzeri

1. GİRİŞ

Din, insanların hayatlarının bütünü ile ilişkili ve onları ilgilendiren bir konudur. Dini konulardaki merakların ve soruların cevaplandırılması büyük önem arz etmektedir. Balıkesir İl Müftülüğü de bu kapsamda, alo fetvâ 190 hattı vasıtasıyla vatandaşların dini konulardaki sorularına cevap vermektedir. “*Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen Soru ve Cevapların Fıkhi Açısından Değerlendirilmesi (2017-2022)*” adlı çalışmamızın bu bölümünde; araştırmanın problemi, amacı, önemi, sınırlılıkları hakkında bilgi verilecek ve araştırmada kullanılan bazı kavramların tanımları yapılacaktır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmanın konusu iki bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde, fetvâ kavramı hakkında açıklama yapıldıktan sonra, geçmişten günümüze fetvâ olgusu hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise Balıkesir Müftülüğü Alo fetvâ 190 Hattı’na yöneltilen 2017-2022 yıllarına ait soru ve cevapların yer aldığı şifahi sorular defterleri, konu başlıklarına göre iman, ibadet, aile, helaller ve haramlar şeklinde kategorize edilmiş, ilgili her soru ve cevap için alt başlıklar oluşturulmuştur. Her konu sonunda müftinin yararlandığı kaynak eserler belirtilmiş; kaynakları verilmeyen fetvaların kaynakları da eklenmiştir. Soru ve cevaplardan yola çıkılarak delillere uygun şekilde izahatlara gidilerek fikhî çıkarımlar ve değerlendirmeler yapılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattı’na 2017-2022 yılları arasında gelen soruların ve sorulara verilen cevapların yer aldığı şifahi sorular defterlerinin fikhî açıdan incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Çalışma

kapsamında; “Alo Fetvâ 190 Hattı” na gelen soruların konu ve içeriklerinin belirlenmesi, verilen fetvâ cevaplarının fikhî dayanakları, delillerinin ortaya konması, fetvâların fıkıh usulü ve fûrû-i fıkıh ilmindeki konulara uygunluğunun değerlendirilmesi, dini konularda halka verilen cevapların fikhî açıdan doğruluğu ve güvenilirliğinin incelenmesidir. Ayrıca, Balıkesir’de fetvâ hizmetlerinin kalitesinin artırılmasına yönelik önerilerin geliştirilmesi bu amaçlar arasındadır. Böylece bu çalışma, Balıkesir’de verilen fetvâ hizmetlerinin fikhî açıdan analiz edilmesi ve iyileştirilmesi için önemli veriler sağlayacaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, halkın dinî konularda bilgi edinme ve danışma ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan Alo Fetvâ 190 hattına yöneltilen 972 sorunun analizini sunmaktadır. Elde edilen veriler, güvenilir dinî bilginin yaygınlaştırılması, toplumsal ihtiyaçların anlaşılması ve din hizmetlerinin daha etkili planlanması açısından önemli katkılar sağlamaktadır.

Balıkesir İl Müftülüğü’ne bağlı bu hattın verileri, konu başlıklarına göre sınıflandırılmış; kaynak ve istatistiksel yönleriyle değerlendirilmiştir. Bulgular, dinî eğitim, vaaz ve irşat faaliyetlerinin geliştirilmesi ile danışmanlık hizmetlerinin genişletilmesi gibi alanlarda yol gösterici niteliktedir.

Bu yönüyle çalışma, karar vericiler ve dinî kurumlar için rehberlik edebilecek nitelikte olup, sahih bilginin topluma ulaştırılmasına yönelik çabalara anlamlı katkılar sunmaktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmamız, 2017-2022 yılları arasında Balıkesir Müftülüğünde alo Fetvâ 190 hattında uzman olarak görev yapan vaizlere yöneltilen 972 sorunun ve bu sorulara verilen cevapların kayıt altına alındığı şifahi sorular defterleri üzerinde yapılmıştır. Dolayısıyla, araştırmanın kapsamı ve sonuçları bu hattın hizmet verdiği bölge ve dönemle sınırlı defterlerin incelenmesidir. Farklı bölgelerdeki benzer hizmetlere yönelik sorular veya daha geniş bir zaman dilimini kapsayan veriler, bu çalışmanın sonuçlarından farklı çıkarımlar ortaya koyabilir. Söz konusu araştırma, şifahi sorular

defterlerinde yer alan “tarih”, “soru”, “cevap”, “kaynak”, “cinsiyet” bölümleriyle sınırlandırılmaktadır. Gelen sorular iman, ibadet, aile, helaller ve haramlar şeklinde dört başlık altında toplanmakta; ayrıca bu başlıklar altındaki alt başlıklarla da konular kategorize edilmektedir.

1.5. Tanımlar

Bazı tanımlar çalışmanın içinde bulunsa da çalışmanın temelini oluşturan yer ve kavramların tanımlarına bu bölümde yer verilmiştir.

Fetvâ: İslâm hukukunda (Fıkıh) müfti veya fakih tarafından, belirli bir dini meseleye dair sorulan soruya verilen, şer’i kaynaklara dayanan hukuki görüş ve cevap.

Alo Fetvâ 190 Hattı: Vatandaşların İslâmi konularda karşılaştıkları dini sorulara online cevap alabilmelerini sağlamak amacıyla Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1996 yılında kurulmuş ve Din İşleri Yüksek Kuruluna bağlı olan bir telefon hizmeti.

Diyanet İşleri Başkanlığı: Müslümanların inanç, ibadet ve ahlakla ilgili doğru ve güncel sahih dini bilgileri sağlamak, hizmet ve faaliyetlerini yürütmekle görevli Türkiye'nin resmi din otoritesi.

Türkiye Diyanet Vakfı: Kısa adı TDV olan Türkiye'de dini, sosyal ve kültürel hizmetleri desteklemek amacıyla kurulan Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı bir vakıf.

Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA): İslâm ile ilgili terimleri, kavramları ve bilgileri sistematik bir şekilde açıklamak ve sunmak amacıyla hazırlanmış ve tamamlanmış İslâm ansiklopedisi.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Balıkesir İl Müftülüğü alo fetvâ 190 hattı, Müslümanların çeşitli konulardaki dini sorularına cevaplar bulmayı sağlayan Din İşleri Yüksek Kurulu'na bağlı bir birimdir. Alo fetvâ hattına gelen soruların fikhî açıdan değerlendirilmesi, İslâm hukukunun güncel uygulamalarını ve gelişimini anlamak açısından önemlidir.

Tezin kuramsal çerçevesi, İslâm hukuku, fetvâ verme süreci ve Alo Fetvâ hatlarının soru ve cevap işlevleri üzerine odaklanmaktadır. İslâm hukukunun temel kaynakları, usul-i fikh, fetvâ verme ilkeleri ve alo fetvâ 190 hattının geldiği nokta ve güncel fetva uygulamaları bu çerçevede ele alınacaktır. Ayrıca, alo fetvâ hatlarında verilen fetvâlar aracılığıyla İslâm hukukunun güncel sorunlara yaklaşımı ve toplumsal ihtiyaçlara cevap verme kabiliyeti incelenecektir.

2.2. İlgili Araştırmalar

Tez çalışmamıza dair araştırmaları şu şekilde özetleyebiliriz;

Fetvâ verme süreci ve uygulamaları üzerine TDV İslâm Ansiklopedisi başta olmak üzere, akademik çalışmalar, bu alandaki araştırmamız için önemli bir destek sağlamaktadır. Nevin Meriç'in "Cumhuriyet Dönemi Fetvâ Kitapları" adlı çalışması, Mustafa Bülent Dadaş'ın "Kuruluşundan Günümüze Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Fetva Siyaseti" adlı çalışması, Şükrü Özen'in "Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü üzerine yaptığı incelemeler" ve Talip Ayar 'ın "Osmanlı Dönemi Fetvâ Hizmetlerinde Etkin Bir Birim: Fetvâ Eminliği" başlıklı araştırmaları, geçmişten günümüze fetvâ hizmetlerinin nitelik ve nicelik yönlerini ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, bireylerin dini yaşam üzerindeki etkilerini vurgulamakla birlikte, araştırmamıza da önemli bir perspektif sunmaktadır.

Mehmet Özkan'ın, "Covid-19 Pandemi Sürecinin Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Ulaşan Sorular Çerçevesinde (2019-2020) Aile Hayatı Üzerindeki Etkileri: Balıkesir Örneği" adlı çalışması, pandemi döneminde ailelerin karşılaştığı dini ve sosyal sorunları anlamaya yönelik önemli bir bakış açısı

kazandırarak, çalışmamızla alâkalı soruların fikhî boyutlarının incelenip değerlendirilmesine önemli katkılar sunmuştur.

Ersin Gökçe'nin "Salgın Hastalıkların Fikhî Hükümlere Etkisi: Covid-19 Pandemisi Örneği" adlı çalışması, alo fetvâ 190 hattına gelen soruların değerlendirilmesinde bizler için referans kaynağı ve yol gösterici bir rehber olmuştur.

Araştırmanızın yöntem ve kaynaklarına katkı sağlayan diğer önemli çalışmalar arasında, Zuhal Arslan'ın, "Fetvâ Sorularına Yansıyan Kadın Problemleri (Konya-İstanbul Örneği)", Sadık Yazar'ın, "Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercümeleler" ve Ahmet Yaman'ın, "Güncel Bazı Örnekleri Bağlamında Fetvâda Kaynak ve Yöntem Sorunu Üzerine" adlı eserleri yer almaktadır. Bu çalışmalar, tarihsel süreç ve yöntem konusunda değerli bilgiler sunarak araştırmanıza anlamlı bir perspektif kazandırmıştır. Bunlara ek olarak, Salih Aybey'in, "Dini danışmanlık bağlamında aile ve dini rehberlik büroları" çalışması ile Diyanet İlmi Dergisi'ndeki ilgili makaleler de, araştırmanızın konusu ve içeriği hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Bunlar yanında faydalanılan diğer kaynaklar da şu şekildedir;

Altaş, N. (2009). Fetvâ Verme İlke ve Yöntemleri. Yayımlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Akgündüz, A. (2011). İslâm Hukukunda Fetvâ Verme Usul ve Esasları. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Kırış, N. (2015). Diyanet İşleri Başkanlığı Alo Fetvâ Hattı Üzerine Bir Değerlendirme. Diyanet İlmi Dergi, 51(3), 59-84.

Korkmaz, Ş. (2019). Diyanet İşleri Başkanlığı Alo Fetvâ Hattına Gelen Soruların Değerlendirilmesi. Diyanet İlmi Dergi, 55(2), 37-60.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmamız, 2017- 2022 yılları arasında Balıkesir il müftülüğü alo fetvâ 190 hattına yöneltilen soru ve cevapların kaydedildiği “Şifahi Sorular Defterleri” nin konularına göre tasnifini, istatistiksel sonuçlarını ve fikhî açıdan incelenip değerlendirilmesini içermektedir.

Bu çalışmayı yürütürken aşağıdaki yöntem ve teknikleri kullandık:

Yöneltilen soru ve cevapları, klasik fıkıh kitaplarındaki konu başlıklarına göre dört ana başlık altında sunduk: İman, İbadet, Aile, Helaller ve Haramlar. Her ana başlık altında ilgili alt bölümler oluşturduk. Her bir sayfanın tarih, soru, cevap ve kaynak bölümlerinden oluştuğu “Şifahi Sorular Defterleri”ni, A, B, C, D harf isimleriyle kategorize ettik. Her bir defterde, ilgili soruya karşılık gelen defterin adını ve ilgili sayfa numarasını belirttik. Bu sayede, soru ve cevapların karışmaması için ilgili cevaba da aynı defterin adını ve sayfa numarasını ekledik.

Her bir ana bölüm başında ilgili şema ve tablolara, istatistiksel bilgilere yer verdik. Başlık altında her bir bölümle ilgili tekrarlayan soruları belirterek, sadece tek bir soruya yer verdik ve tekrardan kaçındık. Konu ile alakalı sorulara verilen fetvâları, esas alınan kaynaklar ve fıkıh usulü açısından değerlendirerek eksik ve hatalı görülen kısımlarını sahih fikhî kaynaklarla yeniden belirttik.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmamızın evreni konumuzun ana başlığı olan, “Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen Soru ve Cevapların Fikhî Açıdan Değerlendirilmesi (2017-2022)” meselesidir. Dolayısıyla, söz konusu yıllar arasında gelen soruların tamamı inceleneceğinden örneklem, evrenin tamamını kapsayacaktır.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri

Çalışmanın araştırma aşamasında, Balıkesir İl Müftülüğü arşivinde yer alan ve 2017-2022 yılları arasında gelen soruların ve cevapların kayıt altına alındığı dört adet şifahi sorular defteri incelenmiştir. Bu defterler, dağınık halde bulunan soru ve cevapların verilerini içermektedir.

Araştırmamız için gereken bilgilere ulaşabilmek amacıyla literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin bir parçası olarak, araştırmamızın giriş bölümünde yer alan tarihi süreç kısmına ışık tutacak akademik makaleler, tezler, kitaplar ve raporlar incelenmiştir. Bu bağlamda, Nevin Meriç'in "Cumhuriyet Dönemi Fetvâ Kitapları" ve Şükrü Özen'in "Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü" gibi çalışmaları, fetvâ kültürünün tarihsel gelişimini anlamamızda önemli birer kaynak olmuştur.

İkinci bölümde ise Alo Fetvâ hattına gelen soruların analizi ve sınıflandırılması amacıyla teorik ve pratik bilgi sağlamada konusunda çeşitli kaynaklar taranmıştır. Zuhâl Arslan'ın "Fetvâ Sorularına Yansıyan Kadın Problemleri (Konya-İstanbul Örneği)", Mehmet Özkan'ın, "Covid-19 Pandemi Sürecinin Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Ulaşan Sorular Çerçevesinde (2019-2020) Aile Hayatı Üzerindeki Etkileri: Balıkesir Örneği" ve Ersin Gökçe'nin "Salgın Hastalıkların Fikhî Hükümlere Etkisi: Covid-19 Pandemisi Örneği" adlı çalışmaları, soru ve cevapların değerlendirilmesinde ve metodik ve şematik açıdan bizlere değerli fikirler sunmuştur.

3.4. Verilerin Toplanma Süreci

Tez çalışmamızın başarıya ulaşması için izlenen adımlar dikkatle planlanmış ve titizlikle yürütülmüştür.

İlk olarak, veri araştırma safhasında Balıkesir İl Müftülüğü alo fetvâ 190 hattına yöneltilen soru ve cevapların yer aldığı ve araştırmamızın temel kaynağı olan şifahi sorular defterlerine ulaşılmıştır. Alo fetvâ 190 hattına yöneltilen soru ve cevapların bulunduğu şifahi sorular defterlerini araştırıp inceleyebilmek için ilgili kurumdan yazılı resmi izin belgesi alınmıştır. Böylece, verilerin doğruluğu ve güvenilirliği sağlanmış, çalışmaların hukuki çerçevede yürütülmesi temin edilmiştir.

Çalışmanın bir diğer önemli aşaması ise, fıkıh alanında yazılmış klasik ve güncel kitaplara ulaşmak olmuştur. Bu kitaplar, konunun akademik ve dini açıdan derinlemesine incelenmesine olanak tanımış, araştırmanın bilimsel temellerini güçlendirmiştir. Ayrıca, konuyla ilgili yazılmış tez, makale ve sempozyumlardaki veriler dikkatlice incelenerek tez çalışmasının literatür taraması tamamlanmıştır.

Verilerin toplanma süreci, bu adımların sistematik bir şekilde uygulanmasıyla yürütülmüştür. Elde edilen veriler, dikkatli bir şekilde analiz edilerek çalışmanın bütünlüğü ve güvenilirliği sağlanmıştır. Bu süreç, araştırmanın sağlam ve güvenilir temeller üzerine inşa edilmesine olanak tanımış ve tezin amacına ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Çalışmamızın temelini oluşturan şifahi soru defterleri, sistematik ve titiz bir şekilde incelenip analiz edilmiştir. Ayrıca, fıkıh alanında kaleme alınmış klasik ve güncel eserler ile tez, makale ve sempozyum verileri de analiz sürecine dahil edilmiştir. Bu kaynaklar aracılığıyla, mevcut literatürle karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmış; mezhep içindeki ve günümüz şartlarına uygun müftabih görüşler esas alınarak verilerin güvenilirliği ve geçerliliği artırılmıştır. Ana ve alt başlıklarla birlikte tablo ve grafiklerden yararlanılması ise ilgili konuların istatistiksel olarak daha kolay kavranmasına katkı sağlamıştır.

Çalışmamızda yöneltilen sorulara verilen fetvalar fikhî açıdan değerlendirilirken iki temel hususa dikkat edilmiştir. İlk olarak fetvaların defterlerde yer alan kaynakları/dayanakları tez içerisinde konu başlıkları bazında tespit edilmiştir. İkinci olarak da kaynakları/dayanakları defterlerde belirtilmeyen fetvalar başta el-Hidâye, el-Mebsût, el-İhtiyâr, el-Muğni, Fethu'l-Bârî gibi belli bazı klasik Hanefi mezhebi kitapları olmak üzere fıkıh literatüründen yararlanılarak delilleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca fetva defterlerinde yer alan konular orijinal halleriyle sunulmuş, eksik kalan veya açıklanmaya ihtiyaç duyulan kısımlar fikhi deliller ışığında yapılan açıklamalarla tamamlanmaya çalışılmıştır.

Gelen sorulara verilen cevaplarda gösterilen kaynak kitap ve yayınlar başlıca şunlardır: Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu, Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâları, Diyanet İslâm İlmihali, Büyük İslâm ilmihali, Nimet-i İslâm, Kur'an

Yolu, Şâfi Fıkhi, Hadislerle İslâm, TDV İslâm Ansiklopedisi, Reddü'l-Muhtâr, Zekât ve Fitre Rehberi, Şerhu Fethu'l-Kadîr, el-Mu‘cemü'l-Evsat, Kütüb-ü Sitte.

Bu kitaplarla beraber konunun izahati açısından tarafımızca yararlanılan diğer bazı kaynaklar ise, el Hidâye, el-Mebsût, el-İhtiyâr, el-Muğni, Bedâ'i'u's-Sanâ'i' fi Tertîbi'sh-Şerâ'i, el-Fetâva'l-Hindiyye, Bidâyetü'l-Müctehid, Kitabu'l Fıkh ale'l Mezahibi'l Erbaa, Fethu'l-Bârî, Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr, el-Üm, Mecmû'u'l-Fetâvâ, Tecrîdü's-Sarîh adında kitaplardır.

Analiz süreci boyunca elde edilen bulgular, çalışmanın amacına ulaşmasını sağlamak ve bilimsel temellere dayandırmak amacıyla dikkatli bir şekilde yorumlanmış ve raporlanmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. İslâm Hukukunda Fetvâ

4.1.1. Fetvâ Kavramı

Fetvâ kavramı, ‘fetâ’ sözcüğünden müfret olup çoğulu ‘fetâvâ, fetâvî’ kelimelerinden oluşur. Sözlükte ise ‘bir şeyin hükmünü izah eden, o şeye hükmünü veren, güçlük ve zorlukları bertaraf eden güçlü cevap’ manalarına gelmektedir. Örfteki manası ise yöneltilen dini sorulara bu işte uzman olan müftüler tarafından verilen yazılı beyandır. Fıkhî terim olarak, ‘herhangi bir dini meselenin hükmünü, bu fetvâyâ uzman olan kişilerden sormaya istifta (soru-sual), fetvâda cevap bekleyene müstefti (sa’il), söz konusu meseleyi izah etmeye veya meselenin hükmünü sözlü, yazılı olarak cevaplandırmaya ifta, verdiği cevap ile konunun hükmünü açıklayana müfti (mucib) denir (Atar, 1995, s. 486). Başka bir ifadeyle fetvâ, bir meselenin dini hükmü sorulduğunda Kur’an ve Sünnet bağlamında muhataba verilen cevaptır (Şener, 1968, s. 159). Bu şekilde bir cevabı da ancak konusunda uzman olan, bu işte ihtisas yapmış olan birileri verebilir.

Fetva sorma ihtiyacı, bireyin karşılaştığı dinî bir meselede kendisi için, bir başkası adına ya da genel bir çözüm arayışıyla ortaya çıkar. Bu ihtiyaç, insanın doğasından ve hayatın doğal akışıyla ilgili kurallardan kaynaklanmaktadır; çünkü ortak alanların paylaşımı ve kullanımı gibi konularda belirli kurallara ihtiyaç duyulmaktadır (Meriç, 2004, s. 26). Söz konusu kurallar bütünü, insanın yaşamında dini boyutla alâkalı sorular ve bu sorulara verilen cevaplarla da ortaya çıkar. Bu durum aynı zamanda vahiy açısından bilenle bildirilen arasındaki sorumluluk bağını ortaya koymaktadır. Nitekim birçok Âyet-i kerime buna dikkat çeker. “Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun.” (en-Nahl,16/43) âyeti, ilim sahiplerinden faydalanmayı ifade ederken, yüce Rabbimizin Peygamber efendimize yönettiği, “Senden fetvâ istiyorlar, de ki...” (en-Nisa, 4/176) vb. âyetler fetvânın şer’î kaynak etrafında şekillenip zorunlu bir ihtiyaçtan doğduğu ortaya çıkar.

İslâm dini kişinin yaşamını dini ilkelere göre belirlemesini ister. Bu durum bireyin kendisi ve ailesi başta olmak üzere, toplumsal birçok davranış şekillerini bütüncül bir yapı içerisinde inceleyip disiplinli ve ayrıntılı kurallara bağlar (Mert, 1994, s. 30). Yeme-içme adabından tutunda giyim kuşama, gelenek ve göreneklere, bilim ve sanata, doğumla ölüme hatta ölümden sonraki birçok olgu, İslâm dininin kapsamına girer. Bu durum bizlere İslâm'ın diğer dinlere nazaran hayatın bütün safhalarının dini sisteme bağlandığını, hayat içinde bu sistemin canlı ve aktif bir biçimde hüküm sürdüğünü gösterir. Kelam, fıkıh, hadis, tefsir, tasavvuf, ahlak vs. birçok başlık bizlere, fiziki dünya anlayışının İslâm'ın bireysel-sosyal yaşam içinde şekillendiği, insanın duygu ve davranışlarının neticesinin İslâm'a uygun olup olmaması açısından caiziyet noktasında hükme bağlandığını ortaya koyar (Mardin, 1992, s. 34).

4.1.2. Geçmişten Günümüze Fetvâ Olgusu

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) döneminde, Müslümanlar Allah Rasülü'ne (s.a.s.), doğrudan sorular yöneltir ve ondan cevaplar alırlardı. Zira o, Allah'ın gönderdiği vahyin canlı bir temsilcisi idi. Peygamberin vefatından sonra, yönetimi devralan halifeler, yeni karşılaştıkları soru ve problemlere karşı Kur'an ve sünnet'e başvuruyorlardı. Eğer cevabı Kur'an ve sünnet'te bulamazlarsa, o zaman icma, kıyas, istihsan, istishap, sedd-i zerai gibi İslâm hukuku (fıkıh) kaynaklarına göre içtihat yöntemiyle fetvâ veriyorlardı (Karaman, 2001, s. 1-18).

İslâm hukuku (fıkıh) tarihinde, Dört Halife döneminden sonra Emevi ve Abbasi Devletleri zamanında, dört fikhî mezhep (Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî) ortaya çıkmıştır. Bu mezheplerin kurucuları, Kur'an, Sünnet, İcmâ ve Kıyas gibi asli delillerin yanı sıra istihsân, istishâb, mesâlihu'l-mursele gibi tâli delilleri de kullanarak fikhî sorunlara cevaplar vermişlerdir (Karaman, 1995, s. 1-24). Bu yaklaşımları sayesinde, kendi zamanlarına uygun fetvâlar vermişler ve İslâm hukukunun gelişimine büyük katkılar sağlamışlardır (Uzunpostalcı, 1996, s. 1-13).

Selçuklu ve Memlük dönemlerinde de İslâm hukuku önemli gelişmeler kaydetmiştir. Büyük Selçuklu Devleti döneminde, özellikle Sultan Melikşah zamanında hazırlanan “el-Mesâ'ilü'l-Melikşâhiyye fi'l-Kavâ'idi'ş-Şer'iyye” adlı hukuk kodu, İslâm özel hukukuna dair meseleleri sistematik biçimde ele alarak

kanunlaştırma çabalarının erken örneklerinden biri olmuştur. Bu dönem, medreselerin yaygınlaşması ve fıkıh eğitiminin kurumsallaşması açısından da dikkat çekicidir.

Memlûkler döneminde ise, özellikle Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin etkisiyle fetva geleneği kurumsallaşmış; kadı ve müftülerin görev tanımları netleşmiş, fetvalar yazılı hale getirilerek arşivlenmeye başlanmıştır. Bu süreçte, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi âlimlerin fetvâları hem teorik hem de pratik fıkıh açısından döneme damgasını vurmuştur (El-Awaisi, 2006; Yıldırım, 1998).

Osmanlı Devleti'nde fetvâ literatürü gerek içerik gerekse metodoloji bakımından derin bir birikime sahiptir. Bu dönemde fetvâ mecmuaları hem Şeyhülislamlık makamı hem de fetvâ eminliği gibi kurumlar aracılığıyla gelişmiştir (Özen, 2005, s. 373-374). Şeyhülislamlık kurumu başına atanan kişiye “Şeyhülislam” adı verilirken din hizmetleriyle alâkalı bütün sorumluluk bu kişiye tevdi edilmiştir. Dolayısıyla devletin çatısı altında devleti dini açıdan en iyi temsil eden kişi Şeyhülislâm makamı olmuştur. Zamanla Şeyhülislâmın işleri çoğalınca devlet tarafından gelen sorulara gerekli dini cevapları sunmak üzere ‘Fetvâ Emîni’ olarak nitelenen memur tayin edilmiştir (Ayar, 2011, s. 157-175). Bu eminlik uygulaması ilk defa Osmanlı Devleti'nin en kudretli şeyhülislâmlarından olan Ebussuûd dönemiyle başlamış, Sultan II. Mahmut döneminde ise fetvâ hizmetleri merkezî ve hiyerarşik bir yapıya kavuşmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren fıkıh kitapları büyük bir öneme sahip olmuş ve sonraki dönemlerde etkisini sürdürmüştür. Bu eserler, çoğunlukla daha önce yazılmış ve miras alınmış temel kaynaklar olarak Osmanlı âlimleri ve fakihleri için referans niteliği taşımaktadır. Fıkıh literatüründe temel kaynaklar konularına göre altı grupta sınıflandırılmıştır: Usûl-i fıkıh, fûrû-ı fıkıh, ilmihal, ferâiz, fetvâ ve hilâf.

Usûl-i fıkıhta öne çıkan kitaplar Usûlü'l-Pezdevî, Menârü'l-envâr, et-Tavdîh ve Muhtasarü'l-Müntehâ'dır. Fûrû-ı fıkıhta öne çıkan kitaplar ise, el-Muhtâr, el-Vikâye, Mecmâ'u'l-bahreyn, Kenzu'd-Dekaik oluşan dört temel metin olarak bilinmektedir. Bu temel metinler üzerinde yapılan şerh, hâşiye, ta'lîk, muhtasar, reddiye ve tekmile gibi çalışmalar bu döneme damga vurur (Cici, 2005, s. 215-248).

Mustafa Şahin tarafından “İslâm Hukukunda Fetvâ ve Osmanlılar Dönemi Fetvâ Mecmuaları” adlı yüksek lisans çalışması bu alanda bilgilenmeye değer çalışmalardan yalnızca bir tanesidir. Bu dönem kitaplara örnek verecek olursak, Tahir el-Buhârî'nin (ö. 542/11477) Hülâsatü'l-Fetâvâ'sı (el-Hulâsa), Mansûr el-Özcendî el-Fergânî'nin (ö. 592/1196) Fetâvâ Kâdîhân'ı, Hâfızuddîn Muhammed b. Muhammed

el-Kerderî el-Bezzâzî'nin (ö. 827/1423) el Fetâva'l-Bezzâziyye'si, Âlim b. el-Alâ'nın (ö. 786/1384) el-Fetâva't-Tatarhâniyye'si başucu müracaat edilen kitaplar olarak karşımıza çıkar. Yine Osmanlı âlimleri tarafından büyük bir ilgi gören, Yusuf b. Cüneyd et-Tokâdî (ö. 902/1496 veya 905/1499) tarafından kaleme alınan Fetâvâ-yı Kâdîhân, Hâfızuddin Muhammed b. Muhammed el-Kerderî el-Bezzâzî'nin (ö.827/1423), el-Fetâva'l-Bezzâziyye, İbrahim el-Halebî (ö. 956/1549) el-Fetâvâ't-Tâtârhâniyye'si önemli eserlerdir (Özen, 2005, s. 373-374).

Erken Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, dini yayınlar konusunda bir düzenleme yapılmıştır. 1918 yılında, Padişah V. Mehmet Reşad döneminde, Şeyhülislamlığın önemli bir birimi olan Darü'l Hikmeti'l-İslâmiyye kurulmuştur. Bu komisyon, dini hakikatleri ve İslâmi meseleleri yayınlamakla görevlendirilmiştir. 1922 yılına kadar çalışmalarını sürdüren bu komisyonda, dönemin önde gelen ilim ve din adamları yer almıştır. Bunlar arasında Elmalılı Hamdi Efendi, İsmail Hakkı İzmirli, Mustafa Sabri, Ferit Kam, Seyyid Nesib, Haydarizade İbrahim, Arapgirli Hüseyin Avni, Mustafa Asım, Şevketi Efendi ve Şerif Sadettin Paşa yer almıştır. Komisyonun baş katipliği görevini ise Mehmed Akif Bey yürütmüştür (Meriç, 2016, s. 1-24).

Yakın zaman Cumhuriyet dönemine baktığımızda, yeni kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin bünyesinde yer alan Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti, 3 Mart 1924 tarihinde ilga edilerek Diyanet İşleri Reisliği kurulmuş bu reisliğe bağlı olarak da "Heyet-i Müşâvere" oluşmuştur (Kentel, 2000, s. 302). 1950 yılında 5634 sayılı kanunla Müşâvere Heyeti'nin adı "Müşâvere ve Dinî Eserleri İnceleme Kurulu" adını almış, 1965 yılında ise 633 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun'la Müşâvere ve Dinî Eserleri İnceleme Kurulu'nun yerine, Başkanlığın en yüksek danışma ve karar organı nezdinde "Din İşleri Yüksek Kurulu" oluşturulmuştur (Eraslan, 2018, s. 85-102).

Bu yeni yapılanma, gelişen ve değişen toplumun ihtiyaçlarına göre dünden bugüne gerek yazılı gerekse görsel bazda halkın ihtiyacına yönelik varlığını devam ettirmiştir (Çeşmecioğlu, 2015, s. 240). 1924'ten 1965 yılına kadar fetvâya yönelik gelen dini sorularda takip edilen metot, Müşâvere Heyetine gelen ferdi sorular, heyet üyeleri tarafından istişare edilerek kurul kararı başlığı altında ilgililere gönderilmesi şeklinde yürütülmüş, yaklaşık kırk yılı aşan zaman zarfında fetvâ kitap yayını kamusal alanda hemen hemen hiç görülmemiştir (Meriç, 2016, s. 3).

Başkanlığın fetvâ anlayışı süreli yayınlarla bağlantılı olarak Nisan 1956 yılında yayımlanan Reislik Mecmuası ile olmuştur. 1960 – 1961’arasında bu mecmua Diyanet Dergisi adıyla yıllık olarak yayınlanmış ve sonrasında aylık çıkmaya başlamıştır. Bu çıkan yayınlarda fetvâ ile ilgili olarak halkın ihtiyaçlarına cevaplar vermeye çalışmıştır.

1960-1970 yıllarında Cumhuriyet dönemi fetvâ kitapları arasında, Yusuf Özcan'ın, “Dinimize Göre Nikah” (1962) ve Mehmet Kemal Pilavoğlu'nun, “Zekât ve Fetvâlar” (1965) adlı eserleri öne çıkmaktadır. Bu küçük hacimli kitaplar, tek bir konu üzerine yoğunlaşmıştır. 1970-1980 yılları arasında fetvâ yayıncılığı, derleme ve tercüme çalışmalarının artışıyla dikkat çekmiştir. Nevzat Akaltun altı fetvâ kitabı yayımlarken, Hacı Hafız Salih, “Tanrıbuyruğu” ve Salih Acar gibi isimlerin eserleri de bu dönemde öne çıkmıştır. Ayrıca, Mısır müftüsü Hasaneyn Muhammed Mahluf'un tercüme fetvâ kitabı yayımlanmıştır. Bu dönemde eser sayısı artsa da içerik sınırlılığı devam etmiştir. 1980-1990 yıllarında ise Hayreddin Karaman, Halil Günenç ve Yusuf Kerimoğlu'nun çok ciltli fetvâ çalışmaları, dönemin önemli yayınları arasında yer almıştır (Meriç, 2016, s. 4).

1990'dan sonra fetvâ alanında önemli eserler yayımlanmıştır. Faruk Beşer, Ahmet Şahin, İsmail Mutlu, Mehmet Talu, Mahmud Es'ad Coşan ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi isim ve kurumlar dikkat çeken kitaplar üretmiştir. Tercüme eserlerde Mevdudi, Yusuf el-Kardavi, Muhammed et-Takî Osmânî ve Ahmet Şerbasi'nin çalışmaları öne çıkmıştır. 2000'li yıllarda ise Mehmet Bayrak, Süleyman Kösmene, Muhammed Emin Er, Hamdi Döndüren ve Mustafa Karataş gibi yazarlar bu alanda eserler vermiştir (Meriç, 2016, s. 5).

Günümüze gelindiğinde ise, Diyanet İşleri Başkanlığı, halkın fetvâ ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla alo fetvâ 190 hattını hayata geçirmiş, ancak spekülasyonlar nedeniyle 2016 yılında bu hat kapatılmıştır. Daha sonra 77 yıllık birikim olan fetvâ arşivi yazılı ve görsel olarak halkın hizmetine sunulmuştur.

2019 yıllarında tekrar açılıp Din İşleri Yüksek Kurulu'na bağlı olarak faaliyet gösteren Alo 190 Fetvâ Hattı, dinî soruları yanıtlamak için güvenli, kolay erişilebilir ve kaliteli bir çağrı merkezi hizmeti sunmaktadır. İl müftülüklerinin yürüttüğü bu hizmette, nitelikli personel görev almakta; vatandaşların dinî sorularının yanı sıra aile danışmanlığı ve psikolojik destek gibi farklı konulardaki taleplerine de yanıt sağlanmaktadır. Din İşleri Yüksek Kurulu, Alo 190 Fetvâ Hattı sistemi sayesinde, il

müftülüklerinin çağrı cevaplama performansı, görüşme süreleri ve çağrı yoğunluğu gibi istatistiksel verileri izleyebilmektedir. Ayrıca sistem, anlık ve periyodik raporlama özellikleri sayesinde dini bilgilendirme ve fetvâ hizmetlerinin daha etkin bir şekilde yürütülmesine olanak sağlamaktadır. (DİYK,2019).

Vatandaşların dinî soruları, klasik ve modern kaynaklara dayanarak cevaplanmakta ve il müftülüklerindeki “Alo 190 Fetvâ Hattı” birimlerine kaydedilmektedir. Sorular, yıllık ‘Şifahi Sorular ve Cevaplar’ defterine tarih, soru, cevap, kaynak, cinsiyet ve müftinin adı gibi bilgilerle işlenmekte ve yıl sonunda arşivlenmektedir. Bu düzen sayesinde, fetvâ birimlerinin yıllık istatistiksel verileri oluşturulabilmektedir.

4.1.3. Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen Soruların Cevaplanmasında Yararlanılan Kaynaklar

1. Gelen sorulara verilen cevaplarda kullanılan başlıca kaynaklar şunlardır:

- Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu.
- Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar.
- Diyanet İslâm İlmihali, 1-2 (DİB Yayınları).
- Büyük İslâm ilmihali (Ömer Nasuhi Bilmen).
- Nimet-i İslâm/Büyük İslâm İlmihali (Mehmet Zihni Efendi).
- Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir (DİB Yayınları).
- Şâfi Fıkhı, 1-2 (DİB Yayınları).
- Hadislerle İslâm (TDV Yayınları).
- TDV İslâm Ansiklopedisi.

1. Tarafımızca belirlenen ve önceki fetvalarda kaynak gösterilmeyen kaynaklar şu şekildedir:

- Reddü'l-Muhtâr (İbn Âbidin).
- Kitabu'l Fıkh ale'l Mezahibi'l Erbaa (Abdurrahman El Cezeri).
- Zekât ve Fitre Rehberi (TDV yayınları).
- Bidâyetü'l-Müctehid (İbn Rüşd).
- Fethu'l-Kadîr (İbnü'l-Hümmam).

- el-Mu‘cemü’l-Evsat (Taberânî).
- el-Kütübü’s-Sitte.
- el Hidâye (Burhâneddin Mergînânî).
- el-Mebsût (İmam Serahsi).
- el-İhtiyâr (Mevsîlî).
- el-Muğni (İbn Kudâme).
- Bedâ’i’u’s-sanâ’i’ fî tertîbi’ş-şerâ’i (Kâsânî).
- el-Fetâva’l-Hindiyye.
- Fethu’l-Bârî (İbn Hacer el-Askalânî).
- Neylü’l-Evtâr Şerhu Münteka’l-Ahbâr (Şevkânî).
- el-Ûm (İmam Şâfiî).
- Mecmû‘u’l-Fetâvâ (İbn Teymiyye).
- Tecrîdü’s-Sarih(Muhtasar ez-Zebidi, DİB Yayınları).

4.2 Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen Soru ve Cevapların Fıkhî Açından Değerlendirilmesi (2017-2022)

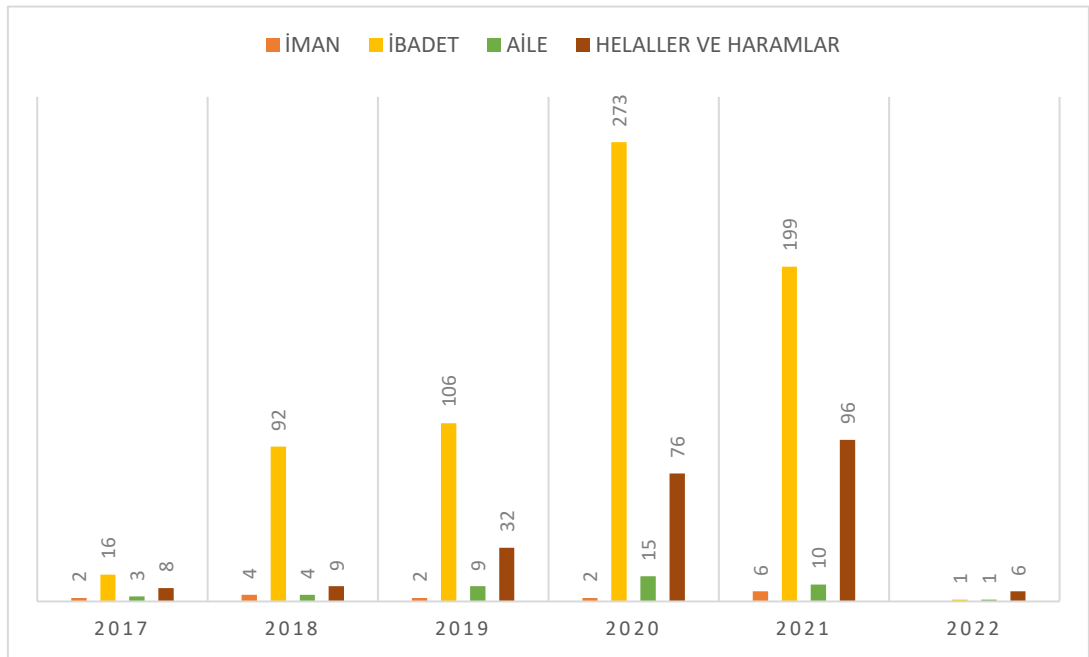
Balıkesir müftülüğü alo fetvâ 190 hattına gelen sorular, iman, ibadet, aile, helaller- haramlar olmak üzere dört ana başlık altında toplanmıştır.

Tablo 1. Balıkesir Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen Soruların Konulara Göre Tasnifi

KONU	SORU SAYISI
İman	16
İbadet	687
Aile	42
Helaller-Haramlar	227
Toplam	972

Tablo 1'de sunulan tasnif, 2017–2022 yılları arasındaki beş yıllık süreyi kapsamaktadır. Bu dönemde Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattı'na yöneltilen ve resmi kayıtlara geçen toplam 972 soru; imanla ilgili 16, ibadetle ilgili 687, ailevi meselelerle ilgili 42 ve helâl-haramlara dair 227 soru şeklinde konu başlıklarına göre sınıflandırılmıştır.

Bu beş yıllık zaman diliminin tercih edilme nedeni, 2022 yılı başlarından itibaren İl Müftülüklerinde kayıt altına alınan fetvâların artık Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından merkezi dijital sistemde arşivlenmeye başlanmasıdır. Öte yandan, 2017–2022 yılları arasında mükerrerler dâhil olmak üzere kayda geçen fetvâların sayısal yeterliliği, bu çalışmanın anlamlı istatistiksel bulgulara ulaşabilmesini mümkün kılmaktadır. Kayıt altına alınan fetvâ sayılarının yıllara ve konulara göre değişiklik göstermesi ise dönemsel dinî ihtiyaçlara ışık tutmaktadır.

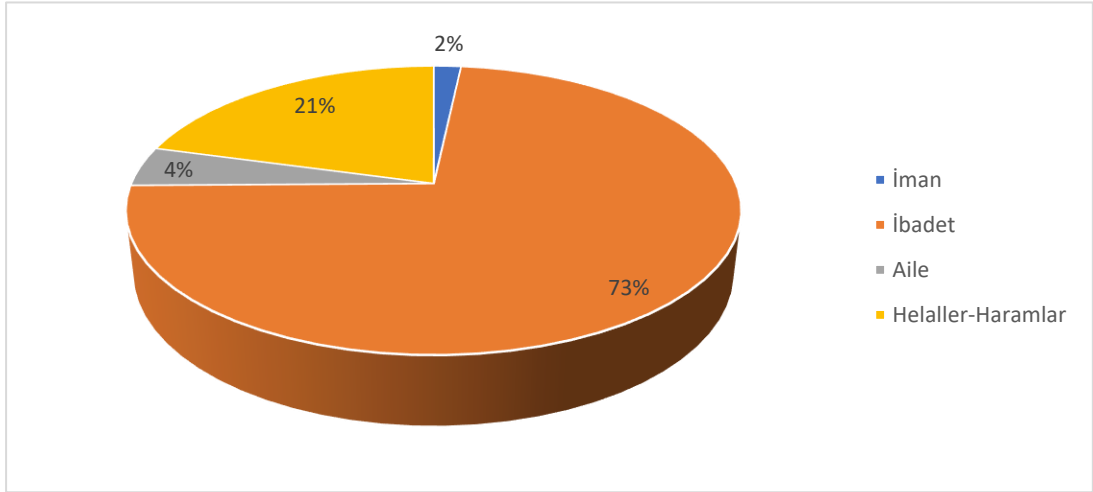

Grafik 1. 2017-2022 Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen Soruların Konulara Göre Dağılımı

Grafik 1'de yıllara göre soru dağılımlarına bakıldığında, en yüksek payın ibadet bölümüne ait olduğu görülmektedir. İkinci sırada helaller ve haramlar konusu, üçüncü sırada ise aile konusu yer almaktadır. Dördüncü ve son sırada iman bahsi gelmektedir.

Bu dağılım, İslâmi konulara yönelik soruların hangi alanlarda yoğunlaştığını ortaya koyması açısından önemlidir.

İbadetle ilgili soruların 2020 yılında zirveye ulaştığı görülmektedir. Bu durumun temel nedeni, 17 Kasım 2019'da Çin'in Vuhan şehrinde ortaya çıkan ve zamanla tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisinin, Türkiye'de 11 Mart 2020'de tespit edilmesidir. Pandemiyle birlikte insanların evlerine kapanması, insan yaşamı ve sağlığı başta olmak üzere bireysel, ailevi, dini, siyasi, sosyal, kültürel, eğitim ve ekonomi gibi birçok alanda derin etkiler bırakmıştır (Gökçe ve Özkan, 2021, s. 31).

Grafik 2. 2017-2022 Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen Soruların Konulara Göre Yüzdeleri Dağılımı

Grafik 2' deki %73'lük değer ile ibadet bahsinin birinci sırada geldiğini görmekteyiz. İkinci sırada ise %21'lik pay ile helaller-haramlar, %4 ile aile, son olarak da %2 değer ile iman bahsinin geldiğini görmekteyiz.

Soru sayısının %2 oranıyla en az olan bölümün iman bahsi olmasının nedeni, bu durumun soru soran kişilerin iman konusuna yeterince vakıf oldukları veya bu konuda sorun yaşamadıkları anlamına gelmediği, aksine bu durumun kökeninde, insanların zihinlerini meşgul eden ve öncelik verdikleri diğer konulardan sonra iman konusunun geldiği düşünülmektedir.

4.2.1. İman

Çalışmamızda, birinci ana başlık olarak imanın seçilmesi, ibadetlerin temelini oluşturmasıyla açıklanmıştır. İmanın itikadî bir konu olmasına rağmen, İslâm fihhiyla bağlantılarından dolayı sorulara fikhî açıdan verilen cevaplara da yer verilmiştir.

Balıkesir il Müftülüğü alo fetvâ hattına yöneltilen konu başlıkları içerisinde soru sayısı en az olan başlık, iman başlığıdır. İman, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Allah'tan getirdiği hükümleri tereddütsüz bir şekilde tasdik edip, bunlar gönülden iman etmektir (Kılavuz, 2002, s. 68).

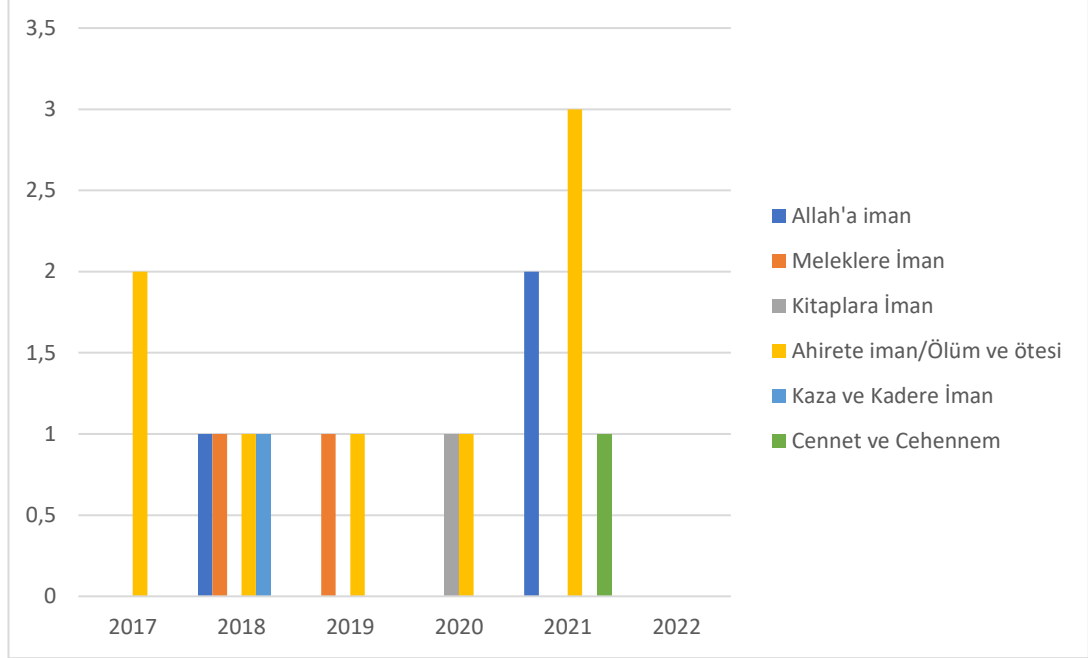
Bu başlık altında Allah'a iman, meleklerle iman, kitaplara iman, ahirete iman, kaza ve kadere iman ve cennet ve cehennem ile ilgili sorular bulunmaktadır.

Tablo 2. Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen İmanla İlgili Soru dağılımları

KONU	SORU SAYISI
Allah'a İman	3
Meleklerle İman	2
Kitaplara İman	1
Ahirete İman	8
Kaza ve Kadere İman	1
Cennet- Cehennem	1
Toplam	16

Tablo 2'de sunulan verilere göre, 2017–2022 yılları arasında Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattı'na yöneltilen imanla ilgili toplam 16 soru, alt konu başlıklarına göre çeşitlilik göstermektedir. Bu kapsamda; Allah'a imanla ilgili 3, meleklerle imanla ilgili 2, kitaplara iman konusunda 1, ahirete imanla ilgili 8, kaza ve kadere imanla ilgili 1 ve cennet-cehennem inancıyla ilişkili 1 soru yöneltilmiştir. Bu

dağılım, en yoğun soru akışının âhiret inancı etrafında gerçekleştiğini göstermekte, diğer iman esaslarına yönelik bireysel merak düzeylerinin daha sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır.

Grafik 3. 2017-2022 Bahkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen İmanla İlgili Soruların Yıllara Göre Dağılımı

4.2.1.1. Allah'a İman

Allah'a iman başlığı altında şu sorular sorulmuştur: “İşlenen günahların ardından yapılan tövbe ve istiğfarın nasıl olması gerektiği (Kitap-A, s. 198), kul olarak Allah'a imanının sürekli taze tutulmasının önemi (Kitap-C, s. 81), Allah'ın ismi yerine “Tanrı” vb. kelimelerin kullanılmasının iman açısından tehlikeleri (Kitap-D, s. 3).”

Allah'a iman başlığı altında gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Tövbenin kabul edilebilmesi için birtakım şartlara uyulması gerektiği, bu şartların ise sırasıyla: a) İşlenen günahı terk etmek, b) İşlenmiş olan günahtan dolayı pişmanlık duymak, c) Bir daha o günahı işlememeye azmetmek, d) Kişi üzerinde kul hakkı varsa, hak sahibi ile helalleşmek (Kitap-A, s. 198), Allah'ın kitabından Allah'a götüren delilleri incelemenin ve mahlukatı delillerle irdelemenin imanı tazelediği (Kitap-C, s. 81), “Allah” kelimesinin, Allah'ın özel bir ismi olup yalnızca Allah için kullanıldığı, “Tanrı” kelimesinin ise Allah'ın dışındaki başka varlıklar içinde kullanılabildiği ancak

bu ismi kullanmanın İslâm'a aykırı olmadığı, Kelime-i şehadet ve Kelime-i Tevhid kavramlarının iman bakımından ikrarda önemli rol oynadığı (Kitap-D, s. 3).”

- Sorulara verilen cevaplarda kaynak olarak, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Fethu'l-Kadîr” ve “ed-Dürrü'l-Muhtâr” adında kitap ve yayınlar olduğu görülmektedir.
- Fıkıh usulü açısından verilen cevaplara baktığımızda şunları söyleyebiliriz:

Asli delillerden Kur'an ve Sünnet'ten cevapların verildiği görülmektedir. Örneğin, tevbenin kabul edilebilmesi için gereken şartlar, delilleriyle beraber sırasıyla şunlardır: İşlenen günahı terk etmek (el-Â'raf, 7/23); işlenmiş olan günahı dolaylı pişmanlık duymak (et-Tevbe, 9/104); bir daha o günahı işlememeye azmetmek (el-Â'raf, 7/153); eğer kul hakkı varsa, hak sahibi ile helalleşmek (Buhari, 2001, s. 9/36).

Allah'ın ismi yerine “Tanrı” vb. kelimelerin kullanılmasının iman açısından tehlikeleri meselesinde, “Allah” kelimesinin yalnızca Allah için kullanıldığı ifade edilmektedir. Buna karşılık, “Tanrı” kelimesi Allah dışındaki başka varlıklar için de kullanılabilir (Fetvâlar, 2024, s. 60).

Kişinin dua esnasında Allah'a ait isimleri bırakıp da tanrı vb. kelimelerle Allah'a dua etmesi caiz değildir (el-Â'raf, 7/180). Bu hususta İslâm uleması dua ve nida esnasında kullanılan hitapların Allah'ın isim ve sıfatlarına uygun olması gerektiğini bildirirler (Haskefi, tarihsiz, s. 6/396-397).

Hanefî âlimler, namaz esnasında Allah'ın isim ve sıfatlarına dikkat edilmesi gerektiğini ifade ederek, Kur'an ve Sünnet'ten bunu teyit eden birçok delil ileri sürmüşlerdir. Örneğin, namazda okunan tekbirler hususunda İsrâ Sûresi'nde geçen, “...tekbir getirerek O'nun şanını yücelt!” (İsrâ, 1/111), âyeti ve Allah Resulü'nden (s.a.v.) gelen, “*Namazın anahtarı abdest, başlangıcı tekbir, namazın bitimi ise selamdır.*” (Ebu Davud, tarihsiz, 61/918.) hadisi bu konuda delil olarak öne sürülmüştür. Buna göre, ibadete yansıyan meselelerde Allah'a kulluğu ve teslimiyeti en iyi şekilde yansıtan, dinin emrettiği lafızların seçilmesi gerektiği ifade edilmiştir (İbnü'l-Hümâm, tarihsiz, s. 1/28).

4.2.1.2. Meleklerle İman

Meleklerle iman başlığı altında “Meleklerin özellikleri, Kirâmen Kâtibîn meleklerinin mahiyeti, şeytanın melek olup olmadığı” soruları sorulmuştur.

Söz konusu sorular şu şekildedir: “Kirâmen Kâtibîn meleklerinin mahiyeti (Kitap-A, s. 146), Adem’e secde etmediğinden bahseden âyette istisna edilen şeytanın melek olup olmadığı (Kitap-B, s. 5).”

Sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “İnsanlarla beraber bulunan ve insanların yaptıkları iyilik ve kötülükleri yazan meleklerle, “Kirâmen Kâtibîn” melekleri denildiği (Kitap-A, s. 146), Hz. Âdem’e secde etmeyen şeytanın meleklerden ayrıldığı, çünkü yaratılışları itibariyle melekler ve şeytan birbirlerinden farklı varlıklar olduğu, meleklerin nûrânî olduğu, şeytanın ise cinlerden olduğu, cinlerin ise dumansız ateşten yaratıldığı (Kitap-B, s. 5).”

- Sorulara verilen cevaplarda kaynak olarak, “TDV İslâm Ansiklopedisi” “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında kitap ve yayınlar olduğunu görmekteyiz.
- Fürû fıkıh açısından sorulara verilen cevaplara baktığımızda şunları söyleriz:

Şeytanın melek olup olmadığı meselesi Kur’an’a delil teşkil eder. Rahmân Suresi’nin 15. Âyetinde şöyle buyrulur: “*O, insanı ateşte pişirilmiş toprak kaplar gibi kurutulmuş çamurdan yarattı. Cinleri de yalın ateşten yarattı*” (er-Rahmân, 55/15).

İnsanlarla beraber bulunan ve insanların yaptıkları iyilik ve kötülükleri yazan meleklerle, “Kirâmen Kâtibîn” melekleri denir (Üzüm, 2002, s. 82-84). Bunun yanında, İslâm âlimleri, meleklerin kayda alma görevlerini nasıl yerine getirdiklerinin kesin olarak bilinmeyeceğini belirtmişlerdir (DİYK, 2017).

Kirâmen Kâtibîn melekleri birçok hadise konu olmuştur. Bu hadisler, meleklerin yazıcılık ve şahitlikle ilgili vasıflarını ön plana çıkarmaktadır. Örneğin, mahşerde bu meleklerin insanların azalarıyla işlekleri günahları haber verecekleri (Müslim, tarihsiz, 4/17). Kayıtlarında asla haksızlık yapmayacakları ifade edilir (Tirmizî, 1978, 1/17).

4.2.1.3. Kitaplara İman

Kitaplara imanla alâkalı bir soru sorulmuş olup söz konusu soru şu şekildedir: “Kur'an eksiktir, sünnet Kur'an'ın tamamıdır ifadesinin açılımının ne olduğu (Kitap-C, s. 55).”

Soruya verilen cevaplar şu şekilde ifade edilmektedir: “Böyle bir ifade kullanmanın inanç değerlerimize aykırı olduğu ve kişinin imanında problem doğuracağı; Müslüman'ın, Kur'an'ın bir bütün olarak Allah'ın kitabı olduğunu şek ve şüphe olmaksızın kalpten kabul etmesi gerektiği; sünnetin, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden oluştuğu; sünnetin “Sünnetü'l-Hüdâ” ve “Sünnet-i Zevâid” olmak üzere iki kısma ayrıldığı; Hz. Âişe validemizin, Hz. Peygamber'i yaşayan Kur'an olarak nitelendirdiği (Kitap-C, s. 55).

- Sorulara verilen cevaplarda kaynak olarak, “er-Risâle”, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, “Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân”, “İhyâü Ulûmi'd-Dîn”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında kitap ve yayınlar olduğunu görmekteyiz.
- Fürû fıkıh açısından soruya verilen cevaplara baktığımızda şunları söyleriz:

Kur'an-ı Kerim'in eksiksiz ve tam olduğu yine Kur'an'dan alınan delillerle ifade edilmektedir. Bu hususta Allah (c.c.) şöyle buyurur: “...*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i beğendim*” (el-Mâide, 5:3). Bu âyet, Kur'an-ı Kerim'in beşer kelamı olmadığını ve yaratıcı tarafından indirilip tamamlandığını ortaya koymaktadır. Bunun yanında, hiçbir beşere ihtiyaç duymayan bir rehber kitap olarak kıyamete kadar korunduğu ifade edilmiştir (Taberî, 2024, 1/121).

Allah Resülü (s.a.s)'in Muaz hadisi, Kur'an'ın sünnetle olan ilişkisine delil teşkil eder. Peygamber Efendimiz (s.a.s), Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak görevlendirdiğinde ona “(Ey Muaz!) eğer sana bir dava gelirse, neyle hükmedeceksin? Muaz ‘Allah'ın kitabıyla’ dedi. Eğer Allah'ın kitabında bulamazsan? Muaz ‘Resulullah'ın (s.a.s.) sünnetiyle hükmederim’ dedi. Eğer Sünnet ve kitapta bir şey bulamazsan ne yaparsın? Muaz ‘Kendi içtihadımla hükmederim ...’” (Ebû Dâvud, 3/11.) ifadesi, Kur'an'ın birinci kaynak, sünnetin de ikinci kaynak olduğuna delildir.

Kur'an-ı Kerim, İslâm'ın birinci kaynağıdır. Sünnet dahil tüm hükümler ya doğrudan ya da dolaylı olarak ona dayanır. Sünnet ise Kur'an-ı

açıklayıp beyan eder. Bunu yerine getirirken dinde ikinci kaynak olarak Kur'an'a taarruz etmeyen bir hüküm de ortaya koyabilir (Şâfi, 2021, s. 89). Böylece Kur'an ve Sünnet, İslâm hukukunun bütünlüğünü ve işlevselliğini birlikte sağlar. Kişi bu işlevselliği görmez ve Kur'an eksiktir veya beşer sözü ona karışmıştır ifadelerini kullanırsa küfre girmiş olur (Gazâlî, 2021, 3/170).

4.2.1.4. Ahirete İman

Bu başlık altında toplam sekiz soru sorulmuş olup iman bahsinde en çok sorunun yer aldığı bölümdür. Gelen sorular genel manada ölüm, ölüm korkusu, intihar, ecel, cennet, sırat, yaratılış gibi konular üzerinde yoğunlaşmış olmakla birlikte fıkıhla ilgili kısımların mevcut olduğu görülmektedir.

Gelen sorular şu şekildedir: “Ölen kişinin mezarının göçmesi, ölen açısından olumsuzluk doğurup doğurmadığı (Kitap-A, s. 133), intihar eden kişinin cenâze namazının durumu (Kitap-A, s. 138), tasavvufta meydana gelen haller (Kitap-A, s. 193), kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılması ile ilgili delillerin olup olmadığı (Kitap-B, s. 207), depremde korkmanın günahla alakasının olup olmadığı (Kitap-B, s. 78), öldürülen şahsın eceliyle ölüp ölmediği (Kitap-C, s. 120), diğer din mensuplarının cennet-cehennem durumlarının ne olduğu (Kitap-C, s. 188), sırat ile ilgili bilgilerin sahlilik dereceleri (Kitap-D, s. 5).”

Sorulara verilen cevaplar sırasıyla şöyledir: “Mezarın çökmesine toprağın sebep olup bu duruma olağanüstü bir şeyin yüklenmemesi gerektiği misk kokularının ise güzel bir şey olduğu (Kitap-A, s. 133), intihar eden kimselerin cenâze namazının kılınmasına dinimiz -her ne kadar müsaade etmese de- acılı aileye teselli açısından kılınabileceği (Kitap-A, s. 138), tasavvuf yolcuğunda karşılaşılan harikulade olayların dini açıdan örneklerle açıklandığı (Kitap-A, s. 193), kadının erkeğin eğri kaburga kemiğinden yaratılmasının hadislerle sınırlı kaldığı (Kitap-B, s. 207), depremde korkmanın günahla alâkalı olmayıp fıtratla/ölümle alâkalı olduğu (Kitap-B, s. 78), öldürülen kişinin katil tarafından öldürülme bile ölüm saatinin geldiğinde ölmesinin ilahi akideyle alâkalı olduğu (Kitap-C, s. 120), Katolikler bozulmuş bir Hristiyanlığa inanıyorlar ise önce İslâm ile şereflenmeleri gerektiği (Kitap-C, s. 188), sırat üzerinden herkesin geçeceğine dair hadislerin olduğu (Kitap-D, s. 5).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “el-Mu‘cemü’l-Kebîr”, “el-Muğni”, “el-Mecmû”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Bidâyetü'l-Müctehid” adında kitap ve yayınlar olduğunu görmekteyiz.
- Fürû fıkıh delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şu sonuçlara varırız;

İntihar etmenin günah olduğu meselesi Kur’an ve Sünnete delil teşkil eder. Allah cc. İsrâ suresi 70. Âyette şöyle buyurur: *“Andolsun biz Âdemoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kaldık”* (İsrâ, 17/70). Bu âyetten hareketle insanın intiharla bu üstünlüğüne son vermesi büyük bir vebaldir.

Allah Resulü’nün (s.a.s), intihar etmekten sakındıran şu hadisi meseleye delil oluşturur: *“Her kim kendini bir dağdan aşağı atıp intihar ederse, bu kimse cehennem ateşi içinde ebedî olarak kendisini yüksekte bırakılacaktır...”* (Buhârî, 2021, 56/5778). İntiharı düşünen kişinin bundan vazgeçip dünya meşakkatlerine karşı sabır ve metanet göstermesi, kişinin amel defterinin sevapla dolmasına vesile olmaktadır (Fetvâlar, 2018, s. 64).

İntihar eden kişinin içinde bulunduğu psikolojik durumu göz ardı etmeyen âlimler, kelime-i şehâdet üzere yaşayıp intiharı seçen Müslümanın arkasından cenaze namazı kılınabileceğini ifade etmişlerdir (İbn Kudâme, 1994, 3/508; Nevevî, tarihsiz, 5/211; İbn Rüşd, 1982, 1/239).

4.2.1.5. Kaza ve Kadere İman

Kaza ve Kadere imanla alâkalı olarak bir tane soru sorulmuş olup söz konusu soru, “Kaderin ne anlama geldiği (Kitap-A, s. 147)” şeklindedir.

Soruya verilen cevap ise şu şekildedir: “Kader, Allah’ın ezelden ebede kadar olacak şeylerin zamanını, yerini, niteliklerini ve özelliklerini önceden bilmesi ve takdir etmesidir (Kitap-A, s. 147).”

- Sorunun cevabında kaynak olarak, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, “Kütübü’s-Sitte”, “Diyanet İşleri Başkanlığı Fetvalar” adında kitapların kullanıldığını görmekteyiz.

- Kalam ve akâidle ilgili olan bu soruya verilen cevaplara baktığımızda şunları söyleyebiliriz:

Kader, Yüce Allah'ın ezeli ilmiyle bütün yaratılan eşya ve olayları bilmesidir. Kazâ ise Allah'ın varlıklar ve olaylar üzerindeki başlangıçtan beri belirlenmiş tasarısını hayata geçirmesi şeklinde ifade edilir (Yavuz, 2001, s. 58-63). Her şeyin Allah'ın takdirine göre hareket etmesi, olacak her şeyi yüce yaratıcının ilmiyle kuşatmasıdır. Kur'an-ı Kerim bu hususa delil teşkil eder “...Her şeyi yaratıp ona bir nizam veren ve mukadderatını tayin eden Allah, yüceler yücesidir (el-Furkan, 25/2); “...O'nun katında her şey bir ölçü (miktar) iledir (er-Ra'd, 13/8); “De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez...” (et-Tevbe, 9/51).

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “Cibrîl hadisi” olarak bilinen hadisinde, kaderin imanın şartlarından biri olduğunu vurgulamıştır” (Müslim, 2008, 1/82).

Alimler, Kur'an-ı Kerim'de yer alan âyetler ve Peygamber Efendimizin hadisleri doğrultusunda kader ve kazaya inanmayı iman esaslarından biri olarak kabul etmişlerdir (Fetvalar, 2018, s.66).

4.2.1.6. Cennet- Cehennem

İman bahsi altında son başlığımız “Cennet ve Cehennem” dir. Bu konu hakkında gelen soru ise, “Katolik Hristiyanların cennete girme meselesi (Kitap-C, s. 188)” ile ilgilidir.

Soruya verilen cevap ise şu şekildedir: “Allah katında hak dinin İslâm olduğu, Allah ve Peygamberine iman eden herkesin cennete gireceği, bozulmuş Hristiyanlığa inanan Katoliklerin ise önce İslâm ile şereflenmeleri gerektiği (Kitap-C, s. 188).”

- Soru verilen cevapların Kur'an ve sünnetten yararlandığı, kişinin reyine (görüşüne) göre muhataba cevap verdiği görülmektedir. Allah tahrif olmamış tek dinin İslâm dinidir. Bu hususta Âl-i İmrân sûresi 19. âyette şöyle buyrulur: “Allah nezdinde hak din İslâm'dır” (el-Âl-i İmrân, 3/19).

4.2.2. İbadet

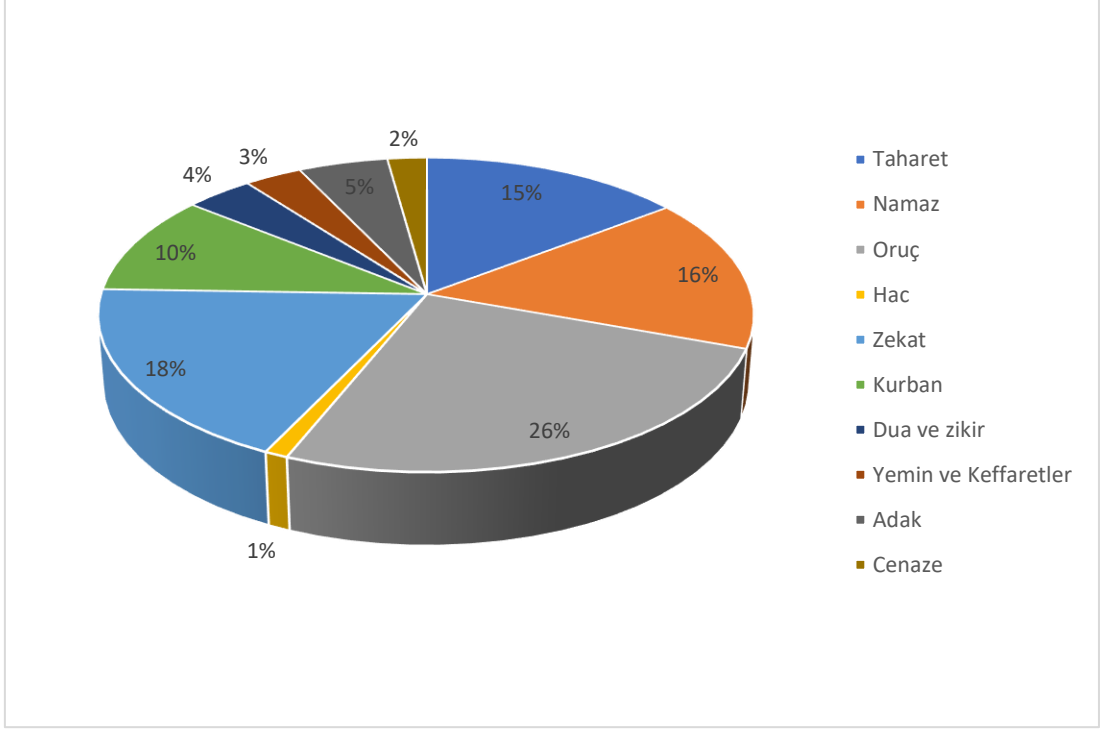
İbadet; “kulluk etmek, itaat etmek, tapma, tapınma, ilah edinmek, boyun eğmek, tevazu göstermek” gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise; “niyete bağlı olarak yapılan amelde sevap umulan ve Allah’a saygı ve kurbiyet ifade eden şuurlu itaat” demektir (Sinanoğlu, 1999, s. 235).

Balıkesir il Müftülüğü alo fetvâ hattına yöneltilen konu başlıkları içerisinde soru sayısı en fazla olan başlık ibadettir. Bu bölümde tekrarlarıyla beraber 682 soru sorulmuştur. Bu başlık altında tahâret, namaz, oruç, hac, zekât, kurban, dua ve zikir, yemin ve kefâretler, adak, cenâze konuları bulunmaktadır.

Tablo 3. Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen İbadetle İlgili Soruların Konularına Göre Dağılımı

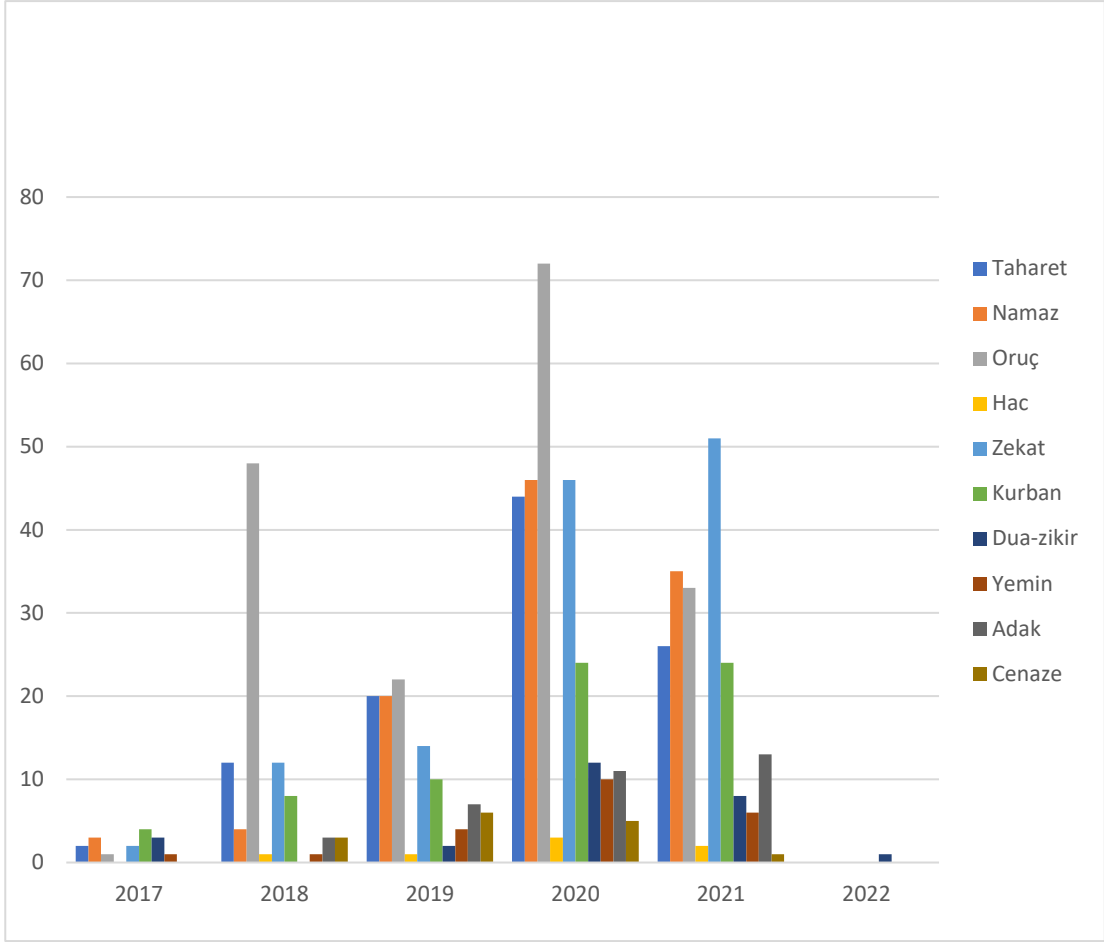
KONU	SORU SAYISI
Tahâret	100
Namaz	108
Oruç	175
Hac	7
Zekât	125
Kurban	70
Dua ve Zikir	26
Yemin ve Kefâretler	22
Adak	34
Cenâze	15
Toplam	682

İbadetle ilgili gelen soruların toplamda 682 olduğunu görmekteyiz. Konulara göre soru dağılımına baktığımızda, birinci sırada 175 soru ile oruç, ikinci sırada 125 soru ile zekât, üçüncü sırada ise 108 soru ile namaz, dördüncü sırada 100 soru ile tahâret başlığının geldiğini, en az sorunun ise 7 soru ile hac başlığı olduğunu görmekteyiz.

Grafik 4. Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen ibadetle İlgili Soruların Yüzdelerik Dağılımı

Grafik 4'te İbadetle ilgili gelen soruların yıllara göre dağılımına göz attığımızda en fazla gelen sorunun %26 oranıyla oruç bahsi olduğunu görmekteyiz. Bu durum daha çok ramazan ayında oruçla alakalı soruların yoğunluğundan ileri gelmektedir. İkinci sırada ise toplam %18 ile zekât bahsi gelmektedir. Bu durum zekâtta olduğu gibi insanımızın ramazan ayı içinde zekâtla alakalı hassasiyetinin ön planda olduğunu göstermektedir.

Grafik 5. Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen ibadetle İlgili Soruların Yıllara Göre Konu Dağılımı

Grafik 5'te İbadetle ilgili gelen soruların yıllara göre konu dağılımına göz attığımızda en fazla gelen soruların 2020 yılında 175 soru ile oruç bahsinde geldiğini görmekteyiz. Bu durum yukarıda zikredildiği üzere, 17 Kasım 2019'da Çin'in Vuhan şehrinde ortaya çıkan ve zamanla dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisinin, Türkiye'de 11 Mart 2020'de tespit edilmesiyle insanların evlere kapanması ve ibadetlerle ilgili yeni fetvâlara ihtiyaç duyulmasından dolayıdır.

İkinci sırada ise 2021 yılında toplam 125 soruyla zekât bahsinin olduğunu görmekteyiz.

Şimdi ibadet başlıkları altında olan alt başlıkları sırasıyla inceleyelim.

4.2.2.1 Tahâret

İbadet konusu altında ilk başlığımız tahâret bahsidir. Arapça’da “tahâret” olarak kullanılan kelimenin Tükçe karşılığı temizliktir. Bu kelime, sözlükte “temizlenmek, arınmak, paklanmak” anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 2011, s. 151-153). Maddî pislik (necâset, habes) veya mânevî kirliliği (hades) yok etme anlamına gelir (Öğüt, 2010, s. 287).

Tahâret başlığı altında gelen sorulara baktığımızda, abdest, gusul, teyemmüm, mestler üzerine mesh, sargı üzerine mesh, özürünün abdesti ve kadınlara mahsus haller konularında toplam 100 soru gelmiştir.

Tablo 4. Tahâret Başlığı Altında Gelen Soru Dağılımı

KONU	SORU SAYISI
Abdest	29
Gusul	19
Teyemmüm	4
Mestler Üzerine Mesh	11
Sargı Üzerine Mesh	8
Özürünün Abdesti	9
Kadınlara Mahsus Haller	20
Toplam	100

4.2.2.1.1 Abdest

“Abdest” başlığı altında tekrarlı olarak yıllara göre toplam 29 soru sorulmuştur. Söz konusu sorular şu şekildedir:

Kişisel bakımda kullanılan materyallerin abdeste ilgili hükmü konusunda gelen sorulara baktığımızda, “Ojenin abdest ve ibadetlerdeki durumu (Kitap-A, s. 184), kalıcı makyajın abdeste engel durumu (Kitap-B, s. 19)” şeklindedir.

Bedene ait kusurların abdeste mâni durumları ve istinca, istibra ile alâkalı sorulara baktığımızda, “Basur tedavisi gören kimsenin Cuma namazı için abdest durumu (Kitap-B, s. 87), diş dolgusu ve kaplamasının abdest ve gusle engel durumu (Kitap-B, s. 54), başın dörtte birine mesh vermenin hükmü (Kitap-B, s. 17), sargı üzerine mestin hükmü (Kitap-B, s. 20), yaşlı birisinin abdestini almada başkasının yardımının hükmü (Kitap-B, s. 70), dezenfektanın abdeste engel durumu (Kitap-B, s. 99), abdestsiz Kur’an dinlemenin hükmü (Kitap-B, s. 107), su ile temas edememenin namazla ilgili hükmü (Kitap-B, s. 112), istibranın tanımı (Kitap-B, s. 114), protez göz veya gözden akan iltihabın abdeste etkisi (Kitap-B, s. 174), akupunktur bantlarının abdest ve gusle etkisi (Kitap-B, s. 175), diş eti kanamasının abdeste engel durumları (Kitap-B, s. 177), abdest alırken belli duaları okuma şartı (Kitap-B, s. 196), idrarını tutamama neticesinde kişinin abdest durumu (Kitap-D, s. 14), burun ameliyatı olan bir kimsenin abdest durumu (Kitap-D, s. 7)” şeklinde olduğunu görmekteyiz.

Namaz esnasında mezhepler arasında abdestin bozulma durumları ve özürlerle ilgili gelen sorular şunlardır: “Kirlili ve yağlı iş elbisesinin namaza engel durumu (Kitap-C, s. 18), özürünün abdest durumu (Kitap-C, s. 22), namazda abdestin bozulması halinde neler yapılacağı (Kitap-C, s. 42), abdest konusunda mezhepler arasında geçişin olup olmayacağı (Kitap-C, s. 191), Şâfi mezhebinden birisinin eşine dokunmadaki abdest durumu (Kitap-D, s. 9), abdestli birinin altına kaçırması ve bu durumun tekrarında neler yapılması gerektiği (Kitap-D, s. 14).”

Sorulara verilen fetvalar ise sırasıyla şu şekildedir:

Oje ve makyajın abdeste ilgili hükmü konusunda gelen sorulara verilen cevaplar şöyledir: “Ojenin abdestle ilgili hükmü, suyun temizliğini engelleyen kimyasal maddelerle abdest almanın, sağlık durumu haricinde uygun olmadığı (Kitap-A, s. 184), kalıcı makyajın suyun deriye temasını engel durumunda abdeste mâni olacağı (Kitap-B, s. 19).”

Bedene ait kusurların abdeste mâni durumları, istinca, istibra ve diğer sorularla ilgili verilen cevaplar şu şekildedir: “Abdest veya gusul alırken yıkanması gereken organların kuru yer kalmayacak şekilde yıkanması gerektiği, hemoroid hastalığı

sebebiyle makattan kan gelen kişilerin abdest konusunda özürlü kapsamına gireceği ve her namaz vaktinin içerisinde abdest alıp ibadetlerini tamamlayacağı (Kitap-A, s. 209), başı mesh etmenin Mâide Suresi 6. âyete göre farz olduğu, ancak başın dörtte birini mesh etme hususunda farklı mezheplerde miktarın değişebileceği (Kitap-B, s. 17), sargı üzerine mesh yapılması gereken durumlarda bu sargının çıkarılması ve sağlık açısından kişiye zararlıysa sargının üzerinin mesh yapılabileceği (Kitap-B, s. 20), basur tedavisi gören kişilerin Cuma namazı için abdest durumunda dinin sunmuş olduğu kolaylıklarından yararlanabileceği (Kitap-B, s. 87), dış dolgusu ve kaplamasının abdeste ve gusle engel olmadığı ancak çıkarılabilen sabit olmayan dişlerin gusul abdesti alırken çıkarılması gerektiği (Kitap-B, s. 54).”

Abdest alırken başkalarına yardım etme hususundaki sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Abdest almada güçlük çeken yaşlı kimsenin abdest aldığı sırada başkasının yardımına başvurabileceği, eğer kimse yoksa teyemmüm yapabileceği (Kitap-B, s. 70), idrarını tutamama problemi yaşayan kişilerin her namaz vakti için abdest alarak ibadetlerini gerçekleştirebileceği.”

Namazda ve mezhepler arasında abdestin bozulma durumu ve özürlülerle alâkalı olarak verilen cevapla şöyledir: “Necaset bulaşmamış fakat kirli olan elbise ile kılınan namazın geçerli olacağı, ancak zorunlu olmadıkça kirli, paslı ve yağlı elbise ile namaz kılmanın mekruh olduğu (Kitap-C, s. 18), özürünün her namaz vakti için abdest alması gerektiği ve namazda abdestin bozulması durumunda bu kişinin lahik durumuna girdiği ve bu durumda ne yapılması gerektiği (Kitap-C, s. 22), abdest konusunda mezhepler arasında geçişin birtakım şartlarla mümkün olabileceği ve bu durumda bir mezhebi taklit etmenin şartlara uyulduğu müddetçe bir sakınca taşımadığı (Kitap-C, s. 191), Şâfi mezhebinden birisinin eşine dokunmadaki abdest durumu hakkında bu kişinin karşı cinsten olan ve kendisiyle evlenmesine dinen engeli bulunmayan kimseye arada bir engel olmaksızın dokunmasının her ikisinin de abdestini bozacağı ancak karşı cinsin saç ve tırnağına dokunmakla abdestin bozulmayacağı (Kitap-D, s. 9), abdestli birinin altına kaçırması durumunda özürlü abdestinden yararlanabileceği (Kitap-D, s. 14).”

Sorulara verilen diğer cevaplar ise şöyledir: “Dezenfektanın abdesti bozup bozmayacağı konusunda alkol içeren maddelerin özellikle bu maddeler uçucu ise abdesti etkilemeyeceği (Kitap-B, s. 99), abdestsiz Kur'an dinlenip ezberden de okunabileceği (Kitap-B, s. 107), su ile temas edememe durumunda teyemmümden

faydalanılacağı (Kitap-B, s. 112), istibranın küçük abdest bozulduktan sonra idrar yolunda kalabilecek idrar damla ve sızıntıların temizlenme işlemine istibra denildiği ve bunun küçük abdest bozulduktan sonra özellikle erkekler, bir süre bekleyerek bu temizliği yerine getirmeleri gerektiği (Kitap-B, s. 114), protez göz veya gözden akan iltihabın abdesti bozup bozmayacağı hususunda alimlerin gözün içini yıkamadan saymadığı, dolayısıyla göze takılan protezlerin abdeste engel teşkil etmediği (Kitap-B, s. 174).

Akupunktur bantlarının abdest veya gusle engel durumu hakkında; akupunktur tedavilerinde kullanılan iğnelerin ve üzerlerindeki bantların tedavi süresince çıkartılıp takılmalarının zor olması durumunda, gusul ve abdeste mâni olmayacağı (Kitap-B, s. 175), diş eti kanamasının abdeste engel durumu hakkında; diş etinden çıkan kan miktarının tükürüğünün yarısı veya daha fazlası kadar olduğunda abdestin bozulacağı (Kitap-B, s. 177), abdest alırken belli duaları okumanın şart olmadığı, ancak okunmasında herhangi bir sakınca bulunmadığı (Kitap-B, s. 196), idrar tutamama durumunda kişinin her namaz vakti için abdest alması gerektiği ve bu durumda özürlü kabul edilebileceği (Kitap-D, s. 14), burun ameliyatı olan kişinin abdest durumu hakkında, abdest esnasında bir hastalıktan veya ameliyattan dolayı burna su vermemenin abdeste engel olmadığı (Kitap-D, s. 7).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Reddül-Muhtâr”, “Büyük İslâm İlmihali”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “el-Fetâva’l-Hindiyye”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında kitap ve yayınların olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü açısından cevaplara baktığımızda, genel manada Kur'an ve hadislerden yararlandığı görülmüştür.

Abdesti tehlikeye sokan özellikle de gusül abdestinde vücuda suyun geçmesine engel teşkil eden şeyler (oje, kalıcı makyaj vb.) abdesti tehlikeye sokar. Zira Peygamber efendimiz (s.a.s)’in “*Benim abdest aldığım gibi abdest alan kişinin geçmiş günahları bağışlanır*” (Buhari, 2021, 1/159) hadisi bu uygulamayı kapsamaktadır. Abdest ve gusul alırken yıkanması gereken yerleri kuru yer kalmayacak şekilde yıkamak gerekmektedir. Aksi halde abdest ve gusul geçersiz olur. Bundan dolayı suyun vücuda yayılmasına ve emilmesine engel olan maddeler ortadan kaldırılmalıdır (Aliyyü’l-Kâri, 1997, 1/73).

Meslek itibariyle zorunlu olan boya, tiner, çamur vs. maddeler bunun dışındadır (İbn Âbidîn, 2011, 1/154; el-Fetâva'l-Hindiyye, 1/5).

Abdest esnasında mestler üzerine mesh etmek, Peygamber Efendimizin (s.a.s.) sünnetiyle sabittir. Birçok sahabe, Peygamberimizin (s.a.s.) abdest alırken mestlerinin üzerine mesh ettiğine dair görüş bildirmiştir (Buhârî, 2021, 182, 202; Müslim, 2018, 272-273).

Diş dolgusu, kaplama, tel taktırma, implant ve sabit protez işlemleri abdest ve gusul almaya engel değildir. Ancak çıkarılabilen dişler, gusul abdesti sırasında çıkarılmalıdır. Diş dolgusu ve kaplamalar, ağız yıkandığında yıkanmış sayılır. Bu nedenle, tedavi amaçlı diş işlemleri yapılabilir ve abdest veya gusul alınıp ibadetler gerçekleştirilebilir. Ayrıca, bu tedaviler abdestsiz, cünüp veya âdetli iken de yapılabilir (Fetvâlar, 2018, s. 80).

Yaşlılığın getirdiği güçsüzlük başta olmak üzere, azaları olmayan kişilerin abdest meselesi öncelikle kolaylıklar yönüyle âyete delil teşkil eder. Çünkü İslâm kolaylık dinidir ve insanlar yapabileceklerinden mesuldürler (el-Hac, 22/78; el-Feth, 48/17). Fıkhî açıdan konuya baktığımızda kolları ve ayakları olmayan, abdest veya teyemmüm yapamayan kişiler, bu ibadetleri yerine getirmekle yükümlü değildirler. Kendilerini abdestli kabul ederek, kılabildikleri şekilde namazlarını kılarlar ve bu namazları daha sonra kaza etmeleri gerekmez (İbn Âbidîn, 2011, s. 102).

İstinca ve İstibra İslâm'da müekked sünnet olarak kabul edilir. İstinca, büyük veya küçük abdestten sonra, avret yerlerini temizlemeyi ifade ederken istibra ise küçük abdestten sonra, idrar sızıntısının kesilmesini beklemek anlamına gelir (Bilmen, 1963, s. 81).

4.2.2.1.2. Gusul

“Gusul” başlığıyla alâkalı yıllara göre toplam 19 soru sorulmuş olup gelen sorular şu şekildedir:

Vücuttan gelen akıntıların gusle etkisi, gusulde kapalılık ölçüsü, gusle alternatif olan teyemmümle alâkalı gelen sorular, “Mezi'nin gelmesinin guslü gerektirip gerektirmediği (Kitap-A, s. 188), gusul abdesti gereken bir kimsenin ağızına ve burnuna su vermeden niyet edip denize girmesinin hükmü (Kitap- A, s. 196), gusul alamayan hasta bir kimsenin abdestini nasıl alacağı (Kitap-B, s. 1), kişi banyoda

yıkanırken kapalılık ölçüsünün miktarı ve bu kişinin eşiyile birlikte aynı anda yıkanmasının mahzurlu olup olmadığı (Kitap-B, s. 9), gusul abdesti gereken bir kimsenin herhangi bir zorunluktan dolayı teyemmüm abdestini nasıl alabileceği (Kitap-B, s. 20), bikini bölgesinin traş edilme/temizlenme durumunda gusul abdestinin gerekli olup olmadığı (Kitap-B, s. 48)” şeklindedir.

Diş dolgusu, akupunktur bantları, dövme yaptırmanın gusle etkisiyle alâkalı olarak gelen sorular şu şekildedir: “Diş doldurmak veya kaplatmanın abdest ve gusle engel durumu (Kitap-B, s. 54), akupunktur bantları ve dövme yaptırmanın abdest veya gusle engel durumu (Kitap-B, s. 175), başa dikiş atılmasından dolayı gusul abdestinin gerekliliği (Kitap-C, s. 174), diş kaplamasının gusle mâni durumu (Kitap-D, s. 18).”

Gusul abdestinin alınışı, özürlü durumların gusle etkisi ve kuaförde çalışanların gusul durumlarıyla alâkalı şu sorular sorulmuştur: “Sürekli kanın akmasının boy abdestine engel durumu (Kitap-C, s.18), kuaförde müşterilerinin özel bölgelerine operasyon yapan bir çalışanın gusul abdesti almasının gerekliliği (Kitap-C, s. 45), gusul abdestinin alınışının kadın-erkeğe göre farklılık durumu (Kitap-C, s. 77).”

Sorulara verilen cevapları ise şu şekilde sıralayabiliriz:

Vücuttan gelen akıntıların gusle etkisi, gusulde kapalılık ölçüsü, gusle alternatif olan teyemmümle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Mezi'nin gelmesinin sadece abdesti bozduğu (Kitap-A, s. 188), gusul abdesti gereken bir kimsenin denizde yıkanması sorusunda, ağza ve burna su vermenin farz olduğu ve bu şekilde deniz, göl vs. yerlerde gusul abdestinin olabileceği (Kitap- A, s. 196), gusul alamayan hasta bir kimsenin abdesti meselesinde teyemmüm abdesti alabileceği (Kitap-B, s. 1), kişinin banyodaki kapalılık ölçüsü ve eşiyile aynı anda yıkanma meselesinde başkaları tarafından görünmemek için bütün tedbirleri almak kaydıyla avret yerlerini örtmede serbest bırakıldığı ve eşler arasında avret konusunda sınırlama olmadığı için bir arada yıkanmalarında dinen bir sakınca olmadığı (Kitap-B, s. 9), gusul abdesti gereken bir kimsenin teyemmüm abdesti alma meselesinde dinimizin rahmet ve kolaylık dini olduğu (Kitap-B, s. 1), teyemmümün nasıl yapıldığı, şartlarının ve farzlarının neler olduğu (Kitap-B, s. 20), bikini bölgesini temizleme meselesinde gusul abdestinin gerekli olmadığı (Kitap-B, s. 48).”

Diş dolgusu, akupunktur bantları, dövme yaptırmanın gusle etkisiyle alâkalı verilen cevaplar şu şekildedir: “Diş doldurmak veya kaplatmanın abdest ve gusle engel

olup olmadığıyla alâkalı olarak bu durumun, abdest ve guslün sıhhatine engel teşkil etmediği fakat çıkarılıp takılabilen sabit olmayan dişlerin gusul abdesti esnasında ağız yıkarken çıkarılmasının gerekli olduğu (Kitap-B, s. 54), akupunktur bantları ve dövme yaptırmanın abdest veya gusle engel olup olmadığı meselesinde akupunktur bantlarının kullanılması gerekli olduğu müddetçe gusul ve abdeste mani olmayacağı ve bu durumda sargı bezi üzerine mesh hükümlerinin geçerli olacağı (Kitap-B, s. 175), diş kaplamasının gusle mani olup olmadığı meselesinde diş dolgusu veya implant gibi alternatif dişlerde takılan dişin çeperi-çevresi esas alındığından bu durumun gusle mani olmayacağı (Kitap-D, s. 18), dövme yaptırmak Peygamberimizin hadisi mucibince yasaklanmış olup, dövmenin gusle mani olmayacağı, boy abdesti alırken sürekli gelen kanın boy abdestine engel olmayacağı (Kitap-C, s.18).”

Gusul abdestinin alınışı, özürlü durumların gusle etkisi ve kuaförde çalışanların gusul durumlarıyla alâkalı verilen cevaplara baktığımızda, “Müşterilerinin özel bölgelerine operasyon yapan bir kuaförün gusul abdesti almasının (vücuttan bir şeyler gelmesi müstesna) gerekli olmadığı (Kitap-C, s. 45), gusul abdestinin alınışının farz ve sünnete uygun olarak kadın ve erkek için aynı olduğu (Kitap-C, s. 77), başa dikiş atılmasının guslü etkilemediği (Kitap-C, s. 174)” şeklindedir.

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Reddül-Muhtâr”, “Büyük İslâm İlmihali”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fervalar”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında kitap, yayın ve platformu olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından cevaplara baktığımızda, genellikle Kur’an, sünnete başvurulduğu görülmektedir.

Gusul abdesti, Kur’an ve Sünnete delil teşkil eder. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulur: “*Eğer cünüp iseniz, iyice temizlenin*” (en-Nisâ, 4/43; el-Mâide, 5/6).

Sünnetten delil ise, Peygamber Efendimizin ihtilam ve cinsel ilişki sonucunda ihtilam olma cünüplük hâlinde veya hayız ve nifas sonrasında gusletmeyi emrettiği hadisleridir (Buhârî, 2001, 12/282, 291).

Dövmenin yasaklanmasıyla alâkalı verilen cevaplar sünnete delil teşkil etmektedir. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.s.), vücuda dövme yapmak, dişleri incelterek seyrekleştirmek gibi ameliyeleri; yaratılışı değiştirmek, fitratı bozmak kapsamında değerlendirmiş ve bunu yapanların ve yaptıranların

Allah'ın rahmetinden uzak olacağını bildirmiştir (Buhârî, 2021, 83-87/5935-5948; Müslim, 2018, libas, 120).

Sürekli akan kandan dolayı özür sahibi olan kimsenin durumu sünnete örnek verilebilir. Zira Hanefî mezhebine göre özürlü kişi her namaz vakti için abdest alır. Hz. Peygamber (s.a.s.) özür sahibi bir kadına böyle yapmasını bildirmiştir (Buhârî, 2021, 13, 228).

Ağır hastalığından dolayı gusul abdestini alamayan bir kişi teyemmümden yararlanır (Bilmen, 1963, s. 98). Dinimiz kolaylık dinidir. Bu hususta Bakara süresi 185. âyette şöyle buyrulur: “*Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez*” (Bakara, 2/185).

Gusul abdestiyle alâkalı bir diğer mesele ise, gusul abdesti sırasında ağza ve burna su vermenin farz olduğudur. Oruçlu olmayanlar suyu boğaza kadar çalkalayıp buruna iyice çekmelidir. Ancak oruçlu olanlar, suyun boğaza veya genze kaçma ihtimali nedeniyle abdestte olduğu gibi yapmalı ve mübalağa etmemelidir (İbn Âbidîn, 1905, s.1/156).

4.2.2.1.3. Teyemmüm

Teyemmümle alâkalı toplam 4 soru sorulmuş olup söz konusu gelen sorular şunlardır: “Teyemmüm abdestiyle cenâze namazının kılınıp kılınmayacağı (Kitap-B, s. 54), bir azası felç olup da abdest alamayan kimsenin teyemmüm almasının gerekliliği (Kitap-B, s. 106), su ile temas etmesi yasak olan bir hastanın teyemmümle ibadet yapma durumu (Kitap- C, s. 112), abdest aldırarak kimsesi olmayan ve kendi başına abdest alamayan yaşlı bir kimsenin teyemmüm durumu (Kitap-C, s. 78).”

Sorulara verilen cevapları ise şu şekildedir: “Teyemmüm abdestiyle cenâze namazının kılınması meselesinde, kişi abdest almakla meşgul olduğu takdirde cenâze namazını kaçırmaktan korkarsa teyemmüm ederek cenâze namazını kılabilirdiği (Kitap-B, s. 54), bir azası felç olup da abdest alamayan kimsenin yıkama konusunda öncelikle diğer azarından alması, şâyet bu durum mümkün değilse yani tüm azalarını kişi kullanamazsa teyemmüm alabileceği (Kitap-B, s. 106), su ile temas etmesi yasak olan hasta kimsenin teyemmümle ibadet yapabileceği (Kitap- C, s. 112), abdest aldırarak kimsesi olmayan ve kendi başına da abdest alamayan yaşlı bir kimsenin abdest yerine teyemmüm alıp ibadetini yerine getirebileceği (Kitap-C, s. 78).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, “Reddül-Muhtâr”, “Diyanet İslâm İlmihali”, “el-İhtiyâr,” “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar” adında kaynaklar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından cevaplara baktığımızda şunları söyleriz;

Teyemmüm meselesi, Kur’an ve Sünnete delil teşkil eder. Yüce Allah (c.c.), Mâide Suresi’nde şöyle buyurur: “...*Su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla meşhedin*” (el-Mâide, 5/6).

Teyemmüm, temiz veya temiz toprak cinsinden bir şeye ellerini vurup önce yüzü sonrada iki kolu mesh etmekle olur. Suyun olmadığı veya suyun olup da kullanılmadığı durumlarda dinimizin emrettiği bir kolaylıktır (Şentürk ve Yazıcı, 2003, s. 115).

Teyemmüm abdestiyle cenaze namazı kılınabileceği, Allah Rasûlü’nün (s.a.s.) sünnetine delil teşkil eder. Bu delil, herhangi bir hastalık veya zorunlu sebeplerden dolayı abdest alamayan kişinin teyemmümle bu namazı kılabilmesine imkân tanır (Ebû Dâvûd, 67; Tirmizî, tarihsiz, 67).

Cenaze namazı abdestiz olarak kılınmaz. Kişi abdest ile meşgul olduğunda cenaze namazını kaçıracağından korkarsa, teyemmümle bu namazı kılabilir (Mevsilî, 2009, 1/86).

Azaları olmayan, abdest almaya veya teyemmüm yapmaya gücü yetmeyen ve kendisine yardım edecek kimsesi bulunmayan kişinin abdest ve teyemmüm yükümlülüğü ortadan kalkar. Bu kişi, kendisini abdestli kabul ederek namazlarını kılabilir ve bu namazları da daha sonra kaza etmesi gerekmez (İbn Âbidîn, 1905, 1/102).

4.2.2.1.4. Mestler Üzerine Mesh

Mest üzerine meshle alâkalı toplam 11 soru sorulmuş olup söz konusu gelen soruların birçoğu tekrarlı olarak sorulmuştur.

Gelen sorular şu şekildedir: “Ayağa giyilen mestlerin müddetinin başlangıç ve bitiş süreleri ile mestlerden birinin ayaktan çıkmasıyla kişinin abdest bozulma durumu (Kitap-A, s. 191), abdestli iken mestlerin çıkarılıp tekrar giyilmesinin abdesti bozup bozmayacağı (Kitap-C, s. 28), termal mestler ve varis çorabıyla yapılan meshin

durumu (Kitap-C, s. 45), mestler üzerine mesh vermek meselesinde mukim için mesh süresi ne kadar olduğu (Kitap-C, s. 56).”

Sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Ayağa giyilen mestlerin müddetinin başlangıç ve bitiş sürelerinin mukim, yani misafir olmayan bir kimse için bir gün bir gece, yolcu olan kimse için de üç gün üç gece (72 saat) olduğu, mestlerden birinin ayaktan çıkmasıyla mestin bozulduğu (Kitap-A, s. 191), abdestli iken mestlerin çıkarılıp giyilmesinin abdesti bozmayacağı (Kitap-C, s. 28), Hanefî mezhebine göre mestler, belirli şartları (dayanıklılık, sağlamlık, ayakları aşık kemikleriyle birlikte örtme, suyu geçirmeme, delik ve yırtık bulunmaması) taşıması, şâyet termal mestler bu şartları sağlıyorsa üzerine mesh yapılabileceği, varis çorapları ise kırık ve çıkık üzerindeki sargı hükmünde değerlendirileceği (Kitap-C, s. 45).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “el-Hidâye”, “Bedâiu’s-Sanâi”, “Bidâyetü’l-Müctehid”, “Hadislerle İslâm”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar” adında kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından cevaplara baktığımızda ağırlıklı olarak sünnet delili üzerine dayandığını görmekteyiz. Bu husustaki örneklere bakacak olursak şunları söyleriz;

Ayağa giyilen mestlerin müddetinin başlangıç ve bitiş süreleri, sünnete delil teşkil eder. Bu hususta Allah Rasülü (s.a.s) şöyle buyurur: “*Mukim bir kimse bir gün bir gece, yolcu ise üç gün üç gece mesheder*” (Tirmizi, tarihsiz, 1/71; Nesâ’i, 1/ 99).

Abdestli iken mestlerin çıkarılıp giyilmesinin abdesti bozmayacağı meselesi sünnete delil teşkil eder. Zira Allah Resul’ünün (s.a.s), kendi ayaklarının her ikisinin de temiz (abdestli) iken mestleri giydiğine dair rivâyetler vardır (Hadislerle İslâm, 2013, 3/393).

Kişi mestlerini abdestsizken çıkarırsa, yeniden abdest alırken ayaklarını yıkaması gerekir. Kişi abdestli olup da mest süresi dolarsa, mestleri çıkarıp ayaklarını yıkaması yeterlidir. Abdestli değilse, tam bir abdest alıp mestlerini tekrar giymesi gerekir (Kâsânî,1986, 1/9).

Mesh edilecek çorapların dayanıklılık, bağımsız durabilme, ayakları aşık kemikleriyle beraber örtme, suyu emerek ayağa geçirmeme, içini göstermeyecek kadar kalın olma ve delik, yırtık veya sökük olmama gibi belirli şartlar taşıması gerekmektedir (İbn Rüşd, 1/25-27). Mestlerde ayak parmakları

ki, en küçük parmağın üç katı kadar, delik bulunmaması gerekmektedir (Mergînânî, tarihsiz, 1/32).

4.2.2.1.5. Sargı Üzerine Mesh

“Sargı üzerine mesh” konusuyla ilgili toplamda 8 soru sorulmuş, ancak bu sorulardan ikisi tekrarlıdır.

Gelen sorular şu şekildedir: “Başın dörtte birini mesh etmenin hükmü (Kitap-B, s. 17), herhangi bir rahatsızlıktan dolayı elinde ve ayağında sargı bezi olan kimsenin abdest durumu (Kitap-B, s. 20), akupunktur bantlarının abdest ve gusle engel durumu (Kitap-B, s. 175), başına dikiş atılan birinin gusul abdestini nasıl alacağı (Kitap-C, s. 174), kirli ve yağlı iş elbisesi ile namazın kılınıp kılınmayacağı (Kitap-D, s. 12), abdestini tutamayan birisinin durumu (Kitap-D, s. 14).”

Sorulara verilen cevapları ise şöyledir: “Başı mesh etmenin abdestin farzlarından olduğu ancak mesh etme ölçüsünün alimlere göre değişiklik arz ettiği, (Kitap-B, s. 17), üzerinde sargı bulunan bir organın su ile yıkanması sağlık açısından o organa zararlı ise bu sargı çıkarılmadan üzerine mesh yapılabileceği, yapılan bu meshin yıkama hükmünde olacağı (Kitap-B, s. 20), akupunktur tedavilerinden kullanılan iğnelerin ve üzerlerindeki bantların tedavi süresince çıkartılıp takılmaları mümkün değilse ya da çok büyük zorluk gerektiriyorsa, kullanılması gerekli olduğu müddetçe gusul ve abdeste mani olmayacağı (Kitap-B, s. 175), bu durumda sargı bezi üzerine mesh hükümlerinin geçerli olabileceği (Kitap-C, s. 174), necaset bulaşmamış fakat kirli olan elbise ile kılınan namazın geçerli olacağı, ancak zorunlu olmadıkça kirli paslı ve yağlı elbise ile namaz kılmanın mekruh olacağı (Kitap-D, s. 12), abdestini tutamayan birisinin özürlü kısmına girip buna göre hükmedileceği (Kitap-D, s. 14).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “el-Mebsût”, “Diyânet İslâm İlmihali”, “el-Hidâye”, “Hadislerle İslâm Ansiklopedisi”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Bedâiu's-Sanâi”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında kitap ve yayınlar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından cevaplara baktığımızda şunları söyleyebiliriz;

Başı mesh etmek Kitaba delil oluşturur. Başın mesh edilmesiyle ilgili yüce Allah (c.c.) şöyle buyurur: “*Ey iman edenler! Başlarınızı meshedin*” (el-Mâide, 6/120).

Başın hangi bölgesinin mesh edilmesi sünnete dayanır. Abdullah b. Zeyd'in rivâyetinde Peygamber efendimiz elleriyle başını meshetmiş, ellerini arkadan öne doğru ve önden arkaya doğru götürmüştür. Bu rivâyetle dayanan birçok alim başı önden arkaya doğru mesh etmişlerdir (Serahsi, 1906, s.6).

Mesh fiilinin gerçekleşmesi için, başın en az dörtte birine ıslaklığın doğrudan temas etmesi gereklidir. Bu nedenle, başörtüsü, bone, peruk gibi engelleyici şeyler üzerinden yapılan mesh geçerli değildir (Kâsânî, 1986, 1/4-5; Mergînânî, tarihsiz,1/32). Kadınlar baş örtülerinin altlarından başlarına mesh verebilirler. Peygamber efendimiz (s.a.s.), sarığın altına elini sokarak başını mesh etmiştir (Ebû Dâvûd, 57/150,153).

Sargı üzerine mesh aynı şekilde sünnete dayanır. Zor durumlarda, yapılması esas olan azimetlerle beraber, ruhsatlardır. Zira bu hususta Hz. Ali (r.a.) şöyle buyurur: *“Bileklerimizden biri kırılmıştı. Peygamber’e (s.a.s.) sordum, o da bana sargıların üzerine mesh etmemi emretti”* Sünen-i Ebû Dâvûd; Hadislerle İslâm, 1993, s. 539).

Bedenin herhangi bir yerinde kırık, çıkık veya yara nedeniyle sargı bulunduğu, abdest veya gusul alırken, eğer sargının çözülmesi zarar vermiyorsa sargı çözülüp altı yıkanır ve yaranın üstü mesh edilir. Ancak, sargının çözülmesi zararlıysa, üzerine mesh edilebilir (Fetvâlar, 2018, s. 93).

4.2.2.1.6. Özürlünün Abdesti

Özürlünün abdesti ile alâkalı toplam 9 soru sorulmuş olup bunlardan bir tanesi tekrarlı sorudur.

Vücuttan gelen kan ve akıntılarla alâkalı sorular şu şekildedir: “Hemoroid hastasından gelen kanın abdeste engel durumu (Kitap-A, s. 219), protez göz veya gözden akan iltihabın abdesti bozup bozmayacağı (Kitap-B, s. 174), diş etinden gelen kanamanın abdeste engel durumu (Kitap-B, s. 177), boy abdesti alma halinde vücuttan kan gelme durumunun abdesti bozup bozmayacağı (Kitap-C, s. 18).”

Özürlünün abdesti nasıl alacağı meselesinde ise şu sorular göze çarpar: “Fiziki engeli olan kimsenin abdesti nasıl alacağı (Kitap-C, s. 53), özürlünün abdesti hakkında

bilgi (Kitap-C, s. 106), burun ameliyatı olan bir kimse nasıl abdest alacağı (Kitap-D, s. 7), abdest aldıktan sonra abdestin bozulma durumu (Kitap-D, s. 14).”

Sorulara verilen cevaplara baktığımızda,

Vücuttan gelen kan ve akıntılarla alâkalı olarak sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Hemoroid hastasından gelen kanın abdeste engel durumu hakkında, bu kimsenin özürlü kısmına gireceği ve özürünün abdestine göre abdest alıp ibadetlerini buna göre yapacağı (Kitap-A, s. 219), protez göz veya gözden akan iltihabın abdesti bozup bozmayacağı meselesinde abdeste gözlerinin içinin yıkanmasının gerekmediği konusunda alimlerin ittifak ettikleri (Kitap-B, s. 174), diş etinden gelen kanamanın abdest durumu bir bedendeki bir yerden çıkıp yaranın dışına akan kan abdesti bozacağı ve diş etinden çıkan kan ise karıştığı tükürüğün yarısı veya daha fazlası kadar olduğunda abdesti bozacağı (Kitap-B, s. 177).”

Özürünün abdesti nasıl alacağı meselesinde sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Engelli olan kimsenin kendisi yardımcı olacak birisinin yardımıyla abdesti alabileceği şâyet bir yardımcı yoksa teyemmüm yapabileceği (Kitap-C, s. 53), özürünün her namaz vakti için abdest alacağı (Kitap-C, s. 106), burun ameliyatı olan bir kimsenin abdeste ağzın ve burnun yıkanması sünnet olduğundan abdest esnasında bir hastalıktan veya ameliyattan dolayı burna su vermemek abdestin geçerliliğine engel olmadığı (Kitap-D, s. 7), abdest aldıktan sonra abdestin bozulma durumu hakkında kişinin vücudunda herhangi bir yerinde kan irin vs. gelmesi idrarını tutamaması gibi durumlar vuku bulduğunda duruma bakılacağı; bu durum iki namaz arasını kapsıyorsa o kişi özürlü sayılacağı ve her namaz vakti için abdest alacağı, bu abdestle o vakit içerisinde dilediği kadar ibadet yapabileceği (Kitap-D, s. 14).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “el-Mebsût”, “el-Hidâye”, “Reddü'l-Muhtâr”, “el-İhtiyâr”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Bedâiu's-Sanâi”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından cevaplara baktığımızda şunları ifade edebiliriz:

Özürlü, ibadet açısından abdest bozucu özel durumları sürekli olarak yaşayan kimseyi ifade eder. Bu durumlar arasında idrarını tutamama, kusma, yellenme, sürekli kanama veya istihaze gibi bedensel hastalıklar yer alır (Kâsânî, 1986, 1/28, 29; Mergînânî, tarihsiz, 1/34).

Özürli sayılan kişi namaz vakti içinde özrünün kesilmemesi ve bu durumunun en az bir kez tekrarlanması gerekmektedir. Bu özür durumu tam bir namaz vakti içinde kesilirse kişinin özür durumu ortadan kalkar (İbn Âbidîn, 1905, 1/305).

Hanefilere göre özür sahibi, her namaz vakti için abdest alması gerekmektedir. Bununla örneği Hz. Muhammed'in (s.a.s.) özür sahibi bir kadına böyle yapmasını bildirmesidir (Buhârî, 2021, 13/228). Özür sahibi özrü dışında abdest bozucu bir durum yaşamazsa vakit içinde yaptığı tüm ibadetler kabul olur (Mergînânî, tarihsiz, 1/34). Özür sahibi vakit çıktıktan sonra gelecek her vakit için abdest alır (DİYYK, 2017).

Protez göz veya gözden akan iltihabın abdesti bozup bozmayacağı meselesinde abdeste gözlerinin içinin yıkanmasının gerekmediği konusunda alimlerin bir kısmı görüş bildirmiştir (Serahsî, 1906, s. 5).

Hanefilere göre vücuttaki herhangi bir yerden-yaradan çıkıp yaranın dışına taşan kanın abdesti bozacağı dile getirilir. Diş etinden kaynaklı kan ise, tükürüğün yarısı veya tükürükten daha fazlasını teşkil ediyorsa bu durumun abdesti bozacağı ifade edilir (Mevsîlî, 1987, s. 15).

4.2.2.1.7. Kadınlara Mahsus Haller

Kadınlara mahsus haller ile alâkalı toplam 20 soru sorulmuş olup bunlardan beş tanesi tekrarlı sorudur.

Adet ve lohusa hallerinde olan kadınların ibadet durumlarıyla alâkalı olarak şu sorular sorulmuştur: “Ay hali on günü geçen bir bayanın namaz durumu (Kitap-A, s. 139), yeni âdet görmeye başlayan bir kızın âdet durumu (Kitap-A, s. 142), âdet gören kadınların oruç durumu (Kitap-A, s. 155), âdet halinde olan kadının Kur'an ve dua okuma durumu (Kitap-A, s. 182), lohusalık süresi ve bu sürede yapılmayan ibadetlerin durumu (Kitap-B, s. 75), âdetli bir kadının kabir ziyaretinin hükmü (Kitap-C, s. 125).”

Doğum ve doğum kontrolleriyle ilgili gelen sorular şu şekildedir: “Kadınların doğum kontrolleri hakkında dini bilgi (Kitap-A, s. 191), doğum kontrol yöntemi olarak geçici tüp bağlamanın dindeki yeri ve önemi (Kitap-A, s. 194), hamile bir kadından gelen kanın durumu (Kitap-B, s. 31).”

Adetli kadınların temizlik süresi ve diğer meselelerle ilgili gelen sorular şöyledir: “Adetli kadının temizlik süresi (Kitap-B, s. 18), Şâfi mezhebine göre kadınlarda hastalık (hayız) süresi ve hamilelikte gelen lekelenmelerden dolayı gusul abdestinin gerekip gerekmediği (Kitap-C, s. 40), âdetliyken kocanın zorlamasıyla cinsel ilişkiye girmenin hükmü (Kitap-C, s. 41), günlük gelen akıntılarının abdesti bozup bozmama durumu (Kitap-C, s. 42).”

Sorulara verilen cevaplara baktığımızda;

Adet ve lohusa hallerinde olan kadınların ibadet durumlarıyla alakalı sorulara verilen cevaplar şöyledir: “Ay hali on günden ve lohusalığı kırk günden fazla olan kadının durumu istihaze olup özür sahipleri gibi namazlarını kılabileceği (Kitap-A, s. 139), âdet görmeye başlayan bir kızın kanamalarının uzun sürebileceği,10 güne kadar olan kanamaların âdet olup akıntı beyaz olana kadar kadının bekleyeceği ve gelen kanın durumuna göre hüküm verileceği (Kitap-A, s. 142), âdet gören kadınların bu halleri devam ettiği günlerde oruç tutmayacağı (Kitap-A, s. 155), âdet halinde olan kadının Kur’an-ı Kerime dokunup onu okuyamayacağı, Hanefiler ve Şâfîler nezdinde dua ve zikir kastıyla dua anlamı içeren âyetleri ve Kelime-i Şehadet, istiâze, salavât-ı şerîfeler okuyabileceği (Kitap-A, s. 182), kadınların özel hallerindeyken kabir ziyareti yapmalarını yasaklayan hükmün olmadığı (Kitap-C, s. 125).”

Doğum kontrolleri ve doğumla ilgili gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Doğum kontrol yöntemi olarak geçici tüp bağlamanın dindeki yeri ve önemi hakkında geçici manada doğum kontrol yöntemi olarak bu yöntemlere başvurulabileceği (Kitap-A, s. 191), hamile kadından gelen kanamanın, âdet değil istihaze kanı olduğu (Kitap-B, s. 31), istihaze kanı ise vücudun herhangi bir yerinden akan kan hükmünde olduğu (Kitap-B, s. 194).”

Adetli kadınların temizlik süresi ve diğer meselelerle ilgili sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Adetli kadının temizlik süresinin Hanefilerde 15 gün olduğu, lohusalık hali, doğum, düşük ya da kürtaj olan kadının doğumdan sonra kanamasının devam ettiği hal olup her kadın için farklı nifas sürelerinin olduğu, bu durumdaki kadınların kılamadıkları namazları kaza etmeyip ancak tutamadıkları farz oruçları kaza edebileceği ve kanaması 40 gün dolmadan kesilirse gusul abdesti alıp ibadetlerini yapabileceği, Hanefi mezhebine göre kadınlarda en fazla 10 gün olan hayız süresi, Şâfi mezhebinde en fazla 15 gün olduğu(Kitap-B, s. 75).”

Kocayla cinsel ilişki meselesinde verilen cevaplar şu şekildedir: “Hamilelikten gelen lekelenmelerden dolayı gusul abdestinin gerekmeyp bu durumun özür kabul edildiği ve bu kişinin namaz kılmak için her namaz vakti vakit girdikten sonra abdest alması gerektiği (Kitap-C, s. 40), âdetliyken kocanın zorlamasıyla cinsel ilişkiye girmenin haram olup tevbe istiğfar gerektiği, eğer bu birliktelik kanamanın ilk günlerinde ise 4,25 gr. altın, sonlarında ise bunun yarısı yani 2 gr. altın kefâret vermesi gerektiği, kadın kendi isteğiyle yaparsa her ikisinde ayrı ayrı ödemesi gerektiği (Kitap-C, s. 41), günlük gelen akıntılar hakkında kokusuz ve renksiz gelen normal akıntıların abdesti bozmayacağı (Kitap-C, s. 42).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “el-Mebsût”, “Hadislerle İslâm Ansiklopedisi”, “el-Muğni”, “el-İhtiyâr”, “Muğni’l-Muhtac” adında yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.

- Fıkıh usulü delilleri açısından cevaplara baktığımızda şunları ifade edebiliriz;
Ay hali olan kadının namaza yaklaşmaması gerektiği, Bakara süresi 222. âyetine dayandırılmıştır. Âyette şöyle buyrulur: “*Sana kadınların âdet dönemi hakkında soru soruyorlar. De ki: O sıkıntılı bir haldir...*” (el-Bakara, 2/222). Aynı âyet, kadının kocasıyla cinsel birleşmenin yasaklığına da delil teşkil eder.

Yasaklılık hallerinde cinsel ilişkide bulan eşlere böyle bir hata karşılığında bir miktar sadaka verilmesinin tavsiye edilmesi, sünnete delil teşkil eder. Bu hususta Allah Resulü şöyle buyurur: “*Hayızlı iken hanımıyla cinsel ilişkide bulunan kimse bir dinar ya da yarım dinar sadaka vermelidir*” (Ebû Dâvûd, 46, 47).

Hanefî, Şâfî ve Hanbelî mezheplerine göre, âdetli (regl olan) veya lohusa (doğum yapmış) kadınlar, tıpkı cünüp olan kişiler gibi Kur’an okuyamazlar. Bu görüşün dayanağı, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) şu hadisidir: “*Âdetli kadın ve cünüp olan kimse Kur’ân’dan hiçbir şey okuyamaz*” (Tirmizî,tarihsiz, 98/131). Ayrıca, Hz. Ali’nin şu rivâyeti de buna delil teşkil eder: “*Resûlullah’ı Kur’ân okumaktan cünüplük hâli dışında hiçbir şey alıkoymazdı*” (Ebû Dâvûd, 88/ 229).

Hanefî ve Şâfî mezhepleri, cünüp ve adet durumlarında dua ve zikir içerikli âyetlerin okunabileceğini belirtirken, Şâfiler ayrıca telaffuz olmaksızın Kur’an-ı Kerim’e kalben bakılmasını uygun görmektedir. Hanbelîler ise

besmele ve hamdele gibi zikirlerin okunmasına izin vermekte, ancak bunun Kur'an okuma amacı taşımasını şart koşturmaktadır (Serahsî, 1906, 3/152; İbn Kudâme, 1994, 1/106). Bunun yanında bu kimseler zorunlu kalmadıkça cami ve mescitlere de giremezler (Mevsîlî, 1987, 1/13; Şîrbînî, 1994, 1/279).

Hanefî mezhebine göre kadınlarda en fazla 10 gün olan hayız süresinin, Şâfi mezhebinde en fazla 15 gün olduğu sünnet deliline dayanmaktadır (Hadislerle İslâm, 1993, s. 144).

4.2.2.2. Namaz

İbadet konusunda ikinci başlığımız namaz bahsidir. Dinî bir terim olarak, Allah'ın emrettiği ve Peygamberimizin öğrettiği şekilde yapılan namaz, sözlükte dua etmek anlamına gelen “Salât” kelimeyle ifade edilir. Namaz kelimesi, Farsça kökenli bir kelime olup “eğilmek” anlamına gelir. Kur'an ve Sünnette “Salat” terimi olarak kullanılır. Salât, kalp, dil ve bedeni bir araya getirerek Allah'a yönelik yapılan bir ibadettir (Karagöz, 2011, s. 153).

Namaz başlığı altında, beş vakit namaz, cuma namazı, nafîle namazlar, kaza namazları, kerahet vakitleri, secde durumları, seferîlik/yolculuk gibi başlıklar halinde toplam 108 adet soru sorulmuştur.

Tablo 5. Namaz Başlığı Altında Gelen Soru Dağılımı

NAMAZ İBADETİ	
KONU	SORU SAYISI
Beş Vakit Namaz	41
Cuma Namazı	17
Nafile Namazlar	8
Kaza Namazları	19
Kerahet Vakitleri	3
Secde Halleri	4
Seferîlik/Yolculuk	16
Toplam	108

4.2.2.2.1. Beş Vakit Namaz

Beş vakit namaz başlığı altında tekrarlı olarak yıllara göre toplam 41 soru sorulmuştur.

Namazdaki son oturuş ve dualarla ilgili olarak gelen sorular şu şekildedir: “Farz namazın son rekatında Tahiyât ve Salli-Barik dualarından sonra Rabbenâ dualarını okumadan selam vermenin namaza etkisi (Kitap-A, s. 202), namazda son oturuş yapılmamış veya daha sonra yapılmadığı hatırlanırsa nasıl hareket edileceği (Kitap-C, s. 9), namazlarda tahiyattan sonra okunan salli-bârik dualarının hükmü (Kitap-C, s. 9), namazdaki oturuşlarda sağ ayağı dikmenin hükmü (Kitap-C, s. 12).”

Sehiv ve tilâvet secdeleriyle alâkalı gelen sorulara baktığımızda şunları görürüz: “Farz namazlarda zamm-ı sûrede bir âyetin atlanması, sehiv secdesi veya

namazın tekrarını gerektirip gerektirmeyeceği (Kitap-A, s. 207), secde ayakların yerden kesilmesinin hükmü (Kitap-C, s. 5), secde ayakların yerden kesilmesinin namazın sıhhatine engel durumu (Kitap-C. S. 122), salgın tedbirleri nedeniyle camilerde secde yerleri işaretlenip üzerine secde kelimesi yazılan kağıtları gözlerle takip etmenin namaza engel durumu (Kitap-D, s. 13), tilâvet secdesinde secdenin tek ya da çift yapılması (Kitap-B, s. 86), bir toplulukta Kur'an'dan secde âyeti okunduğunda bunu duyan herkesin secde yapıp yapmayacağı (Kitap-B, s. 201), Şâfiî mezhebine göre sehiv secdesinin nasıl yapılacağı (Kitap-A, s. 218).”

İmamet meselesiyle alâkalı gelen sorular ise şöyledir: “İmama uyanın duaları okuma durumu (Kitap-B, s. 83), kekemenin imamet durumu (Kitap-B, s. 91).”

Namazın sıhhatine zarar veren şeylerle alâkalı sorular şu şekildedir: “Namazı huşû ile kılmakla ilgili yapılması gerekenler (Kitap-B, s. 48), namazların en geç kılınma vaktinin ne olduğu (Kitap-B, s. 3), secde ayakların yerden kesilmesinin namaza mâni bir durumu meydana getirdiği (Kitap-B, s. 13), gizli okunması gereken kıraatin cehrî okumanın hükmü (Kitap-D, s. 28), iş yerinin temiz olmadığını düşünen birinin namazı kılmama özrünün olup olmadığı (Kitap-B, s. 51), vitir namazında kunut dualarını unutmanın hükmü (Kitap-C, s. 70), secde burnun yere değmesinin hükmü (Kitap-B, s. 204), namaz esnasında rekatları karıştırmanın hükmü (Kitap-C, s. 86).”

Beş vakitle alâkalı diğer sorular ise şu şekildedir: “Her farz namazın arkasından o vaktin kazasının kılınmasının hükmünün ne olduğu (Kitap-A, s.132), ayakta durmaya gücü yetmeyen kimsenin namazı kılma durumu (Kitap-A, s. 209), namaz iskat durumu (Kitap-B, s. 59), vakit namazlarının sünneti ile farzları arasında konuşmak veya bir şey yiyip içmenin caiziyet durumu (Kitap-B, s. 61), ezandan önce namazın kılınma durumu (Kitap-B, s. 71), Mars'ta kıblenin yönü (Kitap-B, s. 76), namazı bozan durumların abdesti de bozup bozmayacağı (Kitap-B, s. 86), namaza duran birinin aynı anda hem kaza hem de sünnete niyet edip etmeyeceği (Kitap-B, s. 137), namaz borcu olan kişilerin yerine başkalarının bu borcu düşürme durumu (Kitap-C, s. 4), farz namazlarda ilk oturuşu unutan kimsenin durumu (Kitap-C, s. 28), Fatıha'dan sonra okunacak sureler için bismelenin hükmü (Kitap-C, s. 29), sabah namazından önce teheccüd namazının kılınma zamanı ve sınırı (Kitap-C, s. 31), hastalık sebebiyle cemaate gidemeyenin durumu (Kitap-C, s. 35), sabah ezanı okunmadan imsakla beraber namaz kılmanın hükmü (Kitap-C, s. 61), ikindi namazının sünnetini ikişer rekât olarak kılmanın hükmü (Kitap-C, s. 117).”

Sorulara verilen cevapları ise sırasıyla şu şekildedir;

Namazdaki son oturuş ve dualarla ilgili olarak verilen cevaplar, “Namazın son oturuşunda Rabbenâ dualarını okumanın sünnet olduğu ve sünnetlerin terkinde namazın iadesinin gerekmediği (Kitap-A, s.202), namazda son oturuş yapılmamış veya daha sonra yapılmadığı hatırlanırsa örneğin, bu kimse, 4 rekâta namazlarda unutarak 5. rekâta kalksa ve 5. rekâtı secde ile bağlamazsa hemen oturup 4 rekâtı tamamlayacağı, kişi eğer 5. rekâtın secdesini yapmışsa üzerine bir rekât daha ilave ederek 6 olarak namazı tamamlayacağı ve böylece 4 rekâtın vaktin namazı, iki rekâtın da nafîle olmuş olacağı (Kitap-C, s. 9), namazdaki oturuşlarda sağ ayağı dikmenin hükmünün erkeklerde sünnet olduğu (Kitap-C, s. 12)” şeklindedir.

Sehiv ve tilâvet secdeleriyle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplara baktığımızda; “Sehiv secdesi, farzların geciktirilmesi vaciplerin ise terk ve geciktirilmesi ile yapıldığı ve bir âyetin sehven terk edilmesi ile namazın iadesinin gerekmeyeceği (Kitap-A, s. 207), secde ederken Sübhanallahi’l-azîm diyecek kadar bir süre ayak parmaklarından birinin yere dokunmasının yeterli olup bu duruma dikkat edilmezse namazın sahîh olmayacağı (Kitap-C, s. 5), namazda dışarıdan bir levha veya tabeladaki yazıları görmenin namazı bozmayacağı ancak bu yazıları dil ile telaffuz etmenin namazı bozacağı (Kitap-D, s. 13), namaz esnasında rekatları karıştıran birinin en az rekâtı baz alması ve namaz sonunda sehiv secde yapması (Kitap-C, s. 86), Kur'an'dan secde âyeti okunduğunda o toplulukta bulunan herkesin tilâvet secdesi yapması gerektiği (Kitap-B, s. 201), tilâvet secdesi meselesinde, secde âyetini okuyan ve duyan kişiler üzerinde yapılmasının vacip olduğu ve bu secdenin tek yapılacağı (Kitap-B, s. 86), Şâfiî mezhebine göre sehiv secdesinin hükmünün sünnet olduğu ve henüz daha selam vermeden Tahiyyat, Salli- Bârik dualarını okuduktan sonra tekrar secdeye gidilecek ve sehiv secdesi yapılacağı (Kitap-A, s. 218).” şeklindedir.

İmamet meselesiyle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar ise şöyledir; “İmama uyan cemaatin Sübhaneke ve diğer duaları içinden okuyup, Fâtiha ve zammı sureleri okumayacağı (Kitap-B, s. 83), kekeme olan kişinin Kur'an-ı Kerim'i okurken telaffuzda bu özür ortaya çıkıyor ve yanlış okuyorsa o kişinin imamlık yapamayacağı (Kitap-B, s. 91).”

Namazı huşu ile kılmak ve namazın sıhhatine zarar veren şeylerle alâkalı sorulara şu şekilde cevaplar verilmiştir; “Namazı huşû ile kılmakla ilgili meselede

kalbin dünyadan ayrılıp Allah ile irtibat kurmasının sağlanması (Kitap-B, s. 48), secde ederken rüknü yerine getirecek kadar bir süre ayak parmaklarında birinin yere dokunmasının yeterli olduğu, ayakların en az birisi bu kadar süre ile yere dokunmazsa namazın sahih olmayacağı (Kitap-B, s. 13), cehrî okunması gereken veya gizli okunan yerlerde mezhep imamlarının belirttiği kurala uymanın vacip olduğu ancak bu vacip kasten terk edilirse namazın bozulup iadesinin gerekli olduğu (Kitap-D, s. 13), namaz ibadeti farz bir ibadet olduğu ve sadece unutma, baygınlık, korkma gibi durumlarda kazaya bırakılabileceği (Kitap-B, s. 51), vitir namazında 3. rekâta kunut tekbirlerini almayı unutan kişinin son oturuşta teşehhütten sonra sehiv secdesi yapıp namazını tamamlayabileceği (Kitap-C, s. 70), bir kimse vefat etmiş veya hayatta olan birinin kılmadığı farz namazları onun adına kılamayacağı (Kitap-C, s. 5), secdede burnun yere konması meselesinde özürsüz olarak alın yere konulup da burnun konulmamasının mekruh olduğu ancak bununla birlikte namazın geçerli olduğu ve alın yere konulmazsa namazın geçersiz olduğu (Kitap-B, s. 204), vakit namazlarının sünneti ile farzları arasında konuşmanın Hanefilere göre mekruh olduğu, ezandan önce namazı kılma durumuyla ilgili olarak, her namazın vaktinde kılınması gerektiği (Kitap-B, s. 61).”

Beş vakit namazla alâkalı diğer sorulara verilen cevaplar ise şöyledir; “Her farz namazın arkasından, kerahat vakitleri dışında, o vaktin kazasının kılınabileceği (Kitap-A, s.132), ayakta durmaya gücü yettiği halde rükû ve secdeye gücü yetmeyen kimsenin namazı ayakta değil oturarak îmâ ile kılması gerektiği (Kitap-A, s. 209), farz namazları vaktin ilk girdiği anda kılmanın efdal olduğu fakat namazın ilk vaktinden sonraya bırakılmasında bir fazilet varsa bu takdirde vaktin sonuna bırakılabileceği (Kitap-B, s. 3), tâdil-i erkâna dikkat edilmesi, niyet edip okuduklarını mümkün mertebe tefekkür edip ibadetin gerçekleştirilmesi gerektiği, namazın farz bir ibadet olup sadece unutma, baygınlık, koma gibi durumlarda kazaya bırakılabileceği, namazda iskat durumunun caiz olmadığı (Kitap-B, s. 59), Mars’ta kıblenin yönü ile ilgili olarak dünyaya dönmeyle kıbleye dönülmüş olunacağı (Kitap-B, s. 76), yeme, içme gibi namazı bozan şeyler hariç, namazı bozan bazı şeylerin de abdesti de bozacağı (Kitap-B, s. 86), namazın hem kaza hem de sünnet niyetiyle kılınamaması, kılınacak namazın ne olduğu kesin olarak tayin edilerek ona göre niyet edilmesi gerektiği (Kitap-B, s. 137), farz namazlarda ilk oturuşun vacip olduğu ve bunu unutan kimsenin sehiv secdesi yapması gerektiği (Kitap-C, s. 28), Fatiha’dan sonra okunacak âyet veya sureler için Bismelenin hükmü konusunda, Bismelenin çekilmeyeceği, yalnız İmam-

1 Muhammed, hafî kırâetle kılınan namazlarda Fâtiha'dan sonra okunacak sûre başında Besmele çekilmesini caiz gördüğü ancak fukahânın çoğu, okunmaması üzerinde durduğu (Kitap-C, s. 29), teheccüd namazının imsak kesilinceye kadar kılınabileceği (Kitap-C, s. 31), hastalık sebebiyle cemaate gidemeyen birinin dini yönden mazeretli olduğu (Kitap-C, s. 35), sabah ezanı okunmadan imsakla beraber sabah namazı kılınabileceği (Kitap-C, s. 61), ikindi namazının sünnetini ikişer rekât olarak kılmanın daha faziletli olup kılınabileceği (Kitap-C, s. 117).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “el-Hidâye”, “Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir”, “el-Fıkhu'l-İslâmî”, “Tebyînü'l-Hakâik”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Bedâiu's-Sanâi”, “Büyük İslâm İlmihali (Ö. N Bilmen)”, “Büyük Şâfi İlmihali (H. Gönenç)”, “Fethü'l-Kadîr”, “El-Fetvâ ve'l-Hindiyye”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında yayın ve kitaplar olduğu görülmektedir.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde, Kur'an ve Sünnet'e dayalı delillere göre fetvâların verildiği, Hanefî fikhının yanında Şâfi fikhına da yer aldığı görülmektedir. Bu meselede şunlar söylenir:

Şâfi fikhında sehiv secdesi sorusu hakkında, “Sehiv secdesinin hükmü sünnettir ve henüz daha selam vermeden Tahiyat, Salli-Bârik dualarını okuduktan sonra tekrar secdeye gidilerek bu secdenin yapılacağı” ifade edilmektedir (Gönenç, 2023, s. 140).

Son oturuşta Rabbenâ dualarını okumanın ve erkeklerde sağ ayağı dikmenin hükmünün sünnet deliline dayandığı belirtilmektedir. Hz. Aişe'den gelen rivâyet şöyledir; “Hz. Peygamber (as) sol ayağını yatırır, sağ ayağını dikerdi”. Yine erkeklerin ayaklarının açıklığının ne kadar olacağı hususunda da birçok rivâyet bulunur” (Zuhayli, 1985, 1/435).

Namazın son oturuşunda (ka'de-i ahîrede) olan bir kişi, teşehhüt miktarı oturduktan sonra kendi isteğiyle namazdan çıksa (örneğin selâm almak, hapşırana cevap vermek veya kalkıp gitmek gibi), Ebû Hanîfe ve İmameyn'e göre o kişinin namazı geçerli sayılır (Mergînânî, tarihsiz, 1/60-61; Zeylâi, 1898, 1/104; Bilmen, tarihsiz, s. 118). Ancak teşehhüt miktarı oturup da kendi isteği olmadan namaz bozulsa İmamayn'e göre bu namaz geçerli, Hanîfe'ye göre ise geçersizdir. Şâyet kişi teşehhüt miktarı oturduktan sonra vakit çıksa

kişinin namazı İmamayn'e göre sahih, Ebû Hanîfe'ye göre ise fâsiddir (Kâsânî, 1986, 1/127; İbnü'l-Hümâm, tarihsiz, 1/386).

Mars'ta kible yönü meselesinde ise, Kur'an'a delil oluşturur. Yüce Allah (c.c.) Bakara Suresinde buyurduğu “*Dünyadayken nerede olursan ol, yönünü daima Kabe'ye doğru çevir*” (el-Bakara, 2/149) âyeti gereği, bütün Müslümanların kibleye dönmesi farzdır. Dünya dışındaki Mars gibi yerlerde yaşam olması halinde dünyaya, yani dünyadaki kibleye dönülmesi bu âyete binaen kıyas edilebilir.

4.2.2.2.2. Cuma Namazı

“Cuma namazı” başlığı altında yıllara göre toplam 17 soru gelmiş olup, bu soruların 4 tanesi tekrarlardır. Bu tekrarlı sorular ise, Covid-19 hastalığından dolayı namaza gidememe durumlarıyla alâkalıdır.

Söz konusu gelen sorular baktığımızda;

Cuma namazına gidememe durumuyla alâkalı şu sorular gelmiştir: “Cuma namazına yetişemeyen kimsenin durumu (Kitap-B, s. 80), hastalık mazeretinden dolayı Cuma namazına gidemeyen kimsenin durumu, (Kitap-B, s. 89), Covid-19 tehlikesinden dolayı cuma namazına gidememe durumu (Kitap-B, s. 99), öğrencilikten dolayı Cuma namazında gidememe durumu (Kitap-B, s. 102).”

Cuma namazının hükmü ve kılınmamasıyla alâkalı gelen sorular: “İlk cuma namazı nerede ve ne zaman kılındığı, cuman namazının hükmü (Kitap-B, s. 178), Cuma namazını kılan birinin öğle namazı durumu (Kitap-B, s. 198)” şeklindedir.

Cuma namazıyla alâkalı diğer sorular ise şu şekildedir: “Kadınların cuma namazı yükümlülüğü (Kitap-B, s. 57), zuhr-i âhir namazının hükmü (Kitap-C, s. 32), işyeri ve apartman altındaki mescitlerde cuma namazı kılınmasının hükmü (Kitap-C, s. 39), cami dışında ayakkabılarla taburede namaz kılmanın hükmü (Kitap-C, s. 102).”

Sorulara verilen cevaplara baktığımızda:

Cuma namazına gidememe durumuyla alâkalı sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Cuma namazını kılamayan kişinin o günkü öğle namazını kılacağı (Kitap-B, s. 80), hastalık ve Covid-19 tehlikesinden dolayı Cuma namazına gidemeyen kimsenin durumu hakkında o günün öğle namazını kılacağı (Kitap-B, s. 99),

öğrencilikten dolayı Cuma namazında gidememe durumu hakkında Cuma namazının farz olduğu ve zorunlu sebeplere binaen o günün öğle namazının kılınması gerektiği veya duruma göre öğle namazını kaza yapılabileceği (Kitap-B, s. 102).”

Cuma namazının hükmü ve kılınmamasıyla alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar ise şöyledir: “İlk Cuma namazının Hicret esnasında Medine yakınlarında Ranuna vadisinde 622 yılında Efendimiz tarafından kılındığı (Kitap-B, s. 178).”

Cuma namazıyla alâkalı diğer sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Kadınlar başta olmak üzere, hürriyeti kısıtlı olanlara, yolculara ve cemaate gelemeyecek kadar mazereti olanlara cuma namazı kılmakla yükümlü olmadıkları ancak kılmaları halinde ise namazların geçerli olup ayrıca öğle namazı kılmaları gerekmeyeceği (Kitap-B, s. 57), hutbenin Cumanın şartları arasında olduğu, zuhr-i âhir namazının kılınmış şekli hususunda zuhr-i ahir namazı eğer 4 rekât olarak kılınacaksa öğle namazının farzı gibi kılınacağı ancak 4 rekâtlı müekked sünnet gibi de kılınacağı (Kitap-C, s. 32), işyeri ve apartman altındaki mescitlerde cuma namazı kılınmasının hükmü hakkında girmek isteyen her Müslümana açık olmak ve ilgili merciden izin alınma kaydı ile iş yeri ve apartmanların namaz için ayrılan bölümlerinde cuma namazı kılınabileceği (Kitap-C, s. 39), Caminin dışında taburede namaz kılma hususunda temizliğe riâyet etmek kaydıyla kılınabileceği (Kitap-C, s. 102).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “el Mebsut”, “Hadislerle İslâm”, “Bedâiu's-Sanâi”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Şerhu'l-Kebîr ‘alâ Muhtasarı Halîl”, “Muğni'l- Muhtâc”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adlı yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde, daha çok Kur'an ve sünnete dayalı delillere göre fetvâların verildiği, bunun yanında istihsan metodunun da kullanıldığı görülmektedir.

Cuma namazı kitapla sabit olan farz bir ibadettir. İlgili âyette Allah cc. şöyle buyurur: “*Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Bilerseniz, bu sizin için çok hayırlıdır*” (el-Cuma, 62/9-11).

Cuma namazına imamın selamından önce yetişen kimse imamın selamından sonra eksik rekatları kıldığı namaza bina eder. Şâyet bu kişi imamın selamından sonra yetişirse namazı kaçırmış olur (Kâsânî, 1986, 1/267).

Şâfi ve Mâlikîlere göre kişinin cuma namazına yetişebilmesi için imamla en az bir rekâta yetişmesi gerekmektedir. Şâyet bu kişi ikinci rekâtın rükûundan sonra imama yetişirse rekâtını öğle namazına çevirerek dörde tamamlar (Şîrbînî, 1994, 1/567; Haraşî, tarihsiz, 2/84).

Cuma namazını kılamayan kişinin o günkü öğle namazını kılaacağı meselesi sünnete örnek teşkil eder. Zira Cuma namazına yetişememe durumunda kişi Cuma namazını kaza edemez. Dolayısıyla vaktin kazasını yerine getirir ki, o da öğle namazı vaktidir (Serahsi, 1906, 2 /234-36).

Zuhr-i âhir, hakkındaki meseleye bakacak olursak, bu ibare son öğle namazı anlamına gelir. Bazı İslâm bilginleri, bir bölgede birden fazla yerde cuma namazı kılınması halinde bu namazın geçerli olmaması ihtimaline binaen, ihtiyaten zuhr-i âhir namazı kılmayı önermişlerdir. Zuhr-i âhir, dört rekât olarak kılınan ve cuma namazına dahil olmayan bir namazdır. Hz. Peygamber'den bu isimle bir namaz kılındığına dair rivâyet yoktur. Bu namaz, İslâm coğrafyasının genişlemesi ve şehirlerde nüfusun artması sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak, büyük şehirlerde birden fazla yerde cuma namazı kılınabileceği ve her bir camide kılınan cuma namazının geçerli olduğu görüşü de bulunmaktadır. Bu nedenle, zuhr-i âhir kılmak gerekmemektedir, ancak isteyenler bu namazı kılabilirler (Fetvâlar, 2018, s. 183-184).

Covid-19 tehlikesinden dolayı olsun, başka mazeretlerden dolayı olsun cuma namazına gidememe durumları sünnet, istihsan, sahabe kavli delillerine örnek teşkil eder. Bununla ilgili olarak şu örnekleri verebiliriz; Huneyn Savaşı yağmurlu bir cuma gününde gerçekleşmiş ve Peygamber Efendimiz (sav) de insanların namazlarını buldukları yerde kılmalarını emretmiştir. Diğer bir örnek ise, bir cuma günü İbn Ömer, cennetle müjdelenen sahâbîlerden olan Saîd b. Zeyd'in (ağır) hasta olduğunu öğrenmiş ve cuma saati yaklaştığı hâlde, hemen bineğine binip Saîd'in ziyaretine gitmiş ve cumaya katılmamıştır (Hadislerle İslâm, 1993, 2/216).

Yine sedd-i zerâi bağlamında düşündüğümüzde cami ve mescitler dururken ev ve bina altlarında keyfi manada mescit açıp cemaat toplamak, Cuma namazının şartlarını ve İslâm birlikteliğini yaralayacağını ayrıca ifade edebiliriz.

4.2.2.2.3. Nafile Namazlar

“Nafile namazlar” başlığı altında yıllara göre toplam 8 soru sorulmuş olup söz konusu gelen sorular şu şekildedir:

Nafile namazlar ve nasıl kılınacağı ile ilgili gelen sorulara baktığımızda, “Kuşluk namazının nasıl kılınacağı (Kitap-A, s. 211), Recep ayı namazı diye bahsedilen namazın hükmü (Kitap-C, s. 99), İşrak namazı hakkında bilgi (Kitap-C, s. 101), Evvabin namazı hakkında bilgi (Kitap-D, s. 22).” şeklinde geldiği görülür.

Nafile namazlarla ilgili diğer sorular ise şöyledir: “Akşam vaktinde devamlı yüz rekât nafile namaz kılan bir kimse bu namazı aksatırsa durumunun ne olacağı (Kitap-B, s. 111), evde aileyle cemaat olarak Teravih namazının kılınma durumu (Kitap-B, s. 124), Kur'an okunurken camiye giren bir kimse Tahiyetü'l-Mescit, kaza veya nafile olarak namaz kılma durumu (Kitap-C, s. 79), kaza namazı olan birisinin nafile namaz kılmasının hükmü (Kitap-D, s. 21).”

Sorulara verilen cevaplar sırasıyla;

Nafile namazların nasıl kılınacağı ile ilgili sorulara şu şekilde cevaplar verilmiştir: “Kuşluk namazı, güneşin doğuşundan (yaklaşık 50 dakıka geçtikten sonra) başlayıp, zeval vaktine kadar (zaman içinde) en az 2 en çok 12 rekât namaz olarak kılmanın mendub olduğu (Kitap-A, s. 211), Recep ayı namazı diye bahsedilen 30 rekâtlık namaz hakkında sahih rivâyetlerin olmadığı (Kitap-C, s. 99), İşrak namazının güneş doğduktan 45 dakıka sonra kılınacağı hadisi şerifle ortada olduğu ve bu namazın iki, dört, sekiz, on iki diye kılınabileceği (Kitap-C, s. 101).”

Nafile namazlarla ilgili diğer soruların cevapları ise şu şekildedir: “100 rekât namazı devamlı kılmakla alâkalı kesin bir rivâyetin olmadığı ve aksaması halinde bir şey gerekli olmadığı (Kitap-B, s. 111), evde cemaatle namazın kılınmasının cami cemaatini aksatmamak kaydıyla iyi bir alışkanlık olduğu (Kitap-B, s. 124), Kur'an okunurken kişinin zorunlu olmadıkça başka bir işle meşgul olmaması gerektiği ve Kur'an dinlemek farz-ı kifaye olduğundan dinleyen birileri varsa namaz kılmanın caiz olduğu (Kitap-C, s. 79), kaza namazı olan birisinin nafile namaz kılma hükmü hususunda, Hanefî mezhebine göre kılınabileceği, Şâfi mezhebine göre ise kaza namazlarıyla meşguliyet, nafile namazların önüne geçtiği (Kitap-D, s. 15), akşam namazından sonra kılınan nafile namaza Evvabin namazı denileceği ve Evvabin

kelimesinin de tevbe etmek, Allah'a sığınmak, Allah'a yönelmek manalarına geldiği (Kitap-D, s. 21).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Reddü’l-Muhtâr”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Kitabu’l Fıkh ale’l Mezahibi’l Erbaa”, “Hâşiyetü İ’âneti’t-Tâlibîn”, “Hadislerle İslâm” adında yayın ve kitaplardır.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde, şunları söyleriz;

Nafile namazların hükmüne sünnet delil oluşturur. Peygamber Efendimiz (s.a.s) bu hususta şöyle buyurur; *“Yüce Allah şöyle buyurur: ‘Kulum nafile ibadetlerle de bana yaklaşmaya devam eder, ta ki ben onu severim...’*” (Buhârî, Rikâk, 38, Hadis No: 6502). Peygamber Efendimizin nafile ibadete devam ettiği ve nafileleri sık sık ashabına tavsiye ettiği rivâyet edilir (Hadislerle İslâm, 1996, 2/30).

Kaza namazlarıyla meşgul olmak, nafile namazlarla meşgul olmaktan daha önemlidir. Ancak, farz namazların öncesi ve sonrasındaki sünnetler, kuşluk namazı, tesbih namazı, tahiyetü'l-mescid, ikinci namazından önceki dört rekât, akşam namazının farzı ve sünnetinden sonra kılınan altı rekât evvabin namazı bu hükmün dışındadır (İbn Âbidîn, 1905, 2/ 74).

Hanefî mezhebine göre kaza namazı bulunan kişilerin, farz namazların öncesi ve sonrası kılınan sünnetlerle teheccüd ve kuşluk gibi nâfile namazları kılmaları caizdir. Şâfiî mezhebine göre, kaza namazı borcu olan bir kişinin, borcunu tamamen ödemediği nâfile namaz kılması caiz değildir. Bu kişinin, zorunlu ihtiyaçlar dışında tüm vaktini kazaya kalan namazları kılmaya ayırması gerekir (Dimyâtî, 1995, 1/31-32).

Evde Teravîh namazının kılınma durumuyla alâkalı mesele sünnete örnek oluşturur. Cami cemaatiyle namaz kılmanın fazileti birçok hadis-i şerifte geçmektedir. Kişi bu namazı evinde tek başına da kılabilir ancak cemaat sevabını kaçırmış olur. Peygamber efendimizin sekiz, on, on altı rekât olarak bu namazı kıldığı hatta bir kısmını mescitte cemaatle kılıp diğer rekâtları evinde tamamladığı rivâyet edilir (Cezeri, 2007, 1/289).

4.2.2.2.4. Kaza Namazları

“Kaza Namazları” başlığı altında yıllara göre toplam 19 soru sorulmuş olup bu sorulardan 6 tanesi tekrarlıdır. Tekrarlı sorular, “İkinci namazından sonra başka bir namazın edasının mümkün olup olmadığı”, “Vitr namazının kazası”, “Kaza namazıyla ilgili niyetin tarifi” şeklindedir.

Söz konusu gelen sorular şu şekildedir;

Kaza namazlarının kılınma vaktiyle ilgili olarak gelen sorular, “Kaza namazlarının zamanı (Kitap-B, s. 42), kaza namazlarının vakti (Kitap-B, s. 58), yatsıdan sonra kaza namazlarının kılınma hükmü (Kitap-B, s. 189), ikinci namazından sonra nafîle namazların kılınma durumu (Kitap-C, s. 23), sabah namazından sonra kaza namazının kılınıp kılınmayacağı (Kitap-C, s. 160).” şeklindedir.

Diğer sorular ise şu şekildedir: “Tesbih namazından önce bir günlük kaza namazı kılınmasının hükmü (Kitap-A, s. 173), namazın cem durumu (Kitap-A, s. 207), yatsı namazını kaza ettikten sonra vitir namazının kazasının durumu (Kitap-B, s. 74), kaza namazlarında ezan ve kamet durumu (Kitap-B, s. 75), kaza namazına niyetin mahiyeti (Kitap-B, s. 161), Cuma namazı kılan birisinden öğle namazının düşüp düşmeyeceği (Kitap-B, s. 198), Vitr namazının kaza durumu (Kitap-C, s. 83), sabah namazının sünnetiyle kaza edilme durumu (Kitap-C, s. 165).”

Sorulara verilen cevapları ise sırasıyla;

Kaza namazlarının kılınma vaktiyle ilgili olarak gelen sorulara baktığımızda, “Namaz borcu olan öncelikle kazalarını kılması gerektiği (Kitap-B, s. 42), kaza namazı kılmak için belirli bir vakit olmayıp kerahet vakti dışında her vakit kılınabileceği (Kitap-B, s. 58), yatsıdan sonra kaza namazlarının kılınmasında herhangi bir sakınca olmadığı (Kitap-B, s. 189), ikinci namazı kıldıktan sonra güneş batıncaya kadar nafîle namaz kılınmayacağı (Kitap-C, s. 23), kaza namazı kılınıp nafîle namazın kılınmayacağı (Kitap-C, s. 160).” şeklindedir.

Diğer sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Tesbih namazlar öncesinde kaza namazları kılınacak diye bir kuralın olmadığı (Kitap-A, s. 173), Hanefî mezhebine göre Cem’in hacılar için söz konusu olduğu, Arefe günü Cem’i takdim (öğle- ikinci) Müzdelife’de ise Cem’i tehir olarak akşam yatsının kılınabileceği ve diğer mezheplerde fazlalık olmakla birlikte Cem’i takdim ve Cem’i tehir kılmanın caiz olduğu (Kitap-A, s. 207), mazeretsiz olarak namazları kazaya bırakmanın günah

olduğu, kazaya kalan namazların namaz kılınması uygun olunmayan vakitler dışında daha fazla geciktirmeden kaza edilmesi (Kitap-B, s. 74), ezan ve kamet vaktin değil, namazın sünneti olduğu için kaza namazı kılarken de ezan ve kametin sünnet olduğu, ezan ve kamet terk edilerek kılınan namazın geçerli olmakla birlikte uygun olmadığı (Kitap-B, s. 75), kaza namazı kılacak olan kişinin kılacağı namazı belirleyerek en son kılamadığı şeklinde niyet etmesinin asıl olduğu (Kitap-B, s. 161), Cuma namazını kılan kimsenin vaktin namazını eda etmiş olup o gün tekrar öğle namazı kılması gerekmediği (Kitap-B, s. 198), Vitir namazının kazasının yapılması gerektiği (Kitap-C, s. 83), o günkü kılınmayan sabah namazının sünneti, öğleye kadar farzı ile kaza edilebileceği (Kitap-C, s. 165).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “el-Mebsût”, “el-İhtiyâr”, “Hadislerle İslâm” adlı yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz:

Kaza namazlarında ezan ve kametin okunması hakkında hükme bakacak olursak, genel manada ezan/nidâ, namaza çağırma, farzdır. Zira bu farziyet, Tevbe Sûresi’nde geçen, “*Bu, Allah ve Resûlü tarafından insanlara bir duyurudur (et- Tevbe, 9/3).*” âyet ile cuma sûresi’nde geçen, “*Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında Allah’ı anmaya koşun...*” (el-Cuma, 62/9) âyeti, ezanın meşruluğunu, nidâ/davet manasında ortaya koyar.

Ezanın keyfiyeti ve şekli hususu da sünnete örnek teşkil eder. Ayrıca her farz namazın başında ister vakit namazı ister kaza namazı olsun, kâmet okunması sünnettir (Serahsi, 1906, 1/127-129).

Namazların kazası, sünnet deliline dayanır. Peygamber Efendimiz (s.a.s) bu hususta şöyle buyurur; “*Kim bir namazı unutursa onu hatırladığında kılsın. Zira onun kefareti ancak budur...*” (Buhârî, (597); Hadislerle İslâm, 1996, 2/279).

Beş vakit namazın farzları ve vitir namazı, vaktinde kılınmazsa kaza edilir. Sünnet namazlar, vakti geçtikten sonra kaza edilmez. Ancak sabah namazı, eğer aynı gün zevâlden önce kaza edilirse, farzı ile birlikte sünneti de kaza edilir (Mevsilî, 1987, 1/65).

Kaza namazların kılınmadığı vakitler şunlardır; güneşin doğmasından itibaren 40-50 dakika sonrasına kadar, güneşin tam tepede bulunduğu vakit, öğle vaktinin girmesine yaklaşık 10 dakika kalmasından, öğle vaktinin girmesine kadarki zaman, güneş batmazdan önce, gözleri kamaştırılmaz hâle gelmesinden batmasına kadar olan vakit ki, bu da güneşin batmasına 40-50 dakika kalmasından akşam namazı vakti girinceye kadar olan zaman dilimi (Fetvâlar, 2018, s.146).

4.2.2.2.5. Kerahet Vakitleri

“Kerahet vakitleri” başlığı altında yıllara göre toplam 3 soru sorulmuş olup bu söz konusu gelen sorular şu şekildedir: “Hiçbir namazın kılınmadığı vakitlerin neler olduğu (Kitap-A, s. 145), güneş doğduktan sonra sabah namazı kılmak için ne kadar zaman geçmesi gerektiği (Kitap-B, s. 6), hangi vakitlerde kaza namazı kılınabileceği (Kitap-B, s. 58).”

Sorulara verilen cevapları ise sırasıyla şu şekildedir: “Namaz kılınmayan vakitler: Güneş Doğarken, güneş Zeval'de iken, güneş batarken olmak üzere toplam üç olduğu (Kitap-A, s. 145), namazın aslen güneş doğmadan kılınması gerektiği, şâyet uyku gibi sebeplerden dolayı bir şekilde güneş doğduktan sonra kılınacaksa, güneşin doğuş saati üzerinden 45-50 dakikalık bir zamanın geçmesi gerektiği (Kitap-B, s. 6), kerahet vakitleri dışında namazların kılınabileceği (Kitap-B, s. 58).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “İslâm İlmihali” ve “el-Hidaye” adlı kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleriz;

Bütün namazları ilk vaktinde kılmak efdaldır. Ancak bazı durumlarda vakitleri ertelemek müstehaptır. Bunlardan biri de sabah namazıdır. İkinci fecirden sonra ortalık aydınlanıncaya kadar bir müddet namazı ertelemek müstehaptır (Şentürk, Yazıcı, 2019, s.134).

Kerahet vakitleri konusu sünnete delil oluşturur. Sahabe, Rasûlüllah (s.a.s)'in, namaz kılmayı ve ölüleri defnetmeyi yasakladığı üç vakitten söz eder. Bu vakitlerin ise; güneşin doğmasından itibaren bir veya iki mızrak boyu yükselmesine kadarki zaman, güneşin gök yüzünde tam dik oluşundan batıya

yönelmesine kadarki zaman bir de güneşin sararmasından itibaren batmasına kadar ki süre olduğunu dile getirir. Bu sürelerde ibadetin yapılmadığını dile getirirler (Mevsîlî, 2009, s.41).

4.2.2.2.6. Namazda Secde Durumları

“Namazda secde durumları” başlığı altında yıllara göre toplam 4 soru sorulmuştur.

Gelen sorular sırasıyla şu şekildedir: “Tilâvet secdesinin nasıl ve ne zaman yapıldığı (Kitap-C, s. 20), yolculuk esnasında Kur’an dinlerken secde âyetine rast gelen kişinin ne yapması gerektiği (Kitap-C, s. 34), sehiv secdesinin ne zaman yapılacağı (Kitap-C, s. 46), sehiv secdesinin sadece farz namazları kılarken mi yapılacağı (Kitap-C, s. 183).”

Sorulara verilen cevaplar ise sırasıyla şu şekildedir: “Tilâvet Secdesi secde âyetlerinin okunması ve dinlenmesinden dolayı yapılması vacip olan bir ibadet olduğu (Kitap-C, s. 20), araçta giderken tilâvet secdesi yapması gereken kimse bunu ima ile yapabileceği (Kitap-C, s. 34), sehiv secdesi farzın tehirinde, vacibin yanılarak terkinde ve tehirinde yapılabileceği (Kitap-C, s. 46), sehiv secdesinin bütün namazlarda yapılabileceği (Kitap-C, s. 183).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Reddü’l-Muhtâr”, “el-İhtiyâr”, “el-Fetâva’i-Hindiyye”, “Merâkı’l-Felâh” adında yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleriz;

Mana itibariyle secde Kur’an-ı Kerime göre farzdır. Bu hususta A’râf Süresinde şöyle buyrulur; “*Rabbinin katında bulunanlar bile O’na kulluk etmek hususunda kibre kapılmazlar, O’nu tesbih ederler ve yalnız O’na secde ederler*” (el- A’râf, 7/206).

Kur’ân-ı Kerîm okunurken secde âyeti okuyan ya da dinleyen kişi, tilâvet secdesi yapmakla yükümlüdür. Bu secde, namaz dışında ise âyet okunduktan hemen sonra veya daha sonra da yapılabilir (Mevsîlî, 2009, 1/75). Secde âyetlerini işiten kişinin, secde yapmaya fırsatı yoksa “Semi’nâ ve eta’nâ

ğufrâneke Rabbenâ ve ileyke'l-masîr" demesi müstehap görülmüştür. Secdeyi, mümkün olan en kısa zaman da yapması gerekir (Şürübülâlî, 2004, s. 184).

Namaz esnasında unutma ve yanılma sebebiyle bir rüknün veya vacibin öne alınması, geciktirilmesi veya tekrarlanması ya da terkedilmesi durumunda ise kişinin sehiv secdesi yapması vaciptir (el-Fetâva'l-Hindiyye, 2000, s.125).

Sehiv için bir tarafa selâm verdikten sonra iki secde yapmak vaciptir. Sehiv için iki tarafa selam vermesini söyleyenlerin yanında bir tarafa selâm verilmesini söyleyenler ittifakla sabittir (İbn Âbidîn, 1905, s.690).

Sehiv secdesine gitmeden önceki oturuşta da sallî-bârik ve diğer duaları okumak caizdir. Sehiv secdesinin, her iki tarafa selâm verdikten sonra yapılabileceği görüşünde olanlar bulunmakla beraber; cumhur, sadece sağ tarafa selâm verdikten sonra yapılmasını tercih etmektedir (Mevsîlî, 2009, 1/72-73; el-Fetâva'l-Hindiyye, 2000, 1/125; İbn Âbidîn, 1905, 2/77-78).

4.2.2.2.7. Seferîlik

"Seferîlik" başlığı altında yıllara göre toplam 16 soru sorulmuş olup söz konusu sorular aşağıdaki şekildedir:

Seferîliğin şartlarıyla alâkalı gelen sorulara baktığımızda; "Orman memuru olarak bir günde 200 kilometre yol yapan bir kimsenin aynı şehir içinde farklı köylere gitmesinin Seferîlik oluşturup oluşturmaması (Kitap-A, s. 161), başka bir ilde çalışan oğlunu ziyarete giden kişinin Seferîlik durumu (Kitap-A, s. 189), gittiği yerde kaç gün kalacağı belli olmayan misafirin durumu (Kitap-B, s. 213), kişinin gideceği yer 90 kilometre fazla fakat kalacağı süre 14 gün ise bu kişinin Seferîlik durumu (Kitap-B, s. 41), kendisine ait bir yazlığı olan kişinin Seferîlik durumu (Kitap-C, s. 184)" şeklinde ifade edildiği görülür.

Seferîlik esnasında namazların nasıl kılınacağı hakkında gelen sorular şu şekildedir: "Cemaatle namaz kılarken seferîlerin cemaat durumu (Kitap-B, s. 203), hangi durumlarda seferî olarak namaz kılınması gerektiği (Kitap-A, s. 135), 90 kilometreden uzak ve 15 günden az kalacağımız yerlerde farzları iki rekât olarak kılmamızın gerektiği (Kitap-A, s. 135), yolculukta kılınamayan namazların kazası (Kitap-B, s. 60), seferî iken okunan ezanın namazını evde nasıl kılınması gerektiği

(Kitap-B, s. 98), seferî olan kişi namazını nasıl kılabilceği (Kitap-B, s. 98), uçakta yolculuk esnasında otobüste olduğu gibi îma ile namaz kılınabilme durumu (Kitap-C. s. 102), seferîlikte sünnet namazların durumu (Kitap-C, s. 200), seferî olan bir kişinin kazaya kalan namazlarını mukimken nasıl kılması gerektiği (Kitap-D, s. 10), Balıkesir'den İstanbul'a gelen ve Gebze'de annesine uğrayıp 2 gün annesinde kalan kişinin seferîlik durumu (Kitap-D, s. 15).”

Sorulara verilen cevapları ise şöyledir:

Seferîliğin şartlarıyla alâkalı gelen sorulara verilen cevaplara baktığımızda; “Cemaat ile kıldığımızda ise imama uyduğumuz için tam kılmamız gerektiği, aynı şehir içinde 90 kilometre aşılmadığı sürece kişinin mukim sayılacağı aksi halde Hanefilere göre seferîlik hükümlerinden istifade edilebileceği (Kitap-A, s. 161), oğluna yapılacak seyahatle ilgili soruda kişni yolculuk esnasında seferî sayılacağı ve farzları iki rekât olarak kılabilceği (Kitap-A, s. 189), gidilen yerde 15 günden az kalınacaksa kişinin yine misafir sayılacağı, farzları iki rekât olarak kılacağı ancak kişi 15 günden fazla kalmaya niyet ederse farzları tam olarak kılması gerektiği (Kitap-B, s. 41), gittiği yerde önceden kaç gün kalacağına karar veremeyen kimse bugün yarın derken orada 15 günden fazla hatta aylarca kalsa bile yine misafir sayılacağı (Kitap-B, 213), kişinin birden fazla yerde evi olup buralarda geçici kalması durumunda seferî sayılmayacağı (Kitap-C. s. 184), bir kişinin kendine ait mülkünde veya kiralayıp ikamet yaptığı bir yerde namazlarını mukim olarak kılması gerektiği, Hanefi mezhebine göre seferî bir kişi sünnet namazlarını tam olarak kılması gerektiği (Kitap-C. s. 200)” şeklinde ifade edilmiştir.

Seferîlik esnasında namazların nasıl kılınacağı dair gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Kişinin yolculuk esnasında kendileri cemaat yapacaksa farz namazları iki rekât olarak kılacağı (Kitap-B, s. 203), yolculuk halinde kazaya kalan namazlar yani öğle, ikindi ve yatsı namazlarının farzları, 2'şer rekât olarak kaza edileceği, sabah, akşam ve vitir namazları ise tam olarak kılınması gerektiği (Kitap-B, s. 98), mukim olduğunda o namazın vakti çıkmamış durumda olduğunda namazın mukim olarak tam kılmak gerektiği (Kitap-B, s. 98), seferî kimse hem seferî olan cemaate hem de mukim olan cemaate imamlık yapabileceği, günümüzde otobüs tren ve uçak ile seyahat edenler namazlarını ayakta ve kibleye yönelerek kılmaları ve genellikle mümkün olmadığından oturdukları yerde îma ile namazı kılıp cem yapmaları gerektiği (Kitap-C. s. 102), seferî olarak kazasının kılınması gerektiği

(Kitap-D, s. 10), annede 15 günden az kalmacağı için kişinin seferî olduğu ve namazlarını da seferî şartlarına göre kılınması gerektiği (Kitap-D, s. 15).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “el-Hidâye”, “el-Mebsût”, “Nihâyetü’l-Muhtâc”, “Muhtasari’l-Kudurî” adında yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunlar söylenir:

Yolculukta birtakım kolaylıkların ortaya çıktığı ve bu kolaylıklardan özellikle dört rekatlı namazların kısaltılarak kılınmasının Kur'an, sünnet ve icma ile açıklandığı görülmektedir.

Namazların savaş vs. gibi zor durumlarda kısaltılması ruhsatı Kur'an'a delil oluşturur. Nisâ süresinde şöyle buyrulur; *“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin sizi gafil avlamalarından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır”* (en-Nisâ, 4/101).

Kişinin hangi durumlarda seferî olduğu ve hangi durumlarda seferî olarak namaz kılması gerektiği, sünnetin açıkladığı seferîlikle alâkalı durumlardır.

Hanefilere göre, kişinin yolcu sayılabilmesi için meskûn mahalden 90 km uzaklaşması ve gittiği yerde on beş günden az kalmaya niyetlenmesi gerekmektedir (Haddâd, tarihsiz, 1/104). Yolculuğa niyet eden kimse, meskûn mahallinden çıkınca yolculuk hükümlerinden faydalanmaya başlar ve dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılar (Merginânî, tarihsiz, 1/101).

Şâfiî mezhebine göre, kişinin seferî sayılabilmesi için meskûn mahalden çıkıp, giriş ve çıkış günleri hariç dört günden daha az kalma niyetiyle yaklaşık 90 km mesafeye gitmeyi planlaması gerekir. Kalış süresi dört gün veya daha fazla olursa seferîlik sona erer (Remlî, 2003, 2/ 257).

Yolculuk esnasında kazaya kalan dört rek'atlı namazlar (farzlar) ikişer olarak kaza edilir. Yolculuk hâli dışında kazaya kalan bir namaz ise, yolculuk sırasında kaza edilmek istendiğinde dört rek'at olarak kılınır (Merginânî, 1/81).

Namazları oturarak kılma meselesi, sünnete delil teşkil eder. Peygamber (s.a.s.), ashabına namazın ayakta kılınmasını, buna güç

yetirilmezse oturarak kılınmasını, buna da güç yetirilmezse yan üzere yaslanarak kılınmasını emir buyurmuştur. Dolayısıyla gemi gibi üzerinde ayakta durulabilen vasıtalarda asıl olan, namazı ayakta ve kıbleye dönerek rükû ve secdelerini de yaparak kılmaktır (Fetvâlar, 2018, s. 205).

Mide bulantısı, kusma, bayılma vs. zorunlu sebeplerden dolayı gemi, taşıt gibi kişinin ayakta durmaya gücü yetmemesi durumunda kişi kıbleye yönelerek oturarak ima ile namazını kılabilir (Serahsi, 1906, 1/217).

4.2.2.3. Oruç

İbadet konusunda üçüncü başlığımız oruç bahsidir. Kelime olarak, “uzak durmak, kendini engellemek” manalarına gelen oruç terim olarak, “Belirli kimselerin, belirli zamanda, belirli fiillerden, belirli bir amaçla uzak durmasıdır” (Serahsî, 1993, 2/ 45). “Tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar Allah rızası için yemeden, içmeden, cinsi münasebetten uzak durmak” demektir (Yitik, 2007, s. 416-417).

Gelen sorulara baktığımızda Oruç başlığı altında, oruca niyet, oruç tutmamayı mübah kılan durumlar, orucu bozan durumlar, nafile oruçlar, fidye, fitre gibi konularda toplam 175 adet soru sorulmuştur.

Tablo 6. Oruç Başlığı Altında Gelen Soru Dağılımı

KONU	SORU SAYISI
Oruca Niyet	13
Oruç Tutmamayı Mübah Kılan Durumlar	15
Orucu Bozan Durumlar	101
Nafile Oruçlar	6
Fidye, Fitre	40
Toplam	175

4.2.2.3.1. Oruca Niyet

“Oruca niyet” başlığı altında yıllara göre toplam 13 soru sorulmuş olup bu sorulardan, “Ramazan orucuna niyetin zamanı” hakkında 5 soru tekrarlı olarak sorulmuştur.

Söz konusu gelen sorulara sırasıyla baktığımızda;

Oruca niyetin zamanıyla alâkalı gelen sorular şunlardır: “Oruca ne zaman niyet edileceği ve bu niyetin dil ile olma zorunluluğu (Kitap-A, s. 159), kaza orucuna ne zaman niyet edileceği (Kitap-A, s. 166), nafîle oruçlara ne zamana kadar niyet edilebileceği (Kitap-B, s. 93), gusul abdesti almadan (cünüpken) sahurdan sonra niyetin mahiyeti (Kitap-B, s. 131), kaza orucuna öğle namazına kadar niyet edebilme durumu (Kitap-C, s. 48).”

Niyetle alâkalı gelen diğer sorular ise şu şekildedir: “Oruca niyetlendikten sonra âdet olan bayanın durumu (Kitap-B, s. 138), sahura kalkmamış ancak sonradan da yiyip içmeyen kişinin oruç durumu (Kitap-B, s. 141), niyetlenmeden oruç tutmayan kişiye kaza mı yoksa kefaret mi gerekeceği (Kitap-B, s. 152), Şevval ayında tutulan altı gün oruca kaza olarak da niyet edilebilme durumu (Kitap-B, s. 169), imsak vaktinin bitiş zamanı (Kitap-C, s. 68).”

Yukarıda gelen sorulara verilen cevaplara baktığımızda;

Oruca niyetin zamanıyla alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar şunlardır: “Ramazan orucuna niyetin gün batımından başlayıp ertesi gün kuşluk vaktine kadar sürdüğü, niyetin kalp ile yapılması yanında dil ile ifadesinin mendub olup hoş karşılandığı (Kitap-A, s. 159), Ramazan ayında tutulmayıp başka zamanda kaza edilen Ramazan orucuna, imsak vaktinden önce niyet edilmesi gerektiği (Kitap-A, s. 166), nafîle oruçlara niyetin güneşin batışından itibaren gündüz kuşluk vaktine kadar yapılabileceği (Kitap-B, s. 93), cünüplüğün oruç tutmaya engel olmadığı ancak cünüp olan kişinin bir an önce yıkanıp temizlenmesi gerektiği (Kitap-B, s. 131), imsak vaktinin güneşin doğmasıyla biteceği (Kitap-C, s. 48).”

Niyetle alâkalı gelen diğer sorular ise şu şekildedir: “Oruca niyetlendikten sonra âdet olan bayanın bu dönemde tutamadığı oruçların sonradan günü gününe kaza yapması gerektiği (Kitap-B, s. 138), sahura kalkmamış ancak yiyip içmemiş kişinin oruç tutabileceği (Kitap-B, s. 141), niyetlenmeden oruç tutmayan kişiye kaza mı yoksa kefaret mi gerekeceği konusunda bu kişiye oruca niyet etmediği için kaza gerekeceği

(Kitap-B, s. 152), şevval ayında tutulan altı gün oruca kaza olarak da niyet edilebilme durumu hakkında, bir oruca iki niyetin geçerli olmayacağı, bunun ya kaza ya da nâfile olacağı (Kitap-B, s. 169), kaza orucuna öğle namazına kadar niyet edebilme durumu hakkında, Ramazan, nâfile, vakti belirlenmiş adak oruçlarının dışındaki oruçlara imsak vaktinde niyet edilebileceği (Kitap-C, s. 48).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “el-İhtiyâr”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Reddü’l-Muhtâr”, “el-Mühezzeb” adında yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şu örnekleri verebiliriz;

Ramazan orucu, adak veya nâfile oruçların niyet vakti, güneşin batışından sonraki günün tepe noktasına gelinceye kadarki süredir. İmsak sonrası niyet geçerli olması için bu sürede bir şey yenilip içilmemesi ve oruca aykırı bir iş yapılmaması gerekir. “Yarınki orucu tutmaya” niyeti yeterlidir ancak geceden “yarınki Ramazan orucuna” şeklinde niyet etmek daha faziletlidir. Ramazan’da her gün için ayrı niyet gereklidir (Mevsîlî, 2009, s.126-127).

Kaza, keffaret ve zamana bağlı olmayan adak oruçlarına niyet, gün batımından imsak vaktine kadar ki sürede orucun türü belirlenerek yapılmalıdır. Şâfîlilere göre, nâfile dışındaki oruçlara geceden niyet edilmelidir. Şâyet imsak vaktine kadar niyet edilmezse oruç geçerli olmaz. Nâfile oruçlara ise güneş tepe noktasına gelmeden niyet edilebilir (Şîrâzî, 1995, 1/331-332).

Tutulamayan orucun sonradan kaza yapıp tutulması gerektiği Kitaba/Kur’an’a örnektir. Allah (cc.) Bakara süresinde şöyle buyurur: “İçinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar” (el-Bakara,2/184).

İmsak vakti, sabah namazı ve oruç için sahur vaktinin sonunu belirler. İmsak vakti, tan yerinin ağarmasıyla başlar ve güneşin doğuşuyla sona erer (Fetvâlar, 2018, s. 265).

Şevval ayında tutulan altı günlük oruç, sünnete delil teşkil eder. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.s.), Ramazan orucunu tamamladıktan sonra arkasından gelen Şevval ayında altı gün oruç tutmanın, tüm yılı oruçlu geçirmiş

gibi sevap kazandıracağını ifade etmiştir. Bu altı günün aralıksız veya aralıklarla tutulması mümkündür (İbn Âbidîn, 1905, 2/435).

4.2.2.3.2. Oruç Tutmamayı Mübah Kılan Durumlar

“Oruç tutmamayı mubah kılan haller” başlığı altında yıllara göre toplam 15 soru sorulmuş olup bu sorulardan, “Hamile bir bayanın oruç tutma durumu” ile ilgili bir soru tekrarlı olarak sorulmuştur.

Söz konusu sorulara baktığımızda sırasıyla şunları görürüz:

Kadınlara ait temizlik ve gusul abdestinin oruca etkisi ile ilgili gelen sorular şu şekildedir: “Kur'an-ı Kerim'de âdetli kadının oruç tutmayacağı hususunda bir hükmün olup olmadığı (Kitap-A, s. 157), bacağı alçıda olan birinin oruçluyken ihtilam olma durumunda gusul abdestini nasıl alacağı ve bu durumun oruca zararının olup olmadığı (Kitap-A, s. 160), hamile bayanın oruç mükellefiyeti (Kitap-A, s. 165), âdet kanaması biten birinden gelen kan neticesinde oruç tutabilme durumu (Kitap-A, s. 179) oruç tutarken iftarı az bir süre kala adet kanaması gelen kadının durumu (Kitap- B, s. 136), hamileliğin oruca mani durumu (Kitap- B, s. 154).”

Yolculuğun oruca etkisi ve diğer meselelerle alâkalı gelen sorular şöyledir: “Yolculuk esnasında meşakkatten dolayı orucu bozabilme ruhsatı (Kitap-A, s. 161), kişinin yolculuğa çıkmadan önce niyetlenip yolculukta orucunu bozmasının hükmü (Kitap-A, s. 163), kocası tarafından Ramazan orucu tutmasına müsaade edilmeyen kadının dini açıdan durumu (Kitap-A, s. 167) kazaya kalan oruçların nasıl tutulacağı (Kitap-A, s. 174), hasta kimsenin oruç mükellefiyeti (Kitap- B, s. 65), Ramazan orucunun başka vakitlerde tutulabilme durumu (Kitap- B, s. 117), rahatsızlığından dolayı oruç tutamayan kişinin durumu (Kitap- B, s. 118), kaza oruçlarının aralıksız olarak tutulma şartı (Kitap- B, s. 171).”

Sorulara verilen cevaplar sırasıyla şöyledir;

Kadınlara ait temizlik ve gusul abdestinin oruca etkisi ile ilgili sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Kur'an-ı Kerim'de âdetli kadının oruç tutmayacağı yönünde bir âyet yokken oruç tutmasının sebebi hakkında , Hz. Ayşe'den rivâyetle gelen bir hadiste Hz. Aişe (r.anhe) Rasulullah döneminde adet gördüklerinde tutamadıkları oruçları kaza etmekle emrolduklarını, kılmadıkları namazları ise kaza etmekle

yükümlü tutulmadıklarını söylemiş olup ayrıca İslâm alimleri de adetli kadının oruç tutmasının haram olduğu yönünde görüş birliği içinde oldukları (Kitap-A, s. 157), alçılı yeri yıkama meselesinde yıkanabilen yerleri yıkadıktan sonra alçı olan yerleri mesh ederek guslün alınabileceği ve bu ihtilam durumunun oruca zarar vermediği (Kitap-A, s. 160), orucun kendisine ve çocuğuna zarar vermesi halinde hamile kadınların oruç tutmayabileceği (Kitap-A, s. 165), adet gören kadınların bu halleri devam ettiği günlerde oruç tutmayacağı ve oruçlarını daha sonra kaza edecekleri (Kitap-A, s. 179), oruç tutmaları kendilerine veya çocuklarına zarar vermesi halinde hamile kadınlar oruçlarını tutmayabileceği, yine aynı şekilde emzikli kadınlar sütlerinin kesilmesi veya çocuklarının sağlık açısından zarar görmesi durumunda oruçlarını tutmayabilecekleri (Kitap- B, s. 154), adeti sona erdiğinde orucun tutulabileceği, bu durumun sürekli devam etmesi halinde kişinin durumu iyiyse fidye vermesi gerektiği (Kitap- B, s. 65).”

Yolculuğun oruca etkisiyle alâkalı sorulara verilen cevaplar şöyledir: “Yolcu olan kişi sefer esnasında başlamış olduğu orucu bozarsa kefarete değil kaza gerekeceği (Kitap-A, s. 157), yolculuk esnasında tutulmayan oruçlar daha sonra kaza edileceği (Kitap-A, s. 163), orucun farz bir ibadet olduğu, Oruç tutamama halleri de hastalık ve yolculuk durumları olup bunun dışında Müslüman bir kişinin orucunu her ne sebeple olursa olsun terk etmemesi gerektiği (Kitap-A, s. 167), kazaya kalan oruçların peş peşe veya ayrı ayrı günlerde tutulabileceği (Kitap-A, s. 174), oruç tutmama mazereti olanlar ki, hasta olanlar, yolcular, zor durumda olanlar, gebe ve emzikli olanlar, şiddetli açlık ve susuzluğa maruz kalan, yaşlılar ve düşkünler, tutamadıkları Ramazan oruçlarını başka vakitlerde tutabilecekleri (Kitap- B, s. 117), güvenilir bir doktorun, ‘Oruç tutamazsın’ demesi veya tuttuğumuzda hasta olma riski varsa her güne bir fitre miktarı fidye ödenmesi gerektiği bozulan oruç unutmama ve yanılma sonucunda olursa orucun bozulup sonradan kaza edilebileceği (Kitap- B, s. 118), oruç bozulup daha sonra güne gün kaza edileceği (Kitap- B, s. 136), kaza oruçlarının aralıksız tutulması hakkında herhangi bir hükmün olmadığı (Kitap- B, s. 118).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Reddü’l-Muhtâr”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Oruç sıkça sorulan sorular”, “el-Hidâye” adlı kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şu örnekleri verebiliriz:

Oruç tutmamayı mübah kılan birçok durum, Kitap/Kur'an'la açıklanır. Bu hususta Allah cc. Bakara süresinin 184. âyetinde şöyle buyrulur, “*İçinizden hasta olan veya yolculukta bulunan, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde tutar. Oruca dayanamayanlar, bir düşünüyü doyuracak kadar fidye verir...*” (Bakara, 2/184).

Adetli kadının oruç tutmayacağı durumlarla alâkalı gelen sorulara verilen fetvâlar sünnete örnek teşkil eder. Örneğin, bu konuda Hz. Âişe, Resûlullah döneminde âdet gördüklerinde tutmadıkları oruçları kaza etmekle emrolduklarını, kılmadıkları namazları ise kaza etmekle yükümlü tutulmadıklarını söylemiştir (Nesâî, 52/2274). Dolayısıyla bu durumdaki kadının orucu sahih olmaz (Merğînânî, 1/33-34).

Hamile kadınlar, oruç tuttuklarında kendilerine veya bebeklerine zarar geleceğinden endişe ediyorsa, oruç tutmayabilirler. Bu durumda, oruçlarını daha sonra kaza edebilirler (Şentürk, Yazıcı, 2018, s. 275).

Adetli kadının oruç tutmaması gerektiği meselesinde alimlerin aynı görüş etrafından birleşmeleri ise icma'ya örnek verilebilir.

Ramazan'da sefere çıkacak kişi, geceden oruca niyet etmeyebilir. Ancak niyet ettikten sonra meşru bir gerekçe olmadan yolculuğa çıkması halinde orucunu bozmamalıdır. Sefer bir mazeret kabul edildiğinden, yolculuk sırasında oruç bozulursa keffâret gerekmez, yalnızca kaza gerekir (İbn Âbidîn, 1994, 2/421-424).

4.2.2.3.3. Orucu Bozan Durumlar

“Orucu bozan durumlar” başlığı altında yıllara göre toplam 101 soru sorulmuş olup bu sorulardan krem sürmekle ilgili 8 soru, kan aldırma ile ilgili 7 soru, göz, kulak ve burun damlasıyla ilgili 16 soru, spreyle ilgili 3 soru, aşıyla ilgili 5 soru, kusmakla ilgili 6 soru, diş tedavisi ve diş çektirmekle ilgili 8 soru, ihtilam olmakla alâkalı 2 soru, imsaktan sonra yemek yemekle ilgili 4 soru, insülin iğnesiyle alâkalı 3 soru, dilaltı haplarıyla alâkalı 3 soru, gusul abdestinin oruca etkisiyle alâkalı 3 soru tekrarlı olarak sorulmuştur.

Söz konusu gelen sorulara baktığımızda şunları görürüz:

Göz, kulak, burun damlalarıyla alâkalı gelen sorular; “Göz ve kulak damlasının oruca etkisi (Kitap-A, s. 148), burun spreynin oruca etkisi (Kitap-B, s. 31)” şeklindedir.

Vücuda kan alıp vermekle alâkalı gelen sorular şu şekildedir: “Kan vermenin oruca etkisi (Kitap-A, s. 170), tedavi amaçlı olmayan kan vermenin ve kan almanın oruca etkisi (Kitap-B, s. 10).”

İhtilam olmanın oruca etkisiyle alâkalı gelen sorular şu şekildedir: “İhtilam olmanın oruca etkisi (Kitap-A, s. 154), rüyada ihtilam olmanın oruca etkisi (Kitap-A, s. 168).”

İğne, serum, aşı, sprey ve diğer sağlık maddelerinin oruca olan etkisiyle alâkalı gelen sorular: “Astım hastalarının kullandığı spreynin oruca etkisi (Kitap-A, s. 164), dil altı haplarının oruca etkisi (Kitap-A, s. 164)), fitil kullanmanın oruca etkisi (Kitap-A, s. 167), tüp bebek tedavisi olurken rahime jel enjekte etmenin oruca etkisi (Kitap-A, s. 175), lazer ışığı ile akciğer tedavisi olan kişinin orucuna etkisi (Kitap-A, s. 177), iğne vurulmanın oruca etkisi (Kitap-A, s. 180), nikotin bantlarının oruca etkisi (Kitap-B, s. 26), Covid-19 aşısının oruca etkisi (Kitap-C, s. 91)” şeklindedir.

Orucu bozan durumlarla alâkalı gelen diğer sorular ise şu şekildedir: “Dişler arasında kalan susam tanesinin unutarak yutulmasının oruca etkisi (Kitap-A, s. 151), merhem sürmenin oruca etkisi (Kitap-A, s. 156), diş tedavisinin oruca etkisi (Kitap-A, s. 166), aşının oruca etkisi (Kitap-A, s. 176), serumun oruca etkisi (Kitap-A, s. 176), ezan okunduktan sonra su içmenin oruca etkisi (Kitap-A, s. 178), hacamat yaptırmanın oruca etkisi (Kitap-B, s. 10), diş çektirilmesinin oruca etkisi (Kitap-B, s. 39), kusmanın oruca etkisi (Kitap-B, s. 30), kaplama diş yaptırmanın oruca etkisi (Kitap-B, s. 36), tutulamayan oruçların fidyesinin verilmesi hakkında bilgi (Kitap-B, s. 53), oruçluyken tedavi amaçlı hap almanın hükmü (Kitap-B, s. 123), ağda ve epilasyon yaptırmanın oruca etkisi (Kitap-B, s. 132), lavman yaptırmanın oruca etkisi (Kitap-B, s. 133), diş fırçalamanın oruca etkisi (Kitap-B, s. 135), kulakları yıkatmanın oruca etkisi (Kitap-B, s. 140), diş kanamasının oruca etkisi (Kitap-B, s. 148), saç boyamanın oruca etkisi (Kitap-B, s. 150), diş tedavisi yaptırmanın oruca etkisi (Kitap-C, s. 25), ağızdan gelen kanın oruca etkisi (Kitap-C, s. 47), kolonya kullanmanın oruca etkisi (Kitap-C, s. 82), lazer ve epilasyon işinde çalışan kişinin yaptığı işin oruca etkisi (Kitap-C, s. 130), böbrek taşı kırılmanın oruca etkisi (Kitap-C, s. 158).”

Sorulara verilen cevaplara baktığımızda;

Göz, kulak, burun damlalarıyla alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar, “Göze damlatılan ve az miktardaki damla gözün kırpması ile atılmakta, bir kısmı ise göz ile burun boşluğuna birleştiren kanallarda kaybolmakta, çok az bir kısmı da sindirim kanalına ulaşma ihtimali zayıflığından dolayı göz ve kulak damlalarının oruca zarar vermediği (Kitap-A, s. 148), göz ve kulak damlaları, burun spreyinin orucu bozmayacağı, nefes için kullanılan spreyin oruca zarar vermeyeceği (Kitap-A, s. 164)” şeklindedir.

Vücuda kan alıp vermekle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Kan vermenin, unutarak yeme ve içmenin orucu bozmayacağı (Kitap-A, s. 148), tedavi amaçlı olmayan kan vermenin orucu bozmayacağı ancak kan almanın orucu bozacağı (Kitap-B, s. 10).”

İhtilam olmanın oruca etkisiyle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir; “İhtilam olmanın orucu bozmayacağı bir an önce gusletmek gerektiği (Kitap-A, s. 154), rüyada olsun olmasın gusul gerektiren birinin orucunun bozulmayacağı ancak abdestini alma mevzuunda kişinin hızlı davranması gerektiği (Kitap-A, s. 166).”

İğne, serum, aşı, sprey ve diğer sağlık maddelerinin oruca etkisiyle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar; “Vücuda sürülen yağ, merhem ve benzeri şeylerin sürüldüğü derideki gözenekler ve deri altındaki kılcal damarlar yoluyla az ve yavaş emilip kana karışmadığı ve bunun da yeme içme manasına gelmediğinden orucu bozmayacağı, (Kitap-A, s. 156), ağza püskürtülen oksijenli ilacın, dil altı haplarının orucu bozmayacağı (Kitap-A, s. 164), fitil kullanmanın orucu bozmayacağı (Kitap-A, s. 167), vücuda enjekte edilen ilaçların besleyici ve vitamin değerleri hariç orucu bozmayacağı (Kitap-A, s. 175), vurulan aşının gıda ve vitamin içerikli olmaması o aşının orucu bozmayacağı (Kitap-A, s. 176), vücuda enjekte edilen ilaçların besleyici ve vitamin değerleri hariç orucu bozmayacağı (Kitap-A, s. 180), nikotin bandının orucu bozmayacağı (Kitap-B, s. 26), oruçlu olan bir kimsenin vücuduna gıda verici bir madde enjekte edilmekten böbrek taşı kırılmasıyla orucun bozulmayacağı ayrıca bu operasyon esnasında böbreklere kan akmasının da orucu bozmayacağı (Kitap-C, s. 158) vücuda enjekte edilen ilaçların besleyici ve vitamin değerleri hariç orucu bozmayacağı (Kitap-C, s. 91)” şeklindedir.

Orucu bozan durumlarla alâkalı gelen diğer sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Unutarak yemek ve içmenin orucu bozmayacağı (Kitap-A, s. 151), dış tedavisi esnasında su ve kanın yutulmaması dışında bu işlemin orucu bozmayacağı (Kitap-A, s. 166), imsaktan sonra oruç bozulmadı zannıyla yemek içmek orucu bozup kişiye bir gün kaza gerekeceği, nikotin bantlarının yeme içme manasında olmadığından orucu bozmayacağı, kusma meselesinde kişinin bizzat kendisi tarafından olduysa ittifakla orucu bozulacağı, herhangi bir sebeple kendiliğinden gelen kusuntu ağız dolusundan az olursa ister geri gitsin ister gitmesin orucun bozulmayacağı (Kitap-B, s. 30), kaplama dışın tekrar yapıştirilmasının oruca zarar vermeyeceği (Kitap-B, s. 36), ülkemizde sabah ezanları imsak vaktinin bitimi ile okunduğundan su içildiği takdirde daha sonra bir gün kaza edileceği (Kitap-A, s. 178), fidyeye vermeye gücü yetmeyen kişinin Allah'a sığınması, tevbe ve istiğfar etmesi gerektiği (Kitap-B, s. 53), oruçluyken alınan hapların orucu bozacağı ve bu hapların oruç dışında alınması gerektiği, (Kitap-B, s. 123), vücuttaki kılları herhangi bir yolla aldırmanın orucu bozmayacağı ancak haramiyete düşülmemesi gerektiği (Kitap-B, s. 132), dış macunu sıvısını boğaza kaçırmamak şartıyla dış fırçalamanın orucu bozmayacağı (Kitap-B, s. 135), kulak zarında delik olup da oruç bozacak bir durum yoksa kulak yıkatmanın orucu bozmayacağı (Kitap-B, s. 140), saç boyatmanın orucu bozmayacağı (Kitap-B, s. 150), boğaza su kaçmaması şartıyla orucun bozulmayacağı (Kitap-C, s. 25), ağızdan gelen kanın tükürükten fazla ve tükürük kadar olup da yutulması durumunda orucu bozacağı (Kitap-C, s. 47), lavman meselesinde, kalın bağırsakta su, glikoz ve bazı tuzlar emildiği için gıda içeren sıvının bağırsaklara verilmesi veya oruca bozacak kadar su emilecek şekilde bekletilmesinin orucu bozacağı ancak suyun bağırsaklara verilmesinden sonra bekletilmeyip bağırsakların hemen temizlenmesinin ise orucu bozmayacağı (Kitap-B, s. 133), dış çektirmekle kanama olup da yutulması hariç, orucun bozulmayacağı (Kitap-B, s. 148), hastalık sebebiyle oruç tutamayan ve daha sonra da bu oruçları kaza etmesi mümkün olmayan kimse, oruç tutmadığı her güne karşılık bir fitre miktarı fidyeye ödemesi gerektiği, saç boyamanın ve insülin yaptırmanın orucu bozmayacağı, dezenfekte makyajı ile ele yüze kolonya sürmenin orucu bozmayacağı (Kitap-C, s. 82), lazer epilasyonda orucu bozan, yeme, içme, cinsel ilişki gibi durumlar vuku bulmadığı için orucun bozulmayacağı ancak tıbbi bir gerekçe olmadan avret mahalini gelişi güzel göstermenin haram olduğu, (Kitap-C, s. 130).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “İslâm İlmihali (L. Şentürk, S. Yazıcı)”, “Büyük İslâm İlmihali”, “Redd’ül Muhtar”, “El-Muğni”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adlı yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde önemli gördüğümüz hususlar şunlardır:

Orucun hükmüyle alâkalı sorular Kitap ile ilgili delile dayanır. Bakara süresi 183. âyette Allah cc. şöyle buyurur: “*Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi, umulur ki sakınırsınız diye, oruç da size farz kılındı*” (el-Bakara, 2/183).

Tedavi amacıyla göze, buruna, kulağa damlatılan damlanın bir kısmı gözün içinde, bir kısmı gözün dışına taşıdığından ayrıca gözün yeme içme yeri olmadığından hareketle bu damlaların orucu bozmadığı meselesi istihsan bağlamında değerlendirilebilir (DİYK, 2017).

Yeme, içme ve beslenme anlamına gelmeyen nikotin bandı başta olmak üzere vücuda sürülen merhem, yağ, vb. şeylerin orucu bozmayacağı sünnete delil teşkil eder (İbn Âbidîn, 1905, 2/395-396).

Kan alıp vermekle alâkalı sorular Sünnete delil teşkil eder. Ramazan ayında oruçlu iken kan vermek orucu bozmaz (İbn Kudâme, 1994, 4/50-52). Ancak vücuda kan almak, beslenme anlamına geldiği için orucu bozar. Kan vermenin orucu bozup bozmadığı konusunda iki farklı rivâyet bulunmaktadır. Bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Hacamat yapanın ve yaptıranın (vücuttan tedavi maksadıyla kan alanın ve aynı amaçla vücudundan kan aldırmanın) orucu bozulur*” (Ebû Dâvûd, Savm, 28). Sahabeden gelen diğer bir rivâyette ise Hz. Peygamber (s.a.s.)’in oruçlu iken hacamat yaptırmasıdır (Buhârî, 2001, 3/32; Ebû Dâvûd, 4/29). Bu nedenle, kan vermenin orucu bozup bozmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır (Fetvâlar, 2018, s. 281).

Ağızdan gelen kanın, tükürüğün yarısı ve yarısından çok olması durumunda orucu bozacağı hadis kaynaklarından istinbat edilerekten açıklanmıştır (Bilmen, 2014, s. 294).

Hz. Âişe veya diğer sahabelerin zihinlerde kalan görüşleri, örneğin “Oruç esnasında diş arasındaki bir şeyin yutulmasının oruca zarar vermediğine” dair söylemleri, sahabe kavli delilleri gibi birçok delil ortaya konabilir.

4.2.2.3.4. Nafile Oruçlar

“Nafile oruçlar” başlığı altında yıllara göre toplam 6 soru sorulmuş olup söz konusu sorular şu şekildedir:

“Recep ve Şaban aylarını aralıksız olarak oruçlu geçirmenin dini hükmü (Kitap-B, s. 60), üç ayları oruçlu geçirmek isteyen ancak bakmakla yükümlü olduğu küçük çocuğu olup da hakka girmek istemeyen kişinin durumu (Kitap-B, s. 94), Ramazan'ı oruçla karşılamanın hükmü (Kitap-B, s. 120), Şevval orucunu peş peşe tutmanın hükmü (Kitap-B, s. 172), Aşure orucunun hangi günlerde tutulacağı (Kitap-B, s. 200), Şevval orucunun mahiyeti (Kitap-C, s. 163).”

Sorulara verilen cevaplar ise sırasıyla şu şekilde ifade edilmiştir: “Recep ve Şaban aylarında Peygamberimizin diğer aylara oranla daha fazla nafile oruç tuttuğu; ancak Ramazan'ın dışında hiçbir ayın tamamını oruçlu geçirmediği, dolayısıyla bu ayları aralıksız olarak oruçlu geçirmekle alâkalı rivâyetlerin sahih olmadığı, Peygamber (s.a.s.)'in tuttuğu pazartesi- perşembe oruçlarının da olduğu ve bu oruçlarında tutulabileceği (Kitap-B, s. 60), Ramazan ayı girmeden önce karşılamak maksadıyla bir veya iki gün oruç tutmanın doğru olmadığı, böyle bir orucun Ramazan ayına ilave görüntüsü taşıdığından mekruh görüldüğü (Kitap-B, s. 120), aşure oruçlarının Muharrem ayının 9-10 veya 10-11 veya 9-10-11 günlerinde tutulabileceği (Kitap-B, s. 200), Allah resulünün Ramazan'dan sonraki şevval ayında 6 gün nafile olarak oruç tuttuğu ve bu orucun sünnet olduğu (Kitap-C, s. 163).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Redd’ül-Muhtar”, “İslâm İlmihali (L. Şentürk, S. Yazıcı)” adında yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şu örneklerle değinebiliriz;

Ramazan ayının farziyetine dair Bakara süresinin 185. âyetinde Allah (cc.) şöyle buyurur: “(O sayılı günler), insanlar için bir hidâyet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak, Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyleyse, içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin” (el-Bakara, 2/185).

Nafile oruçların tutulmasının tavsiye edilmesiyle alâkalı sorular sünnete örnek teşkil eder. Hz. Peygamber'in (s.a.s) üç aylar konusunda çeşitli

hadisleri, özellikle de Şaban ve Ramazan aylarında oruç tutma konusunda yaptığı tavsiyeler, sünnet delili olarak değerlendirilebilir. Örneğin; “*Şaban ayında çok oruç tutun; zira o, insanların gaflet halinde olduğu bir aydır*” (Nesai, Sıyam, 50) ifadesi bu kapsamda değerlendirilir (Şentürk, Yazıcı, 2024, s. 203).

Üç aylar olarak bilinen Recep, Şaban ve Ramazan aylarında oruç tutmanın fazileti hakkında alimler icma yapmıştır. Bunu teyit eden görüşlerde sahabe efendilerimiz şu hadisi sık sık dile getirirler: “*Hız. Peygamber (s.a.s.) Receb ayı girdiğinde ‘Allah’ım! Receb ve Şaban’ı bize mübarek kıl ve bizi Ramazan’a ulaştır’ diye dua ederdi*” (Taberânî, 1920-1922, 4/189).

Ramazan’dan sonra Şevval ayında altı gün oruç tutmak müstehaptır. Allah Rasül’ün (s.a.s) “*Kim Ramazan orucunu tutup da ona Şevval ayının altı gününü ilave ederse, yılın tamamını oruçlu geçirmiş gibi olur*” (Müslim, 3/204; Tirmizî, 3/ 53). Bu oruç ara verip de veya peş peşe de tutulabilir (İbn Âbidîn, 3/ 421, 422).

Bir diğer metod ise istihsan metodudur ki, ona da örnek olarak, üç ayları oruçlu geçirmek isteyen ancak bakmakla yükümlü olduğu küçük çocuğu olan ve hakka girmek istemeyen kişinin istihsanen oruç tutmaması verilebilir.

Aşure orucu gibi belirli günlerde yapılan ibadetlerin devamlılığına dair, önceki uygulamalar üzerinden hareket edilmesi İstishâb-ı hâl bil mâzi (geçmişteki bir durumun devam etmesi) metoduna örnek verilebilir.

4.2.2.3.5. Fidyе, Fitre

“Fidyе, Fitre” başlığı altında yıllara göre toplam 40 soru sorulmuş olup bu sorulardan yıl içinde verilecek fidye ve fitre miktarıyla ilgili 14, kimlere verileceği hakkında 2 soru, yaşlı anne-babanın fidyelerinin yeğenlere verilmesi hakkında 3 soru, fitir sadakasının verilme zamanı hakkında 2 soru, kardeşe fitre vermekle alâkalı 2 soru tekrarlı olarak sorulmuştur.

Söz konusu gelen sorular ise sırasıyla şöyledir:

Fidyе, Fitrenin miktarı ve kimlere verileceğiyle alâkalı gelen sorulara baktığımızda; “Kardeşlere fitre ve zekât verilmesinin hükmü (Kitap-A, s. 151), kişinin anne babasının fidyelerini yeğenlere verebilmesinin hükmü (Kitap-A, s. 157), fidyenin

miktarı ve kimlere verilmesi gerektiği (Kitap-A, s. 158), çocuklara fitre vermenin hükmü (Kitap-B, s. 138), kişinin kendi fidyesini boşanmış kızının çocuklarına (torunlarına) verebilmesinin hükmü (Kitap-A, s. 158), kardeş çocuklarına fitre verilmesinin hükmü (Kitap-A, s. 152), kardeşe fidye vermenin hükmü (Kitap-B, s. 165)” şeklindedir.

Fidye, Fitrenin zamanı ve kimler adına verileceğiyle alâkalı gelen sorulara baktığımızda, “Önceki yıllara ait fidyelerin nasıl verileceği (Kitap-A, s. 149), küçük çocuklar için de fidye verilmesinin hükmü (Kitap-A, s. 180), sadaka-i Fitrin ne zaman verileceği (Kitap-B, s. 142)” şeklindedir.

Fidye, Fitreyle alâkalı diğer sorular ise şöyledir: “İki evi olup birikmiş başka malı olmayan birine fidye verilmesinin hükmü (Kitap-B, s. 167), Alzheimer hastası olan yaşlının fitre durumu (Kitap-B, s. 167), üvey kıza fitre vermenin hükmü (Kitap-B), yurt dışında çalışan birinin vereceği fitredeki kıstasın ne olduğu (Kitap-B), fitir sadakalarının köy hayrına verilmesinin hükmü (Kitap-B, S. 21), unutarak fitir sadakasını veremeyen kişinin durumu (Kitap-B, s. 46), hasta bir kimsenin tutamadığı orucun hükmü (Kitap-B, s. 65), şeker hastası olan kişinin fidye verebilme durumu (Kitap-B, s. 140), fitreyi yemek hayrına veya cami cemaatine vermenin hükmü (Kitap-C, s. 131).”

Gelen sorulara ait cevaplar ise sırasıyla şöyledir:

Fidye, Fitrenin miktarı ve kimlere verileceğiyle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplara baktığımızda; “Fidyenin ihtiyaç duyulması halinde kardeş ve kardeş çocuklarına verilebileceği (Kitap-A, s. 151), verilecek fitre miktarının Diyanet İşleri Başkanlığın yıllara göre belirlediği fitre miktarına uygun olduğu örneğin 2018 yılı için bu miktarın 16.00 tl olduğu (Kitap-A, s. 158), kardeş çocuklarına fitre verilebileceği (Kitap-A, s. 152), fidyenin zekat gibi usûl ve fûrûdan olan kimselere verilemeyeceği, bunun dışında kalan diğer akrabalarımızdan zengin olmayan kimselere verilebileceği (Kitap-A, s. 158), dinen fakir olmak kaydıyla kardeşe zekât verilebileceği (Kitap-B, s. 165), geline ve damada fidye ve zekât verilebileceği, kişinin usul ve fûrûna zekât ve fitre veremeyeceği (Kitap-B, s. 138)” şeklindedir.

Fidye, Fitrenin zamanı ve kimler adına verileceğiyle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplara baktığımızda; “Geçmiş yıllara ait fidye miktarlarının kişinin maddi durumuna göre ödenebileceği (Kitap-A, s. 149), Anne-babanın fidyelerinin çocuk ve

torunlarına verilemeyeceği (Kitap-A, s. 152), dünyaya gelmiş, yaşayan küçük büyük herkes için fidye verilebileceği, (Kitap-A, s. 180), esas itibariyle fitır sadakasının bayramdan önce ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması ancak unutulması veya geciktirilmesi durumunda en yakın zamanda ödenmesi gerektiği (Kitap-B, s. 142)” şeklindedir.

Fidyeye, Fitreye alâkalı diğer sorulara verilen cevaplar ise şöyledir: “Fitır sadakasının zekatın sarf edileceği yerler gibi olup köy hayrı için kullanılmayacağı (Kitap-B, S. 21), fidye vermekle yükümlü olanların bu fidyelerini her bir gün için vermeleri gerektiği, anne baba adına yeğenlere verilecek fidyelerin caiz olmadığı zira bu yeğenlerin anne babanın torunları olduğu ve fûru olan bu torunlara fidye verilemeyeceği, Ramazan'da hasta olanların iyileşince oruçlarını kaza etmeleri, iyileşme durumu olmayan hastalar için tutamadıkları oruçların fidyesinin fakirlere verilmesi gerektiği (Kitap-B, s. 46), dinin fakir olan kişiye fidye verilebileceği, nisap miktarı birikmiş olan kişinin dinen zengin sayılıp bu kişiye zekât verilemeyeceği (Kitap-B, s. 167), Alzheimer olup zaman zaman akli başına gelen kimsenin fidye ödeyebileceği (Kitap-B, s. 167), fidye ve fitrenin fakirin hakkı olduğu ve cami cemaatinden zengin olanlara verilemeyeceği (Kitap-C, s. 131).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “el-Mebsût”, “Bedâiu’s-Sanâi”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Büyük İslâm İlmihali”, “el-Muğni”, “el-Hidâye” adlı yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz;

Fidyeye vermesi gereken kimseler, Kitaba/Kur’an’a örnek teşkil eder. Bakara süresi 184. âyette Allah cc. şöyle buyurur; “*Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir*” (el-Bakara, 2/184). Buna göre hasta, yaşlı, iyileşme ümidi kalmayanların fidye ödemesi gerekir (Serahsî, 1906, 3/100). Şâyet fidye verdikten sonra bu kimseler sağlığına kavuşurlarsa, geçmişte tutamadıkları oruçları Hanefî mezhebine göre kaza etmeleri gerekmektedir. Önceden verilen fidyeler, bu oruçları zimmetten düşürmez (Kâsânî, 1986, 2/105).

Fitre ve fidye, Ramazan ayının sonuna yetişen her Müslümanın vermesi vacip olan bir sadakadır. Sünnet buna delil teşkil eder (Müslim, 12/984-985).

Fidye, fitre miktarı, bir fakirin bir günlük yiyeceğidir. Bu da saka-î fitir ile aynı miktarı ortaya koyar. Bu ortalama bir miktar olup bunun aşığına düşmemek kaydıyla fazlası da verilebilir. Bakara süresi 184. âyet bu açıklamaya delil teşkil eder (Merğınâni, tarihsiz, s.124).

Ramazan ayında fidye vermeye mükellef olanlar, maddi durumları uygunsa Ramazan ayında her bir gün için bir fakire fidye (fitre) vermelidirler (Fetvâlar, 2018, s. 293). Fidye vermeye gücü olmayanlar ise, fidyeden sorumlu tutulmazlar (İbn Kudâme, 1968, 4396). Fakat bu kimseler Allah'tan bağışlanma dilemelidirler.

Hanefilere göre, babası zengin olup da ergen olan çocuğa fitre verilmez (Merğınâni, tarihsiz, 2/223-228).

4.2.2.4. Hac

İbadet konusunda dördüncü başlığımız “Hac”dır. Arapça bir kelime olarak kullanılan “Hâc” ifadesinin çoğulu, “Huccâc” kelimesidir. Bu da anlam itibariyle “gitmek, yönelmek; ziyaret etmek” demektir. Fıkhî manada, belirli bir zamanda imkânı olan her Müslümanın ömründe en az bir defa Kâbe-î Muazzama'yı tavaf etmesi, Müzdelife ve Mina'yı ziyaret ederek belirlenmiş görevleri yerine getirmesidir (Harman, 1996, s. 382-386). Hac, geçmişten günümüze uzanan derin bağlantıları bulunan, kulun kendisini tanıyıp anlama arayışının olduğu ve daha birçok hikmetleriyle kişinin olgunlaşma yolculuğudur (Polatoğlu, 2022, s. 120-146).

Yıllara göre gelen sorulara baktığımızda “Hac” başlığı altında, vekâlet yoluyla Hac, Hac'da cezalar, gibi konularda toplamda 7 soru sorulmuştur.

Tablo 7. Hac Bahsi Altında Gelen Soru Dağılımı

KONU	SORU SAYISI
Vekâlet Yoluyla Hac	4
Hac'da Cezalar	3
Toplam	7

4.2.2.4.1. Vekâlet Yoluyla Hac

“Vekâlet Yoluyla Hac” başlığı altında yıllara göre toplam 4 soru sorulmuş olup söz konusu sorular sırasıyla; “Hacca vekil olarak gidenin hac yapma sorumluluğu (Kitap-B, s. 26), karı-kocanın birbirlerinin adına umre yapmasının hükmü (Kitap-B, s. 87), hac için biriktirilen parayı kullanamadan ölen kişinin parasıyla hac ibadetini yapabilmemesinin hükmü (Kitap-C, s. 72), kurada hac ibadeti çıkıp da ölen birisinin hac durumu (Kitap-C, 73)” şeklindedir.

Sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Hacca vekil olarak giden kişinin Hac yapmış olma şartı Hanefilerde olmayıp Şâfilerde olduğu (Kitap-B, s. 26), bedenî ibadetler niyâbet ve vasiyetle yapılabilirken, mâlî ya da karma ibadetler bazı şartlarla caiz görüldüğü (Kitap-B, s. 87), hac için biriktirip de ölen kişinin parasıyla diğer mirasçıların da rızası alınarak ölen kişi adına Hac yapılabilirdiği (Kitap-C, s. 72), hac kurasında ismi çıkıp vefat eden zengin birinin, vasiyet etmişse ve terekenin üçte biri yeterliyse, varisleri bu ibadeti yerine getirebileceği (Kitap-C, s. 72).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “el-İhtiyâr”, “Redd’ül-Muhtar”, “el-Hidâye” adında yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şu örnekler göze çarpar;

Haccın meşruiyetine Kitaptan delil Bakara suresi 196. âyettir. Bu âyette Yüce Rabbimiz şöyle buyurur: “*Haccı ve umreyi Allah için eksiksiz yerine getirin...*” (el-Bakara, 2/196).

Haccın buluş çağına erip de akıl sağlığı yerinde olan Müslümanlara farzdır (Merğînânî, tarihsiz, 1/132; İbn Âbidîn, 1905, 2/453-454). Ayrıca kişinin sağlıklı ve mali imkâna sahip olması, gidip gelecek yol güvenliğine de kavuşması gerekmektedir (Mevsîlî, 2009, 1/141).

Hac’da vekâletle ilgili sorulara verilen cevaplar sünnete delil teşkil eder. Örneğin, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), vekâletle ilgili soru soran kişilere cevaz vermiştir (Buhârî, 2001, 1/1513).

Hac vasiyetinde bulunan kişinin parası, vekâlet yapan kişiye yetmiyorsa, vasiyette bulunan kişinin terekesinin üçte biri bu iş için karşılanır (Mevsîlî, 1987,1/524-526).

4.2.2.4.2. Hac 'da Cezalar

“Hac'da cezalar” başlığı altında yıllara göre toplam 3 soru sorulmuş olup söz konusu sorular şu şekildedir:

“Hac niyetiyle ihrama girip vaktinden önce tıraş olmanın cezasının ne olduğu (Kitap-A, s. 190), umre için ihrama girip niyetlenip Mekke'ye gidemeyen kimsenin durumu (Kitap-B, s. 97), Hac kurası çıkın bir kimsenin bankadan kredi çekmesinin hükmü (Kitap-C, s. 17)” gibi sorular sorulmuştur.

Sorulara verilen cevaplara baktığımızda ise, “Bu yasağın ihlali halinde kefâret olarak ya 3 gün oruç ya 6 fakiri doyurmak ya da bir koyunu kurban etmek gerektiği (Kitap-A, s. 190), umre için ihrama girip niyetlenip Mekke'ye gidemeyen kimsenin durumu hakkında bu kişinin kurban kesip ihramdan çıkması gerektiği (Kitap-B, s. 97), hac için maddi ve sağlık güvencesi olmayan kişiye Hac ibadetinin farz olmayıp kredi çekmesinin de caiz olmadığı (Kitap-C, s. 17)” şeklinde olduğunu görmekteyiz.

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Redd'ül-Muhtar”, “el-Hidâye” adında kitaplardır.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şu örnekler göze çarpar:

Hac niyetiyle ihrama girip vaktinden önce tıraş olmanın cezası ile ilgili hükümler, Bakara Suresi 196. âyeti üzerine inşa edilmiştir. İlgili âyet şöyledir; “*Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın*” (el-Bakara, 2/196). Ayrıca, tıraş olmanın vaktinden önce yapılması durumunda, hadislerde geçen cezalar (kurban kesme gibi) dikkate alınır. Böyle bir kişi saçının tamamını veya en az dörtte birini tıraş etmişse, o kişiye bir dem (koyun, keçi kesmek); bu miktardan azını tıraş etmişse, sadaka-i fitır gerekir (İbn Âbidîn, 1905, 2/549).

Faizli kredi çekmek ve faiz işleri ile kazanç elde etmek dinimizce haram görülen konulardır. Allah cc. Kur'an-ı Kerim' de bunu ifade eder (Al-i İmran, 3/130; en-Nisa, 4/161). Bu meselede aracılık yapmak ve karşı tarafa destek olmak da caiz değildir (Mevsili, 1987, 2/406).

4.2.2.5. Zekât

İbadet konusunda beşinci başlığımız “Zekât” tır. Zekât, sözlük manası itibariyle artma, nemalanma, arıtma, bereket ve övgü gibi manalara gelmektedir. Dinî

bir terim olarak, zekât; nisap miktarı mala sahip olup dinen zengin sayılan Müslümanların, dinin öngördüğü yardıma muhtaç olan yerlere belli ölçüde malın verilmesidir (Dalgın, 2004, s. 43-72).

Gelen sorulara baktığımızda zekât başlığı altında, zekât kimlere verilir, zekât kimler verir, zekât malının nisap miktarı, zekât malının cinsi ve miktarı, zekât ödeme zamanı, alacakların zekâtı gibi konularda toplam 125 soru sorulmuştur.

Tablo 8. Zekât Başlığı Altında Gelen Soru Dağılımı

KONU	SORU SAYISI
Kimler Zekât Verir	10
Zekât Kimlere Verilir	52
Zekât Malının Nisap Miktarı	21
Zekât Malının Cinsi ve Miktarı	26
Zekât Ödeme Zamanı	9
Alacakların Zekâtı	4
Geçmişe Ait Zekât Borçları	3
Toplam	125

4.2.2.5.1. Kimler Zekât Verir

“Kimler zekât verir” başlığı altında yıllara göre toplam 10 soru sorulmuştur.

Zekât mükellefiyeti olan kişilerle alâkalı gelen sorulara baktığımızda şunları görmekteyiz: “Zekâtın kimlere farz olduğu (Kitap-B, s. 24), emlakçıların mülkiyetlerindeki dairelerin zekatını verme yükümlülüğü (Kitap-B, s. 61), kişinin zekât mükellefiyeti (Kitap-C, s. 93), buluş çağına gelmemiş çocuğun biriken parasına zekâtın düşme durumu (Kitap-C, s. 85), iki evi olup da bu evleri kiraya veren kişinin zekât sorumluluğu (Kitap-C, s. 173).”

Zekatla alâkalı gelen diğer sorular ise şunlardır: “Çocuğunun eğitimi için ayrılmış ve nisap miktarına ulaşmış üç yıllık toplu paranın zekât durumu (Kitap-A, s. 162), zekât veren kişinin aynı zamanda zekât alabilmesinin hükmü (Kitap-A, s. 172), sarrafa çalıştırması için kâr karşılığı verilen paranın zekat durumu (Kitap-B, s. 134), kira gelirlerinin zekata tabi olup olmadığı (Kitap-C, s. 155), öşrü verilen mahsul elden çıkarılmayıp muhafaza edilmesi ve üzerinden bir sene geçmesi durumunda bu mahsule yeniden zekat ve öşür gerekip gerekmediği (Kitap-C, s. 162).”

Sorulara verilen cevaplara baktığımızda,

Zekât mükellefiyeti olan kişilerle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar hakkında şunları görmekteyiz: “Zekât veren kişinin dinen zengin sayılıp aynı zamanda zekât alamayacağı (Kitap-A, s. 172), zekâtın kişinin asli ihtiyaçları ve borçlar harici geriye kalan mal varlığının 80.18 gr. Altın üstüne çıkması ve de üzerinden bir yıl geçmesi halinde kişinin üzerine farz olacağı (Kitap-B, s. 24, Kitap-C, s. 93), elimize 80.18 gram altın veya onun değerinde mal geçer ve üzerinden bir yıl geçmesi halinde asli ihtiyaçlarımızdan sonra elde kalan meblağın zekatının verileceği (Kitap-B, s. 134), malı nisap miktarına ulaşan bir çocuğun o mal üzerinden bir yıl geçmesi halinde velisinin çocuk adına zekat vermesi gerektiği (Kitap-C, s. 85), evi olup kira geliri olan kişi kira gelirlerinden zekat vereceği, 80.18 gram birikmiş olan ve üzerinden bir yıl geçmiş olan kişinin birikimlerinin zekatını vereceği (Kitap-C, s. 173).”

Zekatla alâkalı diğer sorulara verilen cevaplar baktığımızda, “Eğitimle alâkalı nisaba ulaşmış birikmiş parasının o yıl ki eğitim masrafına gelen kısmı çıkarılıp geri kalan paranın nisap miktarına ulaşması halinde zekatının verilebileceği (Kitap-A, s. 162), ticaret mallarının zekâta tabi olup emlakçıların ticari amaçlı olarak alıp sattıkları dairelerde bu kapsamda değerlendirileceği, dolayısıyla büro, ikamet gibi kullanım amaçlı olmayıp alıp satmak amacıyla emlakçıların ellerinde bulundurdukları dairelerin borçları çıktıktan sonra değeri nisap miktarına ulaşmış ve üzerinden bir yıl geçmiş olması halinde 1/40 oranında zekât vermeleri gerektiği (Kitap-B, s. 61), kira gelirlerinde zekata tabi diğer mal ve gelirlerle birlikte temel ihtiyaçlar ve borçlar çıktıktan sonra nisap miktarına 80.18 gr. altın veya değerine ulaşması ve üzerinden bir kameri yılın geçmesi halinde yüzde iki buçuk oranında zekatın verilmesi gerektiği (Kitap-C, s. 155), öşrü verilen tarım ürünlerinin üreticisi tarafından paraya

dönüştürülmedikçe ürün olarak ambarda saklanması halinde yeniden öşre tabi olmayacağı (Kitap-C, s. 162)” şeklinde cevapların geldiğini görmekteyiz.

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “el-Mebsût”, “el-Hidâye”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz;

Zekâtın kimlere verileceği meselesi, Kur’an-ı Kerim’in Tevbe Suresi 60. âyetinde açıklanmaktadır. Bu âyette, zekâtın verileceği yerlerin, yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmış olanların olduğu beyan edilmiştir (Fetvâlar, 2018, s. 248).

Çocuğun malına zekât düşüp düşmemesiyle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplara baktığımızda, Hanefilere göre buluş çağına girmemiş çocukların mallarına zekât düşmeyeceği beyan edilir. Ancak tarım arazileri için bu söylenemez, zira söz konusu tarım arazilerine öşür gerekir (Serahsî, 1906, 3/255).

Kira gelirleriyle alâkalı sorulara verilen cevaplar hakkında, mükellefin kira gelirleri yıl sonunda diğer mallarla ortak bir havuzda toplanır. Borçlar düştükten sonra geri kalan miktar 80.18 gr. altın değerine ulaşmış ve üzerinden bir yıl geçmişse bu miktarın %2,5 zekatının verilmesi gerekmektedir (Merğînânî, tarihsiz, 2/190-191). Zekât oranlarıyla alâkalı açıklamaların birçoğu sünnete dayanmaktadır.

4.2.2.5.2. Kimlere Zekât Verilir

“Kimlere zekât verilir” başlığı altında yıllara göre toplam 52 soru sorulmuş olup bu sorulardan damat ve geline zekât verilmesiyle alâkalı 13 soru, anne-babaya zekât verilmesiyle alâkalı 3 soru, kardeşlere zekât verilmesiyle alâkalı 6 soru, kimlere zekât verilmesi gerektiği ile ilgili 5 soru, torunlara zekât verilmesiyle alâkalı 3 soru tekrarlı olarak sorulmuştur.

Gelen sorular şu şekildedir:

Cami, vakıf vs. gibi yerlere zekât vermeyle alâkalı sorulara baktığımızda; “Cami halıları için zekât verilmesinin hükmü (Kitap-A, s. 150), cami vakıf ve dilencilere yapılan yardımların zekât yerine sayılıp sayılmadığı (Kitap-B, s. 8), belirli dernek ve kurslara verilen zekâtın hükmü (Kitap-B, s. 37)” geldiğini görmekteyiz.

Sağlık giderleri hakkında zekatla alâkalı gelen sorular şunlardır: “Hastanede yataklı tedavi gören birine zekât verilmesinin hükmü (Kitap-A, s. 141), Covid-19 sebebi ile ülke çapında başlatılan yardım kampanyasına zekâtın verilebilirlik durumu (Kitap-B, s. 202), SMA hastalarına zekât vermenin hükmü (Kitap-C, s. 90), tüp bebek tedavisi gören birine zekât verme ruhsatı (Kitap-C, s. 192).”

Zekâtla alâkalı diğer sorular ise şunlardır: “Borcundan başka bir miktar parası olan birine zekât verilmesinin hükmü (Kitap-A, s. 140), evlatlık çocuğa zekât vermenin hükmü (Kitap-A, s. 161), ziynet eşyalarının zekat durumu (Kitap-B, s. 25), torunlara ve üvey torunlara zekât vermenin hükmü (Kitap-B, s. 34), süt anne ve süt babaya zekât vermenin hükmü (Kitap-B, s. 35), damat ve geline zekat vermenin hükmü (Kitap-B, s. 104), namaz kılmayan kişilere zekât verilebilme durumu (Kitap-B, s. 152), ücretli çalışanlara zekât ve fitre verebilme durumu (Kitap-B, s. 158), zekatın gıda olarak verilebilmesinin ruhsatı (Kitap-C, s. 119), torunun çocuğuna zekat vermenin hükmü (Kitap-C, s. 151).”

Sorulara verilen cevaplar ise sırasıyla;

Cami, vakıf vs. gibi yerlere zekât vermeyle alâkalı sorulara verilen cevaplara baktığımızda; “Zekâtın verileceği yerlerin Tevbe Süresi 60. Âyette zikredildiği ve zekâtın cami, köprü, yol, okul gibi hayır işlerinde sarf edilemeyeceği (Kitap-A, s. 150), zekâtın sarf yerleri Tevbe Suresi 60. âyette açıklandığı yerlere verilebileceği (Kitap-B, s. 8), zekât sarf yerleri ile ilgili harcama hassasiyeti gösterilen yerlere verilmesi gerektiği (Kitap-B, s. 37)” şeklinde geldiğini görmekteyiz.

Sağlık giderleri hakkında zekatla alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar şunlardır: “SMA-2 hastalarına zekât verilebileceği (Kitap-C, s. 90), zekâtın gıda olarak verilebileceği (Kitap-C, s. 119), zekâtın nerelere verilebileceği Kur'an'da beyan edildiği, yatırdığımız parayı zekât parası olarak belirtip kaydedilmesi ve bu işi organize edenlerin de zekât olarak yatırılan paralara dinen zekât alabilecek kişilere ulaştırmaları ve bu işten emin olmaları gerektiği (Kitap-B, s. 202).”

Zekâtla alâkalı diğerk sorulara verilen cevaplar ise şunlardır: “Nisap miktarından az bir malı olan dinen zengin sayılmayan düşkün durumunda olanlara zekât verilmeyeceği (Kitap-A, s. 140), kişinin anne-baba, çocuk ve torunlarına zekât veremeyeceği (Kitap-A, s. 141), İslâm’ da evlatlık müessesesi olmadığı, dolayısıyla fakir olmaları halinde bunlara da zekât verilebileceği (Kitap-A, s. 161), zekât vermek için elimizde bulunan miktarın asli ihtiyaçlar ve bunlar dışında 80,18 gram altın veya buna denk parası olan kişi, üzerinden bir hicri yıl geçtikten sonrası kırkta bir oranında zekât vereceği ve bu zekâtın da Tevbe Suresi 60. âyette belirtilen kimselere verileceği (Kitap-B, s. 25), üvey anne ve üvey baba, üvey çocuklara ve torunlara zekât fitre verilebileceği (Kitap-B, s. 34), süt anne ve süt baba kişinin bakmakla yükümlü olduğu kimselerden olmadığı için onlara da zekat verilebileceği (Kitap-B, s. 35), üvey anne-baba ve üvey çocuklara fakir olmaları halinde zekât verilebileceği, fakir olan damada ve geline zekât verilebileceği (Kitap-B, s. 104), zekât verilebilecek kimsenin ihtiyaç sahibi olması gerektiği, namaz kılanlara teşvik için verilse de namaz kılmayan ihtiyaç sahiplerine de zekât, sadaka verilebileceği (Kitap-B, s. 152), belirli bir geliri bulunduğu halde bu geliriyle asgari temel ihtiyaçlarını karşılayamayan veya temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra elinde 80.18 gr. altın veya bu değerde bir mal bulunmayan kişilere zekât ve fitre verilebileceği, ancak kendisinin ve bakmakla yükümlü olduklarının temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda olanlara verilmeyip daha yoksul veya muhtaçlar tercih edilmesi gerektiği (Kitap-B, s. 158), torunun çocuğuna zekat verilemeyeceği zira fûrua girdiği (Kitap-C, s. 151), zekat verilecek kimselerin Kur'an-ı Kerim'de zikredildiği ve zekatın bu yerlere sarf edilmesi gerektiği, kişi zekat alabilecek durumdaysa gereken şartlar muvacehesinde zekat alabileceği (Kitap- C, s. 192).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Redd’ül-Muhtar”, “Büyük İslâm İlmihali (Ö. N. Bilmen)”, “el-Fetâva’l-Hindiyye”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Zekât ve fitre rehberi”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adlı yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleriz;

Gelen sorular içinde zekâtın kimlere verileceği meselesi, Kur’an-ı Kerim’in Tevbe Suresi 60. âyetinde açıklanmaktadır. Bu âyette, zekâtın

verileceği yerlerin, yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmış olanların olduğu beyan edilmiştir (et-Tevbe, 9/60).

Fakir Müslümanların ve ihtiyaç sahiplerinin tasarrufunda olan ve ancak temlik/sahibi yapmakla yükümlünün zimmetinden düşen zekât ve fitr sadakasının, hayır kuruluşlarına, tüzel kişilere verilmesi caiz görülmemiştir (el-Fetâva'l-Hindiyye, 1/188). Bunların zekât ve fitr sadakasının fakirlere temlik edilmek üzere aracı olarak alması caizdir. Bu da ancak güvenilir kişiler tarafından yönetilen dernek ve kurumlara verilebilir (DİYK, 2017).

Zekât meselesinde, henüz ergenlik çağına ulaşmamış küçükler için velilerinden vekâlet almak gereklidir. Zekâtın başka işlere harcanmaması ve denetimlerin ihmal edilmemesi şarttır. Fakir olmayan insanlara zekât, fitre ve fidye gelirlerinden harcama yapılamaz (Fetvâlar, 2018, s.252).

Damat ve geline zekât verme sorusuyla alâkalı olarak, usûl ve fîrû olmamak ve de fakir olmaları kaydıyla zekât verilebileceği bildirilmiştir. Zira bunlara zekât veren şahıs bunlara bakmakla yükümlü değildir (İbn Âbidîn, 1905, 2/353-354).

Zekât gıda olarak da verilebilir. Zekâtın amacı, ihtiyaç sahiplerine yardım etmek olduğundan, bu yardım nakit para şeklinde olabileceği gibi, gıda maddeleri ve temel ihtiyaçlar şeklinde de olabilir. Bu sayede, fakir ve muhtaç kişilerin temel gereksinimlerine doğrudan katkıda bulunulabilir (İlmihal-1, 2000, s. 457).

Tüp bebek tedavisi gören ve ücretli çalışanların ihtiyaç duyması durumunda toplumda bu kişilere destek mahiyetinde zekât verilebilmesi istihsan prensibine örnek olabilir.

Zekâtın nakdi değil de gıda yardımı şeklinde yapılabilirliği, bu mesele hakkında gelen rivâyetlerde Hz. Ömer'in uygulamaları sahabe kavli ve uygulamalarına örnek teşkil edebilir.

4.2.2.5.3. Zekât Malının Nisap Miktarı

“Zekât malının nisap miktarı” başlığı altında yıllara göre toplam 21 soru sorulmuş olup bu sorulardan zekât miktarıyla alâkalı 8 soru, ticaret mallarının

zekatıyla alâkalı 3 soru, hayvanların zekât miktarıyla alâkalı 2 soru, mihrin zekatıyla ilgili 2 soru tekrarlı olarak sorulmuştur.

Gelen sorulara sırasıyla baktığımızda,

Ticaret mallarının zekatıyla alâkalı sorular şu şekildedir: “Ticaret yapılan 40 tane tırın zekât hesaplaması (Kitap-A, s. 197), kirada evleri olan birisinin zekât hesaplaması (Kitap-B, s. 139), farklı ayarlarda altını bulunan kimsenin zekât hesaplaması (Kitap-B, s. 153), yatırım amaçlı arsaya zekâtın düşüp düşmemesi (Kitap-C, s. 142), ticaret mallarının zekât durumu (Kitap-C, s. 145).”

Gelen diğer sorular şöyledir; “Öğrenci taşımak için alınan aracın zekât durumu (Kitap-A, s. 169), 25 milyara düşen zekât miktarı (Kitap-A, s. 170), süt çiftliği olan birinin vereceği zekât miktarı (Kitap-A, s. 175), 80 adet koyunu olan kişinin vereceği zekât miktarı (Kitap-A, s. 181), yurt dışında yaşayıp Türkiye’de hesabı bulunan ve bu hesabın nisap miktarına ulaşan kısmının zekât durumu (Kitap-B, s. 157), kadının mehriyle alâkalı zekât durumu (Kitap-C, s. 200).”

Sorulara verilen cevaplara sırasıyla baktığımızda,

Ticaret mallarının zekatıyla alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “25 milyara düşen zekât miktarının 625 milyon olduğu (Kitap-A, s. 170), ticaret yapılan 40 tane tırın zekât hesaplaması hakkında zekât hesaplanırken tırların değeri dikkate alınmayıp kazanç üzerinden zekât verilmesi gerektiği (Kitap-A, s. 169), kira gelirleri aslî ihtiyaçlar çıktıktan sonra 80.18 gr. altın hesabına ulaştığı andan bir yıl sonra zekâtın verilmesi gerektiği (Kitap-B, s. 139), ticari mallar nisap miktarını geçip üzerinden bir yıl geçtiği takdirde %2,5 oranında zekat verilmesi gerektiği (Kitap-C, s. 142), ticari mallar nisap miktarını geçip üzerinden bir yıl geçtiği takdirde %2,5 oranında zekâtın verilebileceği, satıldığı takdirde elde edilecek kâr dikkate alınmadan maliyet değerinin esas alınması gerektiği (Kitap-C, s. 145).”

Gelen diğer sorular şöyledir: “Öğrenci taşımak için alınan aracın gelirinden oluşan paraya zekât düşeceği (Kitap-A, s. 169), süt çiftliği olan birinin vereceği zekât miktarı ile ilgili olarak gelirlerinden zekât verilip hayvanların değerinden zekât verilmeyeceği (Kitap-A, s. 175), koyun ve keçinin zekâtı 40 adet üzerinden hesaplanacağı ve 40'tan itibaren 120'ye kadar için ayrıca zekât gerekmeyeceği (Kitap-A, s. 181), farklı ayarlardaki altınların zekatı mevzuunda zekâta tabi olma açısından

altındaki ayar farkı önemli olmadığı zira hangi ayarda olursa olsun sonuç itibariyle altın hükmünde olup farklı ayardaki altınlar toplamda 80.18 grama ulaşırsa diğer şartları da taşıması halinde zekâta tabi olduğu (Kitap-B, s. 153), yurt dışında ikamet ediyor olmak ve çocuk evlendirecek olmanın zekât vermeye engel bir durum olmadığı asli ihtiyaçlar ve borçlar çıkıldıktan sonra hesaba ulaşan paranın zekatının verilmesi gerektiği (Kitap-B, s. 157), mehir olarak kişinin mülkiyetine geçen altınların zekâtı ile kişinin kendisinin mükellef olduğu (Kitap-C, s. 200).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “El-İhtiyâr”, “el-Hidâye”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Zekât ve fitre rehberi”, “Reddül- Muhtar” adlı yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz;

Ticaret mallarının zekâtıyla ilgili hükümler, Kitaba (Kur’an) örnek teşkil eder. Tevbe Suresinde şöyle buyrulur: “*Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al!*” (Tevbe, 9/103).

Kâr amacıyla alınıp satılan mallar “ticaret malları” olarak adlandırılır ve 80.18 gr. altın değerinde ticaret malına sahip olan kişinin, bu mal üzerinden bir yıl geçmesi halinde %2,5 oranında zekât vermesi gerekir. Zekât verilirken, satıldığındaki kâr dikkate alınmadan, malın bizzat kendisinden zekât veriliyormuş gibi, maliyet değesas alınarak hesaplanır (Fetvâlar, 2018, s. 239).

Kira gelirlerinin zekatıyla alâkalı olarak, asli ihtiyaç ve borçların ödenmesinden sonra geriye kalan miktar 80.18 gr. altına denk bir meblağ olur ve üzerinden bir yıl geçerse bunun zekatını kırkta bir oranında vermek icap eder (Merğînânî, tarihsiz, 2/190-191).

Zekât verilemeyeceklerle alâkalı olarak usûl ve furû yani anne, baba, dede ve ninelerle, çocuk ve torunlara zekât verilmez (Mevsılî, 2009, 1/381).

Hanefî mezhebine göre, zekât için gerekli diğer şartları taşıdığı sürece, altın ve gümüşten yapılmış ziynet eşyaları zekâta tâbidir. Altın ziynet eşyaları 24 ayardan 80,18 gram veya daha fazlaysa ve üzerinden bir yıl geçmişse, kırkta bir oranında zekât verilir. Ancak altın ve gümüş dışındaki maden ve taşlardan yapılan ziynet eşyaları zekâta tâbi değildir (İbn Âbidîn, 2/243).

4.2.2.5.4. Zekât Malının Cinsi ve Miktarı

“Zekât malının cinsi ve miktarı” başlığı altında, yıllar içinde toplam 21 soru sorulmuş olup, bu sorulardan 5’i hayvanların para cinsinden zekâtıyla, 4’ü evlerin zekât durumuyla ve 2’si hastaneye alınan cihazlarla alâkalıdır. Bahsi geçen soruların bir kısmı tekrarlı olarak yöneltmiştir.

Gelen sorular incelendiğinde, şu başlıklar öne çıkmaktadır:

Ticaret malları ve zînet eşyalarıyla alâkalı gelen sorular şunlardır; “Ziyet eşyasıyla alâkalı zekât hükmü (Kitap-A, s. 194), ticaret malının zekatının kendi cinsinden ödenip ödenmediği (Kitap-C, s. 131), kadınların ziyet eşyalarına zekât düşme durumu (Kitap-C, s. 161).”

Birden fazla evi ve eşyası sahip olanların hakkında gelen zekât soruları; “Fazla elbiselerle alâkalı zekât hükmü (Kitap-B, s. 100), birden fazla evi olanların biri kirada ve diğeri oturduğu ev olmak üzere bunların zekât durumu (Kitap-B, s. 114).”

Zekât malının cinsi ve miktarı ile alâkalı gelen diğer sorular şunlardır; “Ticari amaçlı olmayan ve ileride çocuklara kalmak üzere alınan araziyle ilgili zekât hükmü (Kitap-B, s. 32), lahmacunculuk yapan bir kişinin zekatını lahmacun olarak verebilmesinin hükmü (Kitap-B, s. 72), verilecek zekâtın parçalara ayrılarak verilmesi durumu (Kitap-B, s. 122), zekâtın vekâlet, havâle vb. yollarla ödenebilme durumu (Kitap-B, s. 147), hayvanların zekâtının para olarak verilebilme durumu (Kitap-B, s. 147), sarılmak üzere yetiştirilen biber parasının öşür durumu (Kitap-C, s. 13), hastaneye alınan cihazların zekat durumu (Kitap-C, s. 79), kira parasının zekattan düşülmesi (Kitap-C, s. 132), hac parası olarak biriktirilen paranın zekat durumu (Kitap-C, s. 151), Kur'an kursuna gıda olarak zekatın verilebilmesi meselesi (Kitap-C, s. 159)” şeklindedir.

Gelen sorulara verilen cevaplar incelendiğinde, şunlar söylenir:

Ticaret malları ve zînet eşyalarıyla alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar şunlardır: “Altın ve gümüş dışındaki ziyet eşyalarının zekâta tabi olmadığı ancak altın ve gümüşten yapılmış ziyet eşyalarının zekât için gerekli şartları taşıdığı takdirde zekâta tabi olacağı (Kitap-A, s. 194), ticaret malın zekâtı verilirken satıldığı takdirde elde edilecek kâr dikkate alınmadan malın fiyatından zekât veriyormuş gibi zekâtın verileceği tarihteki maliyet değerinin esas alınması gerektiği (Kitap-C, s. 131).”

Birden fazla evi ve eşyası sahip olanların hakkında gelen zekât sorularına verilen cevaplar şunlardır: “Elbise havâic-i asliyeden olduğundan dolayı ihtiyaç fazlası elbiselerden zekât verilmeyeceği, şâyet bu elbiseler kullanılmıyorsa ihtiyaç sahiplerine verilebileceği (Kitap-B, s. 100), kişinin kendi oturduğu evden değil de kiradaki evinin gelirinden zekât vereceği (Kitap-B, s. 114).”

Zekât malının cinsi ve miktarı ile alâkalı gelen diğer sorular şunlardır: “Ticari maksatla olmayan ev, arsa ve tarlalara zekat düşmeyeceği (Kitap-B, s. 32), lahmacuncu için lahmacunun, ticaret malı olduğu ve bu kişinin ticaret malından zekât vereceği (Kitap-B, s. 72), zekâtın ikiye bölünüp iki kişiye de verilebileceği (Kitap-B, s. 122), kişi zekatını bizzat kendi verebileceği gibi başkasına vekâlet vermek veya havâle yoluyla da vereceği (Kitap-B, s. 147), topraktan yetiştirilen ürünlere öşür verilmesi, masraflar düşürdükten sonra zekâtın verilebilecek yerlere öşür verilmesi (Kitap-C, s. 13), zekâtın bizzat kişinin kendisine veya vekiline verilmesi gerektiği, alimlerin çoğunluğunun görüşüne göre kurumlara zekat verilmeyeceği (Kitap-C, s. 79), temlik kavramına daha geniş açıdan anlam yükleyen bazı alimler fakirin zimmetinde bulunan alacağın ona bağışlanmasını temlik olarak değerlendirdikleri ve bunu caiz gördükleri (Kitap-C, s. 132), 80,18 gr. altın olan nisap miktarı malınızın birikmesi sonucu üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekât vermek gerekeceği, bu oranın da 1/40 olacağı (Kitap-C, s. 151), Kur'an kursundaki talebelere zekât verilebileceği ancak oradaki hocalar ve oraya gelen misafirler zengin iseler bundan yiyemeyeceği (Kitap-C, s. 159), kadınların ziynet eşyalarına 80.18 gram ulaştığında ve üzerinden bir yıl geçtiğinde %2,5 oranında zekat düşeceği (Kitap-C, s. 161).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Bedâiu’s-Sanâi”, “Fethu'l-Kadîr”, “el-Muğni”, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Reddü'l-Muhtâr”, “el-Hidâye” adlı yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şu örnekleri verebiliriz;

Zekât delili Kitap/ Kur'an'a örnek teşkil eder. Bakara suresi 44. âyette Allah cc. şöyle buyurur: “*Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin*” (Bakara, 2/44).

Zekatla mükellef olan kişi, zekatını bizzat kendisi verebileceği gibi başkasını vekil de tayin edebilir veya havâle yoluyla da bu işlemi yapabilir (İbn Âbidîn, 1905, 2/269-270).

Topraktan çıkan ürünlerle alâkalı fetvâlar sünnetten gelen rivâyetlerle açıklanmıştır. Bu meselede İmam Ebû Hanîfe'ye göre, az olsun, çok olsun bütün toprak ürünlerine zekât düşer fetvâsı vardır (Mevsîlî, 2009, 1/372).

Zekâtın Kur'an kurslarına gıda olarak verilebilmesi meselesi, kıtlık yıllarından Hz. Ömer'in zekât malının ihtiyaca binaen farklı cinsten verilmesiyle ilgili sahabe kavli ve fiili uygulamaları örnek verilebilir (Erkal, 2013, s. 197-207).

Zekâtın farz olduğu üzerine ittifak edilmesi, icma ile ilgili bir meseledir. Biber, patlıcan başta olmak üzere birçok bitkinin zekât ölçüsü (nisabı), buğday, arpa gibi dayanıklı veya yarı dayanıklı ürünler üzerinde Sünnetin belirlediği ölçülere göre kıyas edilerek çözümü gidilmesi kıyas delilini ortaya koyar.

Sahibi tarafından zekâtın çeşitli yollarla verilmesi ise istihsan ile ilgili bir kolaylıktır.

Hastaneye alınan cihazların zekâtın kapsamına girmesiyle alâkalı olarak şöyle deriz. Zekât verilecek yerler Tevbe süresi, 9/60. âyette belirtilmiştir. Buna göre Zekât, doğrudan bireylere ya da onların vekillerine verilmelidir. Kurumlara zekât verilmesi, çoğunluk âlimlerin görüşüne göre uygun görülmemiştir (Kâsânî, 1986, 2/43-46; İbnü'l-Hümâm, 2003, 2/ 272; İbn Kudâme, tarihsiz, 4/125). Ancak, halka hizmet eden bu tür kurumlara gönüllü yardımlarda bulunulabilir.

4.2.2.5.5. Zekâtın Ödeme Zamanı

“Zekâtın ödeme zamanı” başlığı altında yıllara göre toplam 9 soru sorulmuş olup bu sorulardan zekâtın ne zaman verileceği ile alâkalı 4 soru tekrarlı olarak sorulmuştur.

Gelen sorular şu şekildedir: “Zekâtın vaktinden önce verilmesinin hükmü (Kitap- A, s. 198), zekâtın verme zamanı (Kitap-B, s. 17), geçmiş altın zekât borcunu ödeyecek kimsenin alacağı kur esasının ne olduğu (Kitap- C, s. 31), zekâtın taksitler

halinde verilebilmesi durumu (Kitap- C, s. 63), zekât mükellefi olma yaşı (Kitap- C, s. 93), fitre ve zekatını zamanında veremeyen kişinin durumu (Kitap- C, s. 186).”

Sorulara verilen cevaplar ise sırasıyla şu şekildedir: “Zekatın farz olması için nisap miktarı malın üzerinden bir kameri yılın geçmesi gerektiği ve buna rağmen vakti gelmeden önce de nisap miktarına ulaşan malın zekatının verilebileceği (Kitap- A, s. 198), kişinin borcundan ve tabii ihtiyaçlarından fazla nisap miktarı artıca mala sahip olması ve bu malın üzerinden bir kameri yıl geçmesi halinde zekât vermekle mükellef olacağı (Kitap-B, s. 17), geçmiş yıllara ait zekat boru olan kimsenin zekatını halihazırdaki kuru esas alarak ödeyeceği (Kitap- C, s. 31), zekâtın taksitli olarak verilmesinin mümkün olduğu (Kitap- C, s. 63), elimize 80.18 gram altın veya onun değerinde bir mal geçmesi ve üzerinden bir yıl geçerse asli ihtiyaçlarımızdan sonra elde kalan meblağın zekatının verileceği (Kitap- C, s. 93), kişinin fitre ve zekat borcunun mümkün merteye en yakın zamanda ödemesi gerektiği (Kitap- C, s. 186).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Diyamet İslâm İlmihali”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Neylü’l-Evtâr”, “Fethu’l-Kadîr” adında yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şu sonuçlara varırız:

Zekâtın farz olma şartlarından birisi de nisap miktarına ulaşan zekât malının üzerinden bir kamerî yılın geçmesidir. Nisap miktarına ulaşan zekât malını, kişi yıl dolmadan da önce verebilir (İbnü'l-Hümâm, tarihsiz, s.179).

Zekâtın vaktinden önce verilebilmesini sünnetten delil gösteririz. Hz. Ali (r.a)'den rivâyet edildiğine göre Hz. Abbas (r.a) Allah Resülü'ne (s.a.s) vaktinden önce zekâtın verilebilmesini sormuş, Hz. Peygamber (s.a.s)'de bu meselede ona fetvâ vermiştir (Şevkâni, 2016, 4/149).

Geçmiş yılların zekâtını vermekle alâkalı gelen soruya bakacak olursak, örneğin iki yıl zekât borcu olan bir kişi içinde bulunduğu yılın zekatını verdikten sonra, borçlu olduğu ilk yılın zekâtını verir ve sonraki sene için kalan paranın %2,5' unu zekât olarak verir (Mevsilî, 2009, s. 329-391).

4.2.2.5.6. Alacakların Zekâtı

“Alacakların zekâtı” başlığı altında yıllara göre toplam 4 soru sorulmuştur.

Gelen sorular şu şekildedir: “Alacakların zekâtının nasıl verileceği (Kitap- B, s. 19), alacakların zekâta mahsup edilme durumu (Kitap- B, s. 164), babadan nakit olarak intikal eden mirasa, zekâtın düşüp düşmeyeceği (Kitap- B, s. 203), alacakların zekâta sayılma durumu (Kitap- C. s. 31).”

Sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Alacakların zekâtının, tahsil edileceği umulan alacaklar ile tahsil edilmesi umulmayan alacaklar olmak üzere ikiye ayrıldığı bunlardan tahsil edileceği umulan alacakların her sene diğer mallarla beraber verileceği, tahsil edilmesi umulmayan alacakların ise ele geçtiği zaman zekatının verileceği (Kitap- B, s. 19), ödeme güclüğü çeken borçlu kişi kendisine zekât verilebilecek kişilerden ise böyle bir kişide alacağı bulunan kişinin ondaki alacakları zekâta mahsup edebileceği (Kitap- B, s. 164), zekât verme mevsiminden (bir yıl) geçen nisap miktarından fazla zekatlar için toplam %2,5 zekât verileceği (Kitap- B, s. 203), alacaklar yakın zamanda ve uzak zamanla ilgili olup yakın zamanlı alacaklar zekâta tabi olduğu (Kitap- C, s. 31).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Fıkhu'l-İslâmî”, “Reddü'l-Muhtâr”, “el-Hidâye”, “Fıkhu'z-Zekât” adlı yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz:

Alacakların tahsili ile ilgili soruya verilen cevaba ek olarak şunları söyleyebiliriz; İslâm hukukunda alacaklar üç kısımda mütalaa edilir. Bunlar, kuvvetli alacaklar, orta alacaklar ve zayıf alacaklardır. Kuvvetli alacaklar dediğimiz kısım, sahibi tarafından ikrarı mümkün olan paralar ve ticaret mallarıdır. Alacaklı tarafından bunların her yıl zekâtlarının verilmesi gerekmektedir Orta alacaklar kısmı daha çok ev kirası gibi kiralarla alâkalı meseledir. Elde edilen kira bedeli nisap miktarına ulaşırsa zekât borcu îfa edilir (Fetvâlar, 2018, 246).

Zayıf alacaklar kısmı ise, mal bedeli olmayan mehir, vasiyet, diyet gibi alacaklardır. Bu kısım alacaklarda geçmiş yılların zekâtı gerekmez. Tahsil edilen miktar nisap miktarına ulaşıncaya kadar bunun üzerinden bir yıl geçerse bunlara zekât gerekir (İbn Âbidîn, 1905, 2/305). İnkâr edilen veya geri alınma ihtimali olmayan alacaklar için alacaklının her yıl zekât vermesi gerekmez (Merğînânî, tarihsiz, 2/166-167).

Alacaklar hususunda bir diğerk mesele de fakir kiracıdan alınacak kira bedelinin zekât sayılıp sayılmayacağı meselesidir. Zekâtın geçerli olması için fakire verilecek para veya malın ona temlik edilmesi yani onun mülküne geçmesi şarttır. Bu da zekâtın fiilen fakire teslimi ile gerçekleşir (İbn Âbidîn, 1905, s. 171). Bazı alimler ise birtakım zorlukları öne çıkararak meseleyi geniş tutmuşlar ve fakirin elindeki kira gelirinin zekâta sayılabileceğini ifade etmişlerdir (Karadâvî, 1973, 2/848-850; Zuhaylî, 1985, 2/895).

4.2.2.5.7. Geçmiş Yıllara Ait Zekât Borçları

“Geçmiş yıllara ait zekât borçları” başlığı altında yıllara göre toplam 3 soru sorulmuştur.

Gelen sorular şunlardır: “Zekâtın vekâlet, havâle ve benzeri yollarla ödenebilme durumu (Kitap- B, s. 147), önceki yıllara ait zekatlarını vermeyen bir kişinin daha sonra zekât borçlarını nasıl ödeyeceği (Kitap- B, s. 161), geçmiş altın zekât borcu olan kişinin bu zekatını neye göre ödeyeceği (Kitap- C, s. 31).”

Sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Kişi zekatını bizzat kendi verebileceği gibi başkasını vekil kılması veya havâle etmesi yoluyla da verebileceği (Kitap- B, s. 147), önceki yıllara ait zekatını vermemiş olan kimsenin, elinde malı varsa zekatını vermediği geçmiş yılların zekatını vereceği, örneğin iki yıl zekât vermeyen bir kişi ilk yılın zekatını verdikten sonra ikinci sene için kalan paranın %2,5’ini i zekât olarak vereceği (Kitap- B, s. 161), önceki yıllara ait zekat borcu olan kimsenin şimdiki kur esas alınarak zekatlarını ödeyeceği (Kitap- C, s. 131).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “el-İhtiyâr”, “Reddü’l-Muhtâr”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adlı yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları ortaya koyabiliriz:

Kişi zekâtını, kendisi îfa edebileceği gibi başkasına vekâlet vererek de bunu îfa edebilir. Bu meseleler sünnet üzere açıklanmış meselelerdir. Burada önemli olan, zekâtın alacaklıya temlik ettirilmesidir (İbn Âbidîn, 1905, 2/269-270).

Önceki yıllara ait zekâtını vermemiş bir kimse, elinde malı varsa, o yılların zekâtını da vermelidir. Örneğin, iki yıl boyunca zekât vermeyen biri, ilk yılın zekâtını verdikten sonra, ikinci yıl için kalan paranın %2,5'unu zekât olarak verir (Mevsîlî, 2009, 1/329-333- 391).

4.2.2.6. Kurban

İbadet konusunda altıncı başlığımız kurban konusudur. Kurban, kelime olarak Kurban kelimesi, “ق-ر-ب” kökünden meydana gelip sözlük manası itibarıyla yakınlık, yakın olma anlamlarına gelir. Bu aynı zamanda uzak kelimesinin de zıddıdır (Cevherî, 1999, s. 1062). Kurbanın, maddî ve manevî olarak her türlü yakın olmayı içeren genel bir manası vardır (Ateş, 2004, s. 92). Özel manada Kurban, Allah'a yakınlık maksadıyla belirli vakitte belli cinsten hayvanları kesmeyi ve kesilen hayvanları ifade eder (Güç, 2002, s. 336-440).

Gelen sorulara baktığımızda, “Kurban” başlığı altında; kurbanlık hayvanın özellikleri, kurbanlık hayvanın alım şekilleri, hissedarların durumu, vekâletle kurban, adak kurbanı ve akîka kurbanı gibi konularda toplam 70 soru gelmiştir.

Tablo 9. Kurban Başlığı Altında Gelen Soru Dağılımı

KONU	SORU SAYISI
Kurbanlık Hayvanın Özellikleri	25
Kurbanlık Hayvanın Alım Şekilleri	8
Hissedarların Durumu	10
Vekâletle Kurban	4
Adak Kurbanı	9
Akîka Kurbanı	14
Toplam	70

4.2.2.6.1. Kurbanlık Hayvanın Özellikleri

“Kurbanlık hayvanın özellikleri” başlığı altında, yıllara göre toplam 25 soru sorulmuştur. Bu sorulardan; memeleri kusurlu kurbanlık hayvanla alâkalı 7 soru, boynuzları kusurlu hayvanla alâkalı 5 soru, kısırlaştırılmış hayvanla alâkalı 2 soru, gebe ve sonradan kusurlu olan hayvanlarla alâkalı 3 soru tekrarlı olarak sorulmuştur.

Gelen sorulara baktığımızda;

Kurbanlık hayvanın kendisinden kaynaklı kusurlardan dolayı gelen sorular şu şekildedir: “Boynuzu köreltilmiş bir hayvanın kurban edilme durumu (Kitap-A, s. 186), tek memesi körelen kurbanlık büyükbaş hayvanın kurbanlık durumu (Kitap-B, s. 43), bir memesi kurumuş olan keçinin kurbanlık durumu (Kitap-B, s. 157), kısırlaştırılmış hayvanın kurbanlık durumu (Kitap-B, s. 183), kuyruğu olmayan hayvanın kurbanlık durumu (Kitap-B, s. 189), küçükken yapılan müdahale ile boynuzları kesilmiş hayvanın kurban edilebilme durumu (Kitap-C, s. 119).”

Kurbanlık hayvanın başkası tarafından veya dışarıdan kaynaklı kusurlar hakkında gelen sorular şu şekildedir. “Kurbanlık hayvan aldıktan sonra meydana gelen kusurlardan dolayı hayvanın kurban edilebilme durumu (Kitap-B, s. 44), iki yaşını doldurmamış büyükbaş hayvanın dişleri çıkmış olsa bile kurban edilme durumu (Kitap-B, s. 44), iki yaşını doldurmasına iki ay kalan büyükbaş bir hayvanın kurban edilebilme ruhsatı (Kitap-B, s. 45), kurban edilecek hayvanların özellikleri (Kitap-B, s. 184), gebe hayvanın kurban edilebilme durumu (Kitap-B, s. 188), sahibi tarafından kuyruğu ip yardımıyla boğularak kuyruğu düşen kurbanlık hayvanın durumu (Kitap-C, s. 178), gebe hayvanın kurban edilme durumu (Kitap-C, s. 186).”

Sorulara verilen cevaplara genel manada baktığımızda;

Kurbanlık hayvanın kendisinden kaynaklı kusurlardan dolayı gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Doğuştan boynuzsuz kurbanlık hayvanların kurban olarak kesilmesinin caiz olduğu gibi elektrik veya başka yollarla boynuzları kısaltılan hayvanların kurban edilebileceği (Kitap-A, s. 186), memelerin yarısından azı körelen hayvanın kurban olacağı (Kitap-B, s. 43), koyun ve keçide bir memesi kurumuş olan hayvanın kurban olamayacağı (Kitap-B, s. 157), doğuştan kuyruksuz olan veya besili olması için küçük yaşta kuyrukları boğulmak suretiyle düşürülen koyunların kurban edilmesinde bir sakınca olmayacağı ancak bir kaza ile değerini azaltacak şekilde

kuyruğunun tamamı veya yarısından çoğu kopan hayvanın kurban edilmesinin caiz olmadığı (Kitap-B, s. 189).”

Kurbanlık hayvanın başkası tarafından veya dışarıdan bir müdahaleyle meydana gelen kusurlardan dolayı sorulan sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Sonradan meydana gelen kusur kurbanı mâni bir kusur ise ve bu kurbanı kesecek kişi fakir ise kurban kesebileceği şâyet kişi zengin ise başka bir kurban alıp kesmesinin uygun olabileceği (Kitap-B, s. 44), büyükbaş hayvanların kurban olabilmeleri için iki yaşını doldurmaları gerektiği (Kitap-B, s. 44), büyükbaş hayvanların kurban olabilmeleri için iki yaşını doldurmaları gerektiği (Kitap-B, s. 45), çeşitli amaçlarla kısırlaştırılmış veya burularak hadım hale getirilmiş hayvanların kurbanlık olarak kesilebileceği (Kitap-B, s. 183) kurban edilecek hayvanların sağlıklı, besili ve ibadet açısından tam olması gerektiği (Kitap-B, s. 184), gebe hayvanının kurban edilmesinin uygun olmayacağı (Kitap-B, s. 188), bu muameleye tabi tutulmuş hayvanların kurban olarak kesilmesinde herhangi bir sakınca olmayacağı (Kitap-C, s. 119), kuyruğu boğularak kopan hayvanın kurban olabileceği (Kitap-C, s. 178), karnında yavrusu bulunan hayvanların kurban olarak da etlik olarak da kesilmesinin uygun olmadığı (Kitap-C, s. 186).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Bidâyetü’l-Müctehid”, “el-Hidaye”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Reddü’l-Muhtâr”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz:

Kurban ibadeti, Kitap, Sünnet ve icmâ ile sabit bir ibadettir. Kur’an-ı Kerim’de Allah cc. şöyle buyurur; “...Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah’ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedin” (el-Hac, 22/28).

Sünnetten delil olarak, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Kurban Bayramı günlerini kastederek, Allah katında en sevimli ibadetin kurban kesmek olduğunu ve bu kurbanlık hayvanın her şeyiyle, kesen kişinin sevap hanesine

yazılacağını dile getirir (Tirmizî, Edâhî, s.11). Allah Resulü her yıl kurbanını kesmiş ve hayatı boyunca bu ibadeti yerine getirmiştir (Fetvâlar, 2018, s. 385).

Kurban kesmenin hükmü konusunda Mezheplerin çoğu bu ibadetin sünnet olduğunu söyler (İbn Rüşd, s. 429). Hanefiler ise ağırlıklı görüş olarak kurbanın vacip olduğunu söylerler (Merğînânî, tarihsiz, 8/146).

Kurbanlık hayvanın kurbanı mâni olan kusurları sünnetteki açıklamalara dayanır. Örneğin, kulağı delik veya yarık olan hayvanın bu kusuru yarından fazlayı kapsıyorsa böyle bir hayvan kurban edilemez (İbn Âbidîn, 1905, 6 /323-324).

Gebe hayvanın kesilmesi, hayvanların üreyip çoğalmasının önünü tıkmak adına bunu sedd-i zerâi bağlamında değerlendirebiliriz.

4.2.2.6.2. Kurbanlık Hayvanın Alım Şekilleri

“Kurbanlık hayvanın alım şekilleri” başlığı altında yıllara göre toplam 8 soru sorulmuştur. Bu sorulardan tartı ile kurban alım satımıyla alâkalı 2 soru tekrarlı olarak sorulmuştur.

Gelen sorular şöyledir: “Tartı ile kurban alım yöntemi (Kitap- A, s. 143), taksitle kurban alım yöntemi (Kitap- B, s. 178), banka kredisi ile kurban alım yöntemi (Kitap- B), kurban kesmek yerine sadaka vermenin hükmü (Kitap- B, s. 188), aile fertlerinden her biri için kurban kesilmesinin hükmü (Kitap- B, s. 196), kredi kartı ile kurban kesmenin hükmü (Kitap- B, s. 181).”

Sorularda verilen cevaplar ise sırasıyla şu şekildedir: “Kurbanlık hayvanın kilo birim fiyatı belirlenmek suretiyle, canlı olarak tartılıp alınıp satılabileceği; ayrıca, kurban edilmek üzere satın alınmak istenen hayvanın et birim fiyatı önceden belirlenmek suretiyle kesildikten sonra tartılarak parasının ödenmesi yoluyla da satılabileceği (Kitap- A, s. 143), taksitleri zamanında ödemek kaydıyla, vadeli satışın caiz olduğu (Kitap- B, s. 178), kurbanın ibadet olduğu ve faizle borç alınarak kurban kesmenin caiz olmadığı (Kitap- B, s. 188), her birinin kendi parası nisap miktarına ulaşmışsa asli ihtiyaçlarından ve borçlarından hariç olarak kurban kesmelerinin gerektiği (Kitap- B, s. 196), kişinin, kurbanlık hayvanı nakit olarak alabileceği gibi, kredi kartı ile tek çekim veya vadeli olarak da alabileceği; ancak, kredi kartı borcunun

ödeme gününde ödenmesi ve gecikmeden kaynaklanan faizli işleme düşmemesiyle bunun mümkün olabileceği (Kitap- B, s. 196).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “el-Fetâva’l-Hindiyye”, “Reddü’l-Muhtâr”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Kurban Sıkça Sorulanlar”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz:

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Kurban Bayramı günlerini kastederek, Allah katında en sevimli ibadetin kurban kesmek olduğunu ve bu kurbanlık hayvanın her şeyiyle, kesen kişinin sevap hanesine yazılacağını dile getirir (Tirmizî, 1/1493). Bu durum sünnete delil teşkil eder.

İbadetlerin şekil, şart, rükün, hikmet, amaç ve teşri gerekçeleri vardır ve bu özelliklerin ayrı düşünülmesi mümkün değildir. İbadetler, emredildikleri şekilde yerine getirilmelidir. Her ibadetin bir yapılış şekli vardır ve kurban ibadeti de kurban edilecek hayvanın usulüne uygun olarak kesilmesiyle gerçekleştirilir (el-Fetâva’l-Hindiyye, 5/360).

Kurban kesmeyip yerine sadaka vermek kurbanın ruhuna aykırı olduğundan bu durum Kitap ve sünnete göre açıklanır. Zira kurban ibadeti aynı bir ibadettir. Kan akıtma yerine gelmeden, sadaka olarak hayvanı bir kişiye vermek kurban yerine geçmez (İbn Âbidîn,1905, 6/320).

Kurbanlık hayvanın alım usullerinden biri olan kredi kartı ile alım işlemi hususunda, taksit günlerini geçirmeden ödeme yapıldığı takdirde bu işlem caizdir (Fetvâlar, 2018, s. 357). Banka kredisinin taksit günlerinin geçirilmesi durumunda, kurban alım yönteminin faizli bir işleme yol vermesi ve bunun da toplumda yaygınlaşmasına engel olma adına sedd-î zerâi delilinden bahsedebiliriz.

4.2.2.6.3. Hissedarların Durumu

“Hissedarların durumu” başlığı altında yıllara göre toplam 10 soru sorulmuştur. Bu sorulardan; kimlerin kurban keseceği ile alâkalı 2 soru, büyük baş hayvanlara kaç kişinin ortak girebileceği ile ilgili 2 soru tekrarlı olarak sorulmuştur.

Gelen sorular sırasıyla şu şekildedir: “Kurbanı tekli şekilde kesmenin hükmü (Kitap- A, s. 143), kurban kesen kişide aranan şartlar (Kitap- B, s. 42), dini yönden kadınların kurban kesmesinin hükmü (Kitap- B, s. 98), büyükbaş hayvanların ortak sayısı (Kitap- C, s. 168), hissedarların birbirlerini tanımalarının hükmü (Kitap- C, s. 171), kurban hisseleri dağıtılırken göz kararı dağıtılmasının hükmü (Kitap- C, s. 174), marketlerin kurban satması ve kesime vekâlet etmesinin hükmü (Kitap- C, s. 182).”

Sorulara verilen cevaplar ise sırasıyla şu şekildedir: “Kurbanın bir ilâ yedi hissedar arasında kesilebileceği (Kitap- A, s. 143), kurban kesmenin şartları arasında akıllı, ergen ister artıcı olsun ister olmasın temel ihtiyaçlarından ve borcundan başka 80.18 gr. altın veya bunun değerinde para veya eşyaya sahip olan her Müslüman kurban kesmekle yükümlü olduğu (Kitap- B, s. 42), yeterlilik şartlarını taşıyan kişi kadın olsun erkek olsun kurban kesebileceği (Kitap- B, s. 98), en fazla 7 kişiyle kesebileceği (Kitap- C, s. 168), hisse sahiplerinin birbirlerini tanımalarının gerekmeyeceği ancak ibadet niyetiyle hisseye girdiklerinden emin olunması gerektiği (Kitap- C, s. 171), ortakların kurban hisselerini göz kararı ile değil tartarak paylaşmaları gerektiği (Kitap- C, s. 174), hisse bedelleri net belirlendiği takdirde kurban edilebileceği (Kitap- C, s. 182).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “el-Muğni”, “el-Fetâva’l-Hindiyye”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz:

Kurbandaki hisse miktarlarıyla alâkalı meseleler sünnete örnek teşkil eder. Câbir b. Abdullah’tan gelen bir rivâyete göre, Hudeybiye’de Rasûlullah (s.a.s) ile birlikte buldukları bir zamanda küçükbaş hayvanı bir kişi, büyükbaş hayvanı da birden yediye kadar kestiklerini rivâyet etmiştir (Müslim, s.1318).

Hissedarlar meselesinde, kurbanlık olarak alınan büyükbaş hayvana ortak olan birinin, başka birini ortak edebilmesi için iki veya daha fazla hisseye sahip olması gerekir. Bu durumda, hisselerinden birini başka birine devredebilir. Şâyet hissedar, iki veya daha fazla hisseye sahip değilse, başka

birini ortak edemez. Kurbanın geçerli olması için her hissedarın en az yedide birine sahip olması gerekmektedir (el-Fetâva'l-Hindiyye, 5/304-305).

Kadınların kurban kesmesi meselesinde, kadın erkek fark etmeksizin kişinin cünüp, hayız gibi kirlerden temiz olması durumunda kurban kesebileceği ifade edilir (İbn Kudâme, 9/404).

4.2.2.6.4. Vekâletle Kurban

“Vekâletle kurban” başlığı altında yıllara göre toplam 4 soru sorulmuş olup gelen sorular şu şekildedir: “Vekâleten kurban kesebilmenin hükmü (Kitap- A, s. 144), vekâletle kurban kestirmede bir sakınca olup olmadığı (Kitap- A, s. 187), kişinin anne ve babası adına vekâletle kurban kesmesinin hükmü (Kitap- B, s. 178).”

Sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Kişi kurbanını kendisi kesebileceği gibi vekâlet yoluyla da başkasına kestirebileceği, zira kurban hac ve zekât gibi mal ile yapılan bir ibadet olduğu mal ile yapılan ibadetlerde ise vekâletin caiz olduğu (Kitap- A, s. 144), kurbanı kişi kendisi kesebileceği gibi, vekâlet yoluyla başkasına da kestirebileceği, kurban mal ile yapılan ibadetler arasında olup mal ile yapılan ibadetlerde vekâletin olduğu (Kitap- A, s. 187), kurban ibadetinin şartlarının belli olup zaman ve zemine göre değişmeyen sabiteler olduğu ve şartları tutan ister kadın ister erkek olsun kurbanın kesilmesi gerektiği, birinin kesmesiyle diğerinden bu sorumluluğun düşmeyeceği (Kitap- B, s. 178).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar” adlı kitaptan yararlanıldığını görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz;

Kurban mali bir ibadet olup vekâlet caizdir. Kişi kendisi kesebileceği gibi başkalarına vekâlet verip kestirebilir (Fetvâlar, 2018, s. 32). Dolayısıyla bu mesele sünnete örneklik teşkil eder.

4.2.2.6.5. Adak Kurbanı

“Adak kurbanı” başlığı altında yıllara göre toplam 9 soru sorulmuş olup gelen sorular şu şekildedir: “Oğlum iyileşirse kurban keseceğim.” diye adakta bulunan kişinin kestiği adaktan kendisinin yiyebilme durumu (Kitap- A, s. 136), adakta

bulunan kişinin kendi torununun bu adaktan yiyebilme durumu (Kitap- A, s. 146), adak veya şükür kurbanın kanından alına sürmenin hükmü (Kitap- B, s. 9), adak kurbanının kesim zamanı (Kitap- B, s. 158), adak kurbanı yerine bedel vermenin hükmü (Kitap- B, s. 180), adak kurbanında mekân belirlemenin dini hükmü (Kitap- B, s.197).”

Sorulara verilen cevaplar ise sırasıyla şu şekildedir: “Adak kurbanının etinden adak yapan kişinin kendisi, eşi, babası, anası, dedeleri, nineleri, çocukları ve torunları yiyemeyeceği (Kitap-A, s. 136), adak kurbanının etinden adağı yapanın kendisi, eşi, babası, anası, dedesi, nineleri, çocukları, torunları yiyemeyeceği (Kitap- A, s. 146), kurban kanının alına sürülmesinin dini bir dayanağı olmayıp bunun batıl bir inanış olduğu (Kitap- B, s. 9), bir şarta bağlı olarak yapılan adakların şartın gerçekleşmesi halinde ilk fırsatta yerine getirilmesi, şarta bağlı olmayan adaklar ise herhangi bir vakitte yerine getirilebileceği (Kitap- B, s. 158), adak kurbanı kesilmesinin ve etinin de dağıtılması gerektiği (Kitap- B, s. 180), adaklarda mekan, zaman ve şahıs belirlenmiş olsa da bunlara uyulmasının zorunlu olmadığı (Kitap- B, s.197).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “el-Hidâye”, “İslâm İlmihali (Şentürk, S. Yazıcı)”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleriz:

Kur’ân-ı Kerîm’de, verilen sözlere ahde vefâ gösterilmesi (el-Mâide, 5/1), verilen sözün tutulması (en-Nahl, 16/91) gibi birçok âyette dile getirilmiştir.

Adak kurbanının etinden adak yapan kişinin kendisi, eşi, babası, anası, dedeleri, nineleri, çocukları ve torunları yiyemez. Bu kurbanın fakirlere verilmesi gerekir (Şentürk, Yazıcı, s. 381).

Bir zaman ve mekâna bağlanmayan mutlak adaklar, adama anından itibaren gerçekleştiğinde bir an önce yerine getirilmesi gerekmektedir. Şart yerine gelmeden gerçekleşen adaklar nafîle yerine geçer (Diyanet İslâm İlmihali, 2003, s .23-25).

Vekâlet sisteminin çalıştırılması sünnete örnek teşkil eder. Zira kurban, mali bir ibadettir; mal ile yapılan ibadetlerde vekâlet caizdir (Mevsîlî, 2009, 1987, 5/21).

Fakirlerin yanı sıra zenginlerin de bulunduğu düğün gibi toplantılarında adak kurbanının ikram edilmesi caiz değildir. Eğer adak kurbanını adakta bulunan kişi, usul veya fûrudan birisi ya da zengin biri yemişse, yenilen miktarın bedeli fakirlere sadaka olarak verilmelidir (Fetvâlar, 2018, s. 374).

4.2.2.6.6. Akîka Kurbanı

Akîka kurbanı başlığı altında yıllara göre toplam 14 soru sorulmuş olup bu sorulardan, akîka kurbanı için büyük baş hayvana ortak olmayla alâkalı 2 soru, akîka kurbanının mahiyetiyle alâkalı 3 soru, akîka kurbanının kesim zamanıyla alâkalı 5 soru tekrarlı olarak sorulmuştur.

Gelen sorular sırasıyla; “Akîka kurbanı için büyük başa katılmanın hükmü (Kitap- A, s. 180), akîka kurbanın mahiyeti (Kitap- A, s. 188), akîka kurbanının zamanı (Kitap- A, s. 199), akîka kurbanın etinden kimlerin yiyemeyeceği (Kitap- B, s. 212), akîka kurbanının udhiyye olarak da verilebilmesinin hükmü (Kitap-B, s. 184)” şeklindedir.

Sorulara verilen cevaplar ise sırasıyla şu şekildedir: “Ortakların ibadet niyetiyle kesmiş oldukları kurbanın caiz olduğu (Kitap- A, s. 180), doğan çocuk için kesilen kurbana akîka kurbanı dendiği (Kitap- A, s. 188), akîka kurbanı çocuğun doğumundan buluş çağına gelinceye kadar kesilebileceği (Kitap- A, s. 199), akîka kurbanın etinden anne ve babasının de yiyebileceği (Kitap- A, s. 112), akîka kurbanın sünnet olup kesilmesi durumunda kişiye sevap kazandıracacağı (Kitap-B, s. 184).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Bidâyetü'l-Müctehid”, “Bedâiu's-Sanâi” “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şu sonuçlara varırız:

Doğan çocuk için doğumunun ilk zamanlarında Allah'a şükür nişanesi olarak kesilen kurbana akîka kurbanı denir (Diyanet İslâm İlmihali, 2003, s.11). Akîka kurbanı ile ilgili Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamaları ve hadisleri referans alınmıştır. Rivâyet edildiğine göre Resulüler (s.a.s.) torunları

Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin için akîka kurbanı kesmiştir (Ebû Dâvûd, tarihsiz, 21/2841).

Akîka kurbanı, çocuk doğduktan sonra buluğ çağına kadar kesilir. Doğduktan yedinci günü kesilmesi fazilet bakımından daha iyidir (İbn Rüşd,1982, 3/14-16).

Akika kurbanı hissedarlar arasında kesilebilir. Kurban Bayramı'nda hissedarların her biri ibadet niyetiyle katıldığında, kurban udhiyye, adak, akîka veya nafiye olarak niyet edilebilir (Kâsânî, 1986, 7/71).

4.2.2.7. Dua ve Zikir

İbadet konusunda beşinci başlığımız “Dua ve Zikir” bahsidir. Dua, sıkıntı ve musibetlerle karşı karşıya kalan insanın, tüm maddî gayretini ortaya koyduktan sonra, yüce Allah'a (c.c.) yönelip yalvarıp yakarmasıdır (Gökçe, 2023, s.94).

Gelen sorulara baktığımızda “Dua ve Zikir” başlığı altında çeşitli konularda toplam 26 soru sorulmuş olup, eskimiş Kur'an-ı Kerim nüshalarının nasıl imha edileceği ile alâkalı 4 soru tekrarlı olarak gelmiştir.

Tablo 10. Dua ve Zikir Başlığı Altında Gelen Sorular

KONU	SORU SAYISI
Toplam	26

Gelen sorulara sırasıyla bakacak olursak;

Cevşen ve muska gibi üzerinde taşınan dualar hakkında gelen sorular şu şekildedir: “Cevşen-i Kebir” kitabında bulunan 100 bölümün tamamının veya bölümler hâlinde okumanın ve sonunda sadakallahü'l-azîm demenin hükmü, secde âyeti işareti olmayan Kur'an-ı Kerim'e secde işaretleri koymanın hükmü, namazların sonunda aynı duayı şiir gibi okumanın mekruh olup olmadığı (Kitap- A, s. 133), muska takmanın hükmü (Kitap- A, s. 205), çevirgel/ döngel duası diye bir duanın olup olmadığı (Kitap- B, s. 64).”

Hatimle alâkalı gelen sorular ise şöyledir: “Kişinin kendi ruhuna Kur’an-ı Kerim okumasının hükmü (Kitap- B, s. 100), hatim okumaya başlamak için özel bir dua olup olmadığı (Kitap- B, s. 102), abdestsiz olarak televizyondan Kur’an-ı Kerim dinlemenin hükmü (Kitap- B, s. 107), Kur’an okuyamayan yaşlı birisinin başkasına para verip Kur’an okutmasının hükmü (Kitap- B, s. 125), başlanmış bir hatmin bitirilememesinin hükmü (Kitap- B, s. 126), teknolojik aletlerden mukabele dinlemekle hatim yapılmasının hükmü (Kitap- B, s. 128), kadının abdestli ve başı açık olarak Kur’an-ı Kerim okumasının hükmü (Kitap- C, s. 30).”

Nafile namazlarla alâkalı sorular şu şekildedir: “Berat Kandil’inde kılınacak 100 rekât namazın hükmü (Kitap- B, s. 110).”

Okuyarak tedavi olmak hakkında gelen sorular şu şekildedir: “Rukye yapmanın hükmü (Kitap- C, s. 41), okuyarak tedavi etmenin hükmü (Kitap- C, s. 180), Vehhab kelimesinin manası (Kitap- C, s. 121).”

Konu hakkında gelen diğer sorular ise şu şekildedir: “İbadette insanda ortaya çıkan hallerin neler olduğu (Kitap- A, s. 137), ibadetlerin bedensel rahatsızlıklara şifa durumu (Kitap- B, s. 10), “Kur’an’ın bazı âyetleri tahrif edilmiştir” demenin hükmü (Kitap- B, s. 90), eskimiş Mushafları imha etmenin yolları (Kitap- C, s. 84), Tahiyat ve Salli-Barik dualarının âyet olup olmadığı (Kitap- C, s. 197), şefaatin dini değeri (Kitap- C, s. 201), dua ederken Hz. peygamberin yüzü suyu hürmetine diye dua etmenin hükmü (Kitap- D, s. 29).”

Sorulara verilen cevaplar ise sırasıyla şu şekildedir:

Cevşen, muska gibi üzerinde taşınan dualar hakkında gelen sorulara verilen cevaplar; “Cevşen-i kebir duasında 100 bölüm olup bunların tamamının aralıklı okunabilmesinin caiz olduğu ve okunanların hatim sayılmayıp bunun sevap olduğu, secde âyetlerini belli etmek için Kur’an’a işaret konabileceği, duanın anlamını bilerek okuduğunuzda problem olmayacağı (Kitap- A, s. 133), âyet yazılı kâğıdı taşımak yerine asmanın daha iyi olduğu (Kitap- A, s. 205), gerek Kur’an-ı Kerim’deki dua örnekleri ve gerekse Hz peygamberden nakledilen bu konudaki hadisler arasında çevirgel/ döngel duası diye bir duanın olmadığı (Kitap- B, s. 64)” şeklindedir.

Hatimle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar ise şöyledir: “Hatim okumaya başlarken yapılması gereken belli bir dua olmamakla beraber Peygamber (s.a.s.), Kur’an’dan okumaya başlarken nakledilen dualardan yararlanılabileceği (Kitap- B, s.

102), abdestsiz olarak televizyondan Kur'an dinlenip, ezberden okunabileceği (Kitap- B, s. 107), para karşılığında hatim okumanın caiz olmadığı (Kitap- B, s. 125), hatimin bitirinceye kadar okunması şâyet bitirilmezse sonradan da devam edilebileceği (Kitap- B, s. 126), hangi kaynaktan olursa olsun mukabeleyi takip etmenin sevap olduğu (Kitap- B, s. 128), kadının başı açık olarak Kur'an-ı Kerim okumasına bir engelin bulunmadığı ancak edebe uygun olanın ise örtünmek olduğu (Kitap- C, s. 30).”

Nafile namazlar hakkında gelen soruya verilen cevap ise şu şekildedir: “Berat gecesine mahsus bir namaz ve ibadetin olmayacağı, bu gecede Kur'an okuyarak dua ve istiğfar yapılarak kaza ve nafile namaz kılınarak ve yoksullara yardım edilerek ihya edilebileceği (Kitap- B, s. 110).”

Okuyarak tedavi olma hakkında gelen sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Korkudan, nazardan korunmak bazı hastalıklardan şifa bulmak için dua Kur'an-ı Kerim'den âyetlerin okunmasının caiz olduğu, dinimizde Rukye yapılmasında bir sakıncanın olmadığı (Kitap- C, s. 41), Vehhab' Allah'ın hibe eden ve çok fazla bağışlayan manasına geldiği (Kitap- C, s. 121).

Konu hakkında gelen diğer sorular ise şu şekildedir: “Kul olarak bizlerin geceleri ibadet ettiğinde gözünün önüne cennet bahçesi görülecek diye bir garantinin olmadığı (Kitap- A, s. 133), iman amel ilişkisinin dinimizde önemli olduğu, bu durumun birçok âyette beraber zikredildiği, ibadetlerimiz neticesinde Rabbimizden şifa ummanın pazarlık sayılmayacağı, ibadetlerin rıza-yı bâri için yapılacağı, (Kitap- B, s. 10), Allah'ın kitabından bazı âyetleri kabul etmemenin helali haram, haramı helal saymanın kişiyi dinden çıkaracağı (Kitap- B, s. 90), Kur'an'ın diriler için indirilmiş olduğu, Kur'an'ı yaşarken okuduğumuzu hayatımıza tatbik edersek öldükten sonra zaten ruhun bundan faydalanacağı (Kitap- B, s. 100), okunamayacak derecede yıpranmış ve eskimiş musaf-ı şerif ve hadis-i şeriflerin olduğu kitap veya sahifeleri temiz bir poşete sarıp toprağa gömmenin evlâ olduğu (Kitap- C, s. 84), ‘Peygamber Efendimizin yaptığı ve tavsiye ettiği rivâyetlerin olduğu (Kitap- C, s. 180), bu duaların Peygamberimizin yaptığı ve namazlarda okuduğu dualar olduğu (Kitap- C, s. 197), şefaatin hem Kur'an'la hem de sünnetle sabit olduğu (Kitap- C, s. 201), duanın sadece Allah'a yapıldığı, Hz Peygamberin Allah'ın resulü ve habibi olduğu, dolayısıyla dua ederken güç ve kuvvetin sadece Allah'a ait olduğunu bilerek vesilelere sarılmanın bir mahsuru olmayacağı (Kitap- D, s. 29).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “el-İhtiyâr”, “TDV. İslâm Ansiklopedisi”, “el-Eşbâh ve’n-Nezâ’ir”, “el-Hidâye” adında yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz:

İslâm uleması, bir takım hava ve atmosfer olaylarının yanında, salgın hastalıklar gibi tedavisi zor hastalıklardan şifa bulmak amacıyla toplu duaları caiz görmüşlerdir (İbn Nüceym, 1999, s. 331-332).

Kişinin bir takım ruhi bunalım ve korkulardan kurtulmak için şifa âyetlerinin okuması meselesinde, bidat içerikli başka yollara sapmamak ve aşırıya kaçmamak üzere rivâyet olunan duaları okuması caizdir. Bu hususta Kur’an-ı Kerim’den şu âyeti örnek gösterebiliriz; “*Biz Kur’an’dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o müminler için bir şifa, bir rahmettir; zalimlerin ise sadece ziyanını arttırır*” (el-İsrâ, 17/82).

Hadislere baktığımızda, sahabenin şifa için Fâtiha sûresini okuduğu ve Resûlullah’ın da bunu tasdik ettiği rivâyetleri bulunmaktadır (Buhârî, 9/5007; Müslim, 65-66 [2201]).

Muska takmakla alâkalı olarak nazar, korku başta olmak üzere birtakım hastalıklara düşmemek adına dua etmek, Kur’an’dan şifa âyetleri okumak caizdir (Buhârî, tarihsiz, 4/6). Bu dua ve âyetlerin bir bez parçasına sarılıp kişinin yanında taşınmasıyla alâkalı dini bir delil bulunmamaktadır. Bununla beraber Abdullah b. Amr, Peygamber Efendimizden duyduğu korku, kaygı gibi bazı kelime ve duaları ergenlik çağına gelmeyen çocukları için yazıp boyunlarına astığı da rivâyet edilir (Ebû Dâvûd, 3/19 [3893]).

“Sadakallahü'l-Azim” ifadesi Kur’an okunduktan sonra söylenmesi edebe uygun bir davranıştır. Bu ifade, Kur’an-ı Kerim’de geçen “*De ki: Sadakallah, Allah sözün doğrusunu söyledi (Âl-i İmran, 3/95).*” ve “*Allah da elçisi de elbette doğru söylemişlerdir*” (Ahzab, 33/22) âyetlerine örnek teşkil eder.

Okuma esnasında secde âyetlerini okuyan veya dinleyen kimseye tilâvet secdesi yapmanın vacip olduğu, sünnet deliline örnek teşkil eder. (Mevsîlî, 1987, 1/75).

Kur'an-ı Kerime abdestsiz el sürülmemesi ve taşınmaması hususu icmaya örnektir. Bu konuda mezhepler ittifak etmişlerdir (Merğînânî, 1/33; İbn Kudâme, 1/59).

4.2.2.8. Yemin ve Kefâretler

“Yemin ve Kefâretler” başlığı altında yıllara göre toplam 22 soru sorulmuş olup bu sorulardan, “yemin kefâretinin mahiyeti ve nasıl ödeneceği” hakkında 8 soru “yemini bozulan kişinin durumu” hakkında 6 soru, “yemin kefaretinin ölçüsü” ile alâkalı 4 soru tekrarlı olarak sorulmuştur.

Gelen sorular ise sırasıyla, “Yemin kefâretinin zamanı (Kitap- A, s. 144), yemin kefâretinin uygulanması (Kitap- A, s. 201), “Beni bırak daha sonra seninle evlenmezsem çocuğum ölsün” diyen ve daha sonra evlenen bir kimsenin yemin kefaretinin hükmü (Kitap- A, s. 205), yemin bozulmasının hükmü (Kitap-B), yemin kefâretinin ölçüsünün ne olduğu (Kitap-B, s. 40), yemin kefâretinin nasıl verileceği (Kitap-B, s. 40), yemin kefâretinin hayır kurumuna verilmesi (Kitap-B, s. 186), yemin kefâretinin verilme yerleri (Kitap-C, s. 109)” şeklinde ifade edilmiştir.

Sorulara verilen cevaplar ise sırasıyla; “Kefâret için belirli bir vaktin olmadığı ve ilk fırsatta ödenmesi gerektiği (Kitap- A, s. 144), yemin kefareti köle âzad etmek, on fakiri sabahlı akşamlı doyurmak veya tepeden tırnağa giydirmek olup bunları yapmaya gücü yetmeyen kimsenin peş peşe üç gün oruç tutması gerektiği (Kitap- A, s. 201), yemin kefareti olan 10 fakiri sabah ve akşam doyurmak ya da bir fakiri 10 gün sabah akşam doyurmak şeklinde yeminini ödeyeceği (Kitap- A, s. 205), yemin bozulduğunda yemin kefareti gerektiği, Maide suresinin 89. âyetinde bu kefaretin açıklandığı bunun da, sabahlı-akşamlı on fakirin doyurulması veya giydirilmesi, bunları bulamayanların da üç gün oruç tutması gerektiği (Kitap-B, s. 40), kefareti ancak fakirlere ve kurumlara değil, aracı olan kimseler eliyle verilebileceği (Kitap-B, s. 186), kefaretin ancak fakirlere verilebileceği, kişinin kefareti, usulüne ana, baba, dede, nine gibi ne kadar yukarı giderse gitsin vefûrûna oğul kız ve bunların çocuklarına veremeyeceği (Kitap-C, s. 109)” şeklindedir.

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “TDV İslâm İlmihali”, “Reddü'l-muhtâr”, “el-Hidâye”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Din İşleri Yüksek

Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.

- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde, şu neticelere varırız;

Yemin kefaretiyle ilgili meseleler, Kitap/Kur’an’a örnek teşkil eder. Mâide suresi 89. Âyette Allah cc. şöyle buyurur: “*Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutmaz, fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar...*” (el- Mâide 5/189).

Fıkıh kitaplarımızda yemin üç başlıkta ele alınır:

1. Yemîn-i Lağv: Daha çok ağız alışkanlığıyla yapılan yeminlerdir; sorumluluk ve kefâret doğurmaz.
2. Yemîn-i Ğamûs: Bile bile yalan yere yapılan yeminlerdir. Büyük günahdır. Tevbe ve istiğfar gerekir, kefâreti yoktur.
3. Yemîn-i Mün'akide: İleride bir şeyi yapma veya yapmama hususunda yapılan yeminlerdir; bozulması durumunda keffâret gerekir (Merğînânî, tarihiz, 4/ 13).

Üç yeminden sadece Mün’akid yeminine kefâret gerekir. Bu yemini bozan kimseye sırayı takip ederekten, yıl içinde belirlenen fitre miktarıyla on fakiri yedirip içirmek (bir fakir on gün de yedirilip içirilebilir), veya on fakiri giydirmek, buna güç yetmezse üç gün peş peşe oruç tutmak gerekir (Fetvâlar, 2018, s. 381).

Kefâret için belirli bir vakit yoktur ve ilk fırsatta ödenmesi gerekir (İbn Âbidîn, 1905, 5/ 470-471). Gamûs yemini ağır bir yemin olduğu için kefâret kurtarmaz ve bu yemin için bol bol tevbe istiğfar etmek gerekir. Mün’akit yemin de ise kefâret gerekir (TDV İslâm İlmihali, 2003, s.27).

4.2.2.9. Adak

“Adak” başlığı altında yıllara göre toplam 34 soru sorulmuş olup bu sorulardan, “adak kurbanının etinden kimlerin yiyemeyeceği” hakkında 11 soru tekrarlı olarak sorulmuştur.

Gelen sorular sırasıyla şu şekildedir:

Adak ve adak kurbanının adanacağı yerle ilgili gelen sorular; “Camiye adak verilmesinin hükmü (Kitap-A, s. 200), lokma döktürmenin adak bakımından hükmü (Kitap- B, s. 23), yeni alınan araç için adak kurbanı kesmenin hükmü (Kitap-B, s. 80)” şeklinde ifade edilmiştir.

Adak kurbanının verileceği yerler ile ilgili gelen sorular şu şekildedir: “Adak kurbanı, düğün mevlit ve benzeri toplantılarda ikram edilmesinin hükmü (Kitap-C. s. 100), adak kurbanının hayır kurumuna bağışlanmasının hükmü (Kitap-C, s. 204), gayrimüslim bir kişiye adak kurbanı verilip verilmemesi (Kitap-D, s. 5).”

Adakla alâkalı gelen diğer sorular ise şu şekildedir: “Adak kurbanının etinden kimlerin yiyemeyeceği (Kitap-B, s. 3), adak kurbanını adandığı yerde kesmenin zorunluluğu (Kitap-B, s. 28), ömür boyu oruç veya namaz kılacağını adayın kimsenin durumu (Kitap-B, s. 104), adak kurbanı yerine para vermenin hükmü (Kitap-B, s. 106), adak olarak kesilecek hayvanda aranan şartların neler olduğu (Kitap-C, s. 133).”

Gelen cevaplar ise şu şekildedir:

Adak ve adak kurbanının adanacağı yerle ilgili gelen sorulara verilen cevaplar; “Adağın farz ve vacip cinsinden bir ibadetle alakası olması gerektiği, lokma döktürmekle alâkalı adak olamayacağı (Kitap- B, s. 23), adakta bulunulmamışsa yeni alınan arabalar için kurban kesmek zaruretinin olmadığı (Kitap-B, s. 80)” şeklindedir.

Adak kurbanının verileceği yerler ile ilgili gelen sorulara şu şekilde cevaplar verilmiştir: “Düğün ve benzeri toplantılarda fakirlerin yanı sıra zenginlerde bulunabileceğinden dolayı adak kurbanının bu gibi yerlerde ikram edilmesinin caiz olmadığı (Kitap-C. s. 100), yapılan bir adağın geçerli olabilmesi için adağın konusu ile ilgili şartların olduğu, adakta bulunan kimsenin Müslüman akıllı ve buluğ çağına ermiş olması gerektiği (Kitap-D, s. 5).”

Adakla alâkalı gelen diğer sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Adak kurbanından adak sahibi, bakmakla yükümlü olduğu kimseler, anne baba, dede, nine, çocukları, torunları ve hanımı yiyemeyeceği şâyet yiyecek olurlarsa ücreti mukabilinde fakirlere ödenmesi gerektiği (Kitap-B, s. 3), eğer adak herhangi bir yer ile kayıtlı değilse adağın başka bir yerde kesilmesinde herhangi bir sakınca olmayacağı (Kitap-A, s. 200), yaşadığı müddetçe oruç tutmayı adayın kişi sağlığı el verdiği ölçüde adağını yerine getirmesi gerektiği, bunun mümkün olmaması halinde ise her gün için bir fidye vermesi, eğer namaz adamışsa imâ ile de olmuş olsa adadığı namazı kılması,

buna da güç yetirilmemişse tövbe etmesi gerektiği, böyle bir kişi daha sonra bu ibadetleri yapmaya gücü yetince adağını yerine getirmesi gerektiği (Kitap-B, s. 104), adağın yerine gelmesi bizzat adanan şeyin uygulanmasıyla mümkün olacağı (Kitap-B, s. 106), kurban kesilecek hayvanlarda aranan özelliklerin adaklık hayvanda da olması gerektiği (Kitap-C, s. 133), adak kişinin ibadet niteliğindeki bir şeyi yapacağına dair Allah'a söz vermesi olduğundan bu sözünü yerine getirebilmesi için adağını kesmesi gerektiği (Kitap-C, s. 204).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “TDV İslâm İlmihali”, “Bedâiu’s-Sanâi”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “el-Hidâye”, “Redd’ül-Muhtar” adında yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde, şunları söyleyebiliriz:

Adağın yerine getirilmesi Kur'an ve sünnet, icma, kıyas'a ve diğer şeri delillerle ortaya konmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de, verilen söze ahde vefa gösterilmesi, (el-Mâide, 5/1; el-İsrâ, 17/34); Allah'a verilen söze bağlı kalınması emredilir ve yapılan adakların yerine getirilmesi istenir (en-Nahl, 16/91).

Adak, mâna itibariyle ahit ve söz demektir. Yani kişinin sorumlu olmadığı bir şeyi, söz ve ahitle farz ve vacip cinsinden bir ibadeti kendine yapmakla sorumlu tutmasıdır (Mevsîlî, 2009, 4/76-77).

Kişinin adatan sorumlu olması için Müslüman, akıllı, sağlıklı ve buluğ ergenlik çağına girmiş olması gerekmektedir (Kâsânî, 1986, 5/373).

Adağın sonucu açısından olaya baktığımızda, bir kişi istemediği bir şey için adak adasa ve o iş gerçekleşse, adadığı şeyi yerine getirmesi gerekmektedir. Bu kişi isterse yemin kefareti de ödeyebilir. Hanefiler yemin kefaretinin ödenmesini uygun bulurlar (İbn Âbidîn, 1905, 3/738-739).

Düğün, nişan vs. diğer katılımcıların olduğu toplantılarda fakirlerin yanı sıra zenginler de bulunduğundan adak hükümleri orada uygulanmaz. Şâyet zengin kimseler veya usul vefürûndan birisi o adaktan faydalanmışsa onun miktarını fakirlere sadaka olarak verir (Fetvâlar, 2018, s. 374).

4.2.2.10. Cenâze

“Cenâze” başlığı altında yıllara göre toplam 15 soru sorulmuştur.

Cenâze merasiminden sonra yemek yedirmekle alâkalı sorular şunlardır: “Yemek yedirme veya insanın ölmeden önce kendi yemeğini yedirmesi ya da çocuklarının öldükten sonra yemeğini yedirmesinin hükmü (Kitap-B, s. 4), ölü sahiplerinin cenâze merasiminden sonra yemek vermesinin hükmü (Kitap- B, s. 58).”

Cenâze merasiminden sonraki uygulamalarla alâkalı gelen sorular şunlardır: “Cenâzenin ardından 40 gün kırkını sürmek gibi bir şeyin hükmü (Kitap-A, s. 178), vefat edenler için 7, 40 ve 52. gün uygulamalarının hükmü (Kitap-B, s. 55),

Cenâze ile ilgili gelen diğer sorular şu şekildedir: “Doğduktan sonra ölen çocuğun cenâze namazının kılınmasının hükmü (Kitap-A, s. 145), ölene taziye yapılmasının hükmü (Kitap-A, s. 147), ötenazi yapılmasının hükmü (Kitap-A), aynı kabre birden fazla ölünün defnedilmesi (Kitap-B, s. 2), cenâze namazı kılınmayan kesimin kimler olduğu (Kitap-B, s. 4), cenâze namazından 4 tekbiri almadan selam verilmesinin hükmü (Kitap-B, s. 37), alevi birinin Sünni bir Müslümanı yıkamasının hükmü (Kitap- B, s. 143), vücuttan ayrılan uzvun cenaze namazı (Kitap-C, s. 16), cenâze namazının korona virüsten dolayı nasıl kılınması gerektiği (Kitap-C, s. 14), birden fazla cenâze için tek bir namaz kılınabilmesinin hükmü (Kitap-C, s. 43), 6 aylık anne karnında ölü doğan çocuğun cenâze hizmeti (Kitap-C, s. 61).”

Sorulara verilen cevaplara baktığımızda;

Cenâze merasiminden sonra yemek yedirmekle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Bunun dini bir vecibe olmadığı, dinimizde böyle bir şeyin tavsiye edilmediği (Kitap-B, s. 4), Hz. Peygamber’in ölünün kendi ailesinin yemek hazırlayıp gelenlere ikram etmesini hoş karşılamadığı, ölen kişinin mirasçıları fakir iseler veya aralarında buluş çağına erişmemiş çocuk varsa geriye bıraktığı maldan yemek yapılarak cenâzeye gelenlere verilmesinin helal olmadığı, buna karşılık Peygamberimiz, komşu ve akrabaların ölü sahiplerine yemek getirmesini tavsiye ettiği (İbni, Mace, 59), (Kitap- B, s. 58).”

Cenâze merasiminden sonraki uygulamalarla ilgili gelen sorulara verilen cevaplar şunlardır: “Ölenin yakınlarına taziyede bulunmak, sabır dilemek ve Cenabı Hakka ölüyü bağışlaması için dua ve niyazda bulunmanın müstehap olduğu (Kitap-A, s. 147), bir kimsenin ölümünün yedisi, kırkı ve elli ikinci günü şeklinde zamanlar tayin edip bu zamanlarda özel merasim yapma şeklindeki uygulamaların hiçbir dini dayanağının olmadığı (Kitap-B, s. 55).”

Cenâze ile ilgili gelen diğere sorulara verilen çaplar ise Şu Şekildedir: “Canlı olarak doğan veya vücudunun ekserisi canlı olarak çıkan bir çocuğun yıkanıp cenâze namazının kılındığı (Kitap-A, s. 145), zorunlu olmadıkça aynı kabre birden fazla ölü defnetmenin uygun olmadığı (Kitap-B, s. 2), yaşadığımız her gün için her bir mafsalımız adına sadaka vermemiz gerektiği (Kitap-B, s. 4), Müslüman olmayan ve mürtet olanların cenâze namazının kılınmayacağı (Kitap-B, s. 4), cenâze namazı rükû ve secdeleri olmayan bir namaz olup rükünlarının kıyam ve tekbir olduğu (Kitap-B, s. 37), alevi birinin sünni bir cenâzeyi yıkamasının caiz olduğu (Kitap- B, s. 143), Müslüman bir insanın bedeninden bir uzvun veya parçasının kesilmesi halinde temiz bir beze sarılarak toprağa gömüleceği, (Kitap-C, s. 16), cenâze namazı farzı kifaye olup bir kişinin cenâze namazına katılmasıyla, farzın yerine gelmesi adına cenâze namazının yeterli olduğu, birbirine yaklaşmamak ve de toplu bir Şekilde olmamak kaydıyla cenâze namazının kılınması gerektiği (Kitap-C, s. 14), birden fazla cenâze hazır olduğunda bunların namazlarının ayrı ayrı kılınması daha uygun ise de hepsi için tek bir namaz kılınmasının yeterli olduğu (Kitap-C, s. 43), söz konusu bebek dünyaya canlı geldiyse ve uzuvlarının birçoğu belli ise yıkanıp namazı kılınıp sonra defnedileceği, ölü olarak doğmuş ve uzuvlarının çoğu belli olmuş ise namazı kılınmadan yıkanıp defnedileceği (Kitap-C, s. 61).”

- Sorulara verilen cevaplar kaynak olarak, “Reddü’l-Muhtâr”, “el-Hidaye”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Bidâyetü’l-Müctehid”, “Hâşiyetü’t-Tahtâvî”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adlı yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde Şunları söyleyebiliriz:

Hanefî mezhebinde cenazenin defninde hızlı davranmak müstehap, cenazeyi yıkamak ve namazını kılmak farz-ı kifâyedir (Mevsilî, 2016, s. 87). Malikî mezhebinde cenazenin yıkanması farz-ı kifâye ve sünnet-i kifâye olmak üzere iki görüş vardır (İbn Rüşd, 2015, 1/441).

Cenâze sırasında yakınlarını kaybeden kişilerin başkalarına yemek yedirmesi veya ikramlarda bulunması mekruh görülmüştür (İbn Âbidîn, 2/240). Dolayısıyla bu acı günlerde komşularının bu işlerle ilgilenmesi hakkında Peygamber Efendimiz ’den rivâyetler vardır (Tirmizî, 1978, 2/21).

Ötenazi sorusu haram olduğundan Kur'an'a örnektir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: *“Ey iman edenler!... Kendinizi öldürmeyin Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir. Kim düşmanlık ve haksızlık ile bunu (haram yemeyi veya öldürmeyi) yaparsa (bilsin ki) onu ateşe atacağız; bu ise Allah'a çok kolaydır”* (en-Nisâ, 4/29-30).

Bir cenâzeye birden fazla cenâze namazı kılınmanın caiz oluşu sünnete örnek teşkil eder. Buna örnek olarak Hz. Peygamber Efendimiz 'in, Ümmü Sa'd için daha sonra cenâze namazı kılmasını verebiliriz (Tirmizî,1998, 2/47).

Vefat edenlerin arkasından 7, 40 ve 52. gün diye birtakım merasimlerin yapılması bidattır. Peygamber Efendimiz (s.a.s), bu hususta şöyle buyurur; *“Her bid'at da dalalettir”* (Müslim, 43 /867).

Cenâzenin bekletilmesi meselesinde, eğer eş, dost, akrabanın katılması mecburi ise ve de kalabalığın toplanması bekleniyorsa fazla uzatmamak adına bekletilebilir (Fetvâlar, 2018, s. 210).

Bir kimsenin kopan bir azası biz bez parçasına sarılıp gömülür. Bu gömülen yer mezarlıkta olabilir farklı bir yer de olabilir. Ayrıca Namaz da kılınmasına gerek yoktur (Tahtâvî, 1997, s. 575).

4.2.3. Aile

Üçüncü başlığımız “Aile” dir. Gelen sorulara baktığımızda aile başlığı altında yıllara göre toplam 42 soru sorulmuştur. Bu başlık altında; nikah, talâk, mehir, miras, radâ‘ gibi konular incelenmiştir.

Tablo 11. Aile Başlığı Altında Gelen Soru Dağılımı

KONU	SORU SAYISI
Nikah	13
Talâk	13
Mehir	6
Miras	8
Radâ‘	2
Toplam	42

4.2.3.1. Nikâh

“Nikâh” başlığı altında yıllara göre toplam 13 soru sorulmuş olup gelen sorulara baktığımızda;

Karşı tarafla evlenme manileri hakkında gelen sorular şu şekildedir: “Kişinin ölen amcasının hanımıyla evlenebilmesinin hükmü (Kitap- A, s. 215), adetli bir kadına nikâh kıymanın hükmü (Kitap- B, s. 62), süt kardeşle evlenmenin hükmü (Kitap- B, s. 91), hayatta olduğu bilinmeyen kocanın karısının başkasıyla evlenmesinin hükmü (Kitap- C, s. 2), karısı ölmüş iki çocuklu birinin çocuğu olan başkasıyla evlenme hükmü veya bu evliliğin tehiriyle ilgili hükmü (Kitap- C, s. 18), Süryanilerden bir kızla evlenmenin ve Süryanilerin yemeklerini yemenin hükmü (Kitap- D, s. 2).”

Nikâhla ilgili gelen diğer sorular ise şu şekildedir: “Dini nikâhın hükmü (Kitap- A, s. 132), başkasıyla olan nişan, nikâh vs. işlerin son anda bozulmasının sebep ve hikmetleri (Kitap- A, s. 132), evli iken boşama hakkının eşe verilmesinin hükmü (Kitap- A, s. 196), aynı mecliste üç talâkla boşanan eşin durumu (Kitap- B, s. 73), kızı olan bir kadınla evlenmenin kızına karşı mahremiyetin durumu (Kitap- B, s. 94).”

Sorulara verilen cevaplar ise sırasıyla;

Karşı tarafla evlenme manileri hakkında gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Kişinin ölen amcasının hanımıyla amcası öldükten sonra evlenilebileceği (Kitap- A, s. 215), adetliyen kadının nikâhı kıyılabilmesi ancak cinsel bir ilişkide bulunulamayacağı, İslâm’a göre evli çiftler arasında üç bağın olduğu ve aynı mecliste üç Talâk- üç boşama şeklinde bulunan talâkın tek talâk sayıldığı (Kitap- B, s. 73), kişi başkaca bir evlenme engeli yoksa kardeşinin süt emdiği kadının öz ve süt çocukları ile evlenebileceği (Kitap- B, s. 91), kişinin evlilikteki sorumlulukları kaldırabilecek bir kişiyle evlenmesinin uygun olduğu (Kitap- C, s. 18), eş seçiminde Müslüman kadının tercih edilmesi gerektiği, ancak Bakara süresinin 221. âyeti ve Maide süresi 5. âyeti ehli kitapla evlenilebileceğini ancak müşriklerle evlenilemeyeceğini belirttiği, buna göre Süryanilerin ehli kitap olup ve Müslüman bir erkek onlarla evlenebildiği, ehli kitabın kestikleri hayvanların usulüne uygun boğazlandığında yenileceği, ancak Hz. İsa adına ve benzeri ifadelerle kesilen hayvanların etlerinin caiz olmadığı, zira Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların etinin yenmeyeceği (Kitap- D, s. 2).”

Nikâhla alâkalı gelen diğer sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Nikâhın dini ve resmi diye ayrılmasının gereksiz olup şartlarına uyulduğu takdirde dini ve resmi nikâhın yapılmasında bir beis olmadığı (Kitap- A, s. 132), son anda nişan ve nikâh işlerinin bozulmasına önemli bir anlam yüklenmemesi gerektiği, bu işlerin nasiple olduğu (Kitap- A, s. 132), evli iken de boşama hakkının kadına verilebileceği (Kitap- A, s. 196), evlenebilmesi yasak olan kadınların Nisa suresinde (4/23) belirtildiği (Kitap-B, s. 94), Gâib ile ilgili olarak, Mâlikilere göre, eşin başvurusu üzerine hâkim gerekli araştırmayı yapar. Eğer kaybolan eşten umut kesilmişse, kadın 4 yıl bekleyecektir. Bu sürenin sonunda hâkim, boşanma kararı verir. Kadın, belirlenen vefat iddetini bekledikten sonra başka biriyle evlenebilir. Osmanlı Aile Hukuku Kararnamesinde kanun bu görüşe göre düzenlenmiş olup bu ictihatın maslahata daha uygun olduğu (Kitap-C, s. 2).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “TDV Aile ile ilgili sıkça sorulan sorular”, “el-İhtiyâr”, “el-Üm”, “el-Mebsût”, “Muğni’l-Muhtâc”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında yayın ve kitaplar olduğunu görmekteyiz.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz.

Nikâh, evlilik engeli olmayan bir erkek ve kadının, gerekli şartlar sağlandığında hayatlarını birleştiren akit ve bu yolla kurulan evlilik olarak tanımlanır (Atar, 2007, s. 112-117).

Evlilik ahkâmı Kur'an ve sünnete örnek teşkil eder. Nûr Suresinde Allah cc. şöyle buyurur: *“İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah'ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir”* (Nûr, 29/32).

Sünnetten delil ise, Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in şu hadisidir: *“Evleniniz, çoğalınız, çünkü ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim”* (Beyhakî,2003, 7/81).

Kişinin ölen amcasının hanımıyla evlenebilmesinin hükmü, Kitaba (Kur'an) örnek teşkil eder. Nisâ Suresi'nde evlenilmesi yasak olanlar sayıldıktan sonra; Nisa, 24. âyette geçen “Bütün bu sayılanların dışında evlenmek size helâl kılınmıştır” ifadesi amca hanımıyla evlenmenin ölüm veya boşama durumunda caiz olduğunu gösterir.

Süt kardeşle evlenmenin hükmü, Kur'an ve Sünnete örnek teşkil eder. Nisâ 23. âyet, süt kardeşle evlilik hususunda, “...Süt anneleriniz ile süt kardeşleriniz...evlenmek size haram kılındı.” ifadesiyle bu yasaklılığı ortaya koyar (en- Nisâ, 4/23).

Süt hısımlığı, emen ve emziren arasındaki süt emme eyleminden ortaya çıktığı için evlilik engeli bazı akrabalarla sınırlı kalmakta, bunların dışındaki akrabalar arasında evlenme engeli zuhur etmemektedir (Mevsilî, 2009, s. 130).

Kayıp olup da hayatta olduğu bilinmeyen kişiye Mefkûd denir. Fakihler, mefkûdün eşinin boşanma hakkı konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Hanefiler, “hükmen ölüm kararı” için kişinin akranlarının vefatına kadar ya da yaşayabileceği azami süreyi beklemenin gerektiğini düşünürler ve eşin mahkemeye başvurarak evlilik bağı sonlandırmasını sağlayacak bir gerekçe olarak bunu kabul etmezler (Serahsî, 1906, 11/35-36). Hanbelî mezhebinde, kayıp kişinin yaşayabileceği süre dolunca, Şâfiî mezhebinde ise daha fazla yaşamayacağına kanaat getirildiğinde, kişinin ölü sayılabileceği kanaati hakimdir (Şâfiî, 2001, 5/255-256; Şirbînî, 1997, 4/48).

4.2.3.2. Talâk

“Talâk” başlığı altında yıllara göre toplam 13 soru sorulmuş olup gelen sorular şu şekildedir: “İslâm’a göre aldatan eşe karşı tavır ve ilişkimizin ne olması gerektiği (Kitap- A, s. 211), “Madem devam ediyoruz boşansak iyi olur.” sözünün yazı ile boşanmaya delalet edip etmediği (Kitap- B, s. 40), Üç talakla boşanan eşle tekrar bir araya gelinmesinin hükmü (Kitap- B, s. 41), annesini evde istemeyen eşle evliliğinin devam hükmü (Kitap- B, s. 78), mahkemenin boşamasının dinen geçerli olup olmadığı, (Kitap- C, s. 80), kişi boşandıktan sonra nafaka vermesinin hükmü (Kitap- C, s. 67), kadını gıyaben boşamanın hükmü (Kitap- C, s. 72), birbiriyle uzun süre görüşmeyen eşlerin nikahlarının zarar görüp görmeyeceği (Kitap- C, s. 108).”

Sorulara verilen cevaplar ise sırasıyla şöyledir: “Kişi ile evlilik hususunda açıklayıcı bilgilerin sunulduğu (Kitap- A, s. 211), boşanma fikri ortaya atılıp eyleme geçmeyen bir durumun boşayamaya delalet etmediği (Kitap- B, s. 40), aynı mecliste üç kez aynı ifade kullanılarak denilmesinin bir kısım fakihlere göre üç boşama bir kısım fakihlere göre ise tek boşama olabileceği DİB Kurulunda tek bir boşama olarak kabul edildiği (Kitap- B, s. 41), boşanmanın Allah'ın hoşlanmadığı helal olduğu, elden gelen her şeyin yapılmasında sonra başvurulacak son çare olduğu (Kitap- B, s. 78), boşamanın bir bain Talâk olarak geçerli olduğu, kocası ile tekrardan yeniden yapılacak bir nikahla evlenebileceği, kocası ölen kadının tekrar evlenebilmesi için iddet süresini beklemesi gerektiği (Kitap- C, s. 80), koca evi terk edip kadını mağdur ediyorsa ihtiyaçlarını karşılamıyorsa bu durum bir seneden daha fazla sürmüştse kadının mahkeme kararı ile boşanabileceği (Kitap- C, s. 67), kocası ölen kadın iddet süresi eğer kadın hamile ise doğum yaptıktan sonra değilse 4 ay 10 gün beklemesi, erkeğin iddet de nafaka sorumluluğu olup boşanmayla çocukların nafakasının düşmeyeceği (Kitap- C, s. 72), nikahın ya boşamak ya da akdin feshi veya ölümle sonra sona ereceği, mahkeme yoluyla boşanan eşlerin dini hükümlere göre bir bain Talâkla boşanmış olduğu (Kitap- C, s. 108).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Bidâyetü’l-Müctehid”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Reddü’l-Muhtâr”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında yaygın ve kitaplar olduğu görülmektedir.

- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz;

Eşi ölen kadının iddet süresi Kur'an'a örnektir. Bakara süresi 134. âyette Allah cc. şöyle buyurur: “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler...” (el-Bakara, 2/134). Buna göre Kur'an-ı Kerim kocası ölen kadının iddetini dört ay on gün olarak belirlemiştir.

Kocanın eşini bir mecliste üç talâkla boşayıp bunun üç talâk mı yoksa tek talâk mı sayıldığı meselesi fikhî mezhepler arasında tartışma konusu olmuştur. Hanefî ve Şâfiî başta olmak üzere birçok fukahâ aynı anda yapılan üç boşamayla eşin tamamen boşanacağını söylemişlerdir (İbn Rüşd,1982, 2/61). Bunun tek talâk sayılacağını bildirenler bir kısım ulema ise İbn Abbas'tan rivâyet edilen: “Hz. Peygamber (s.a.s.) devrinde, Hz. Ebû Bekir'in devrinde ve Hz. Ömer'in hilafetinin ilk iki senesinde üç talâk bir talâk sayılırdı” (Müslim, 15/1472) nakli esas almışlardır.

Eşi evlilikten doğan görevlerini yerine getirmeyen veya kötü muamelede bulunan bir kadın, mahkemeye başvurarak evliliğin sona erdirilmesini talep edebilir. Mahkeme ayrılma kararı verirse, dinî hükümlere göre bâin talâk (geri dönülemez boşanma) meydana gelmiş olur (DİYK, 2017).

Dinimize göre boşanan kadının birtakım hakları vardır. Eğer boşanan kadının halvet-i sahiha veya zifaf gerçekleşmişse, kadın mehrin tamamını alır. Erkek, kadını onun talebi olmaksızın boşamışsa, müt'a adı verilen gönül alıcı bir hediye verilmesi Şâfiî mezhebine göre vâcib, Hanefî mezhebine göre müstehap kabul edilmiştir (İbn Âbidîn, 1905, 3/111).

4.2.3.3. Mehir

“Mehir” başlığı altında yıllara göre toplam 6 soru sorulmuştur. Gelen sorular sırasıyla şu şekildedir:

“İslâm'ın kadın haklarına verdiği önem (Kitap- A, s. 137), mehrin ne olduğu (Kitap- A, s. 141), kadının mehir alamama durumları (Kitap- B, s. 105), izinsiz olarak kadının mehrini kullanmanın hükmü (Kitap- B, s. 183), evlenecek olan bir kızın

mehrinin ne kadar olması gerektiği (Kitap- B, s. 187), mehri ödenmeden ölen kadının mehir durumu (Kitap- C, s. 127).”

Sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “İslâm'ın ilk yıllarında bakıldığında dünyada kadının insan sayılıp sayılmayacağı tartışılırken, İslâm'ın kadını bir birey olarak erkekten ayırmadığını ve kadın için hak kavramının ortaya koyulduğu şeklinde âyet ve hadislerle konunun aydınlatıldığı (Kitap- A, s. 137), mehirin evlenme sırasında erkeğin kadına ödediği veya ödemekle yükümlülük altına girdiği para veya mal olduğu (Kitap- A, s. 141), nikah akdi yapıldıktan sonra eşler arasında cinsel birleşme veya sahih halvet gerçekleşirse, koca mehrinin tamamını vermekle yükümlü olduğu, evlenme sahih fakat ilişki veya sahih halvetten önce kadının sebep olmasıyla ayrılık vaki olur veya kadın mehir karşılığında eşinden ayrılma yoluna giderse muhâlaa (kadının kabulüne bağlı olmak kaydıyla, kadının kocasına vereceği bir bedel karşılığında nikâh akdinin sonlanması) mehir hakkının düşeceği (Kitap- B, s. 105), mehir kadının kendi malıdır ve mehir malı erkek tarafından izinsiz kullanılmayacağı (Kitap- B, s. 183), mehir miktarı konusunda çiftlerin beraber anlaşacağı bir durum olduğu (Kitap- B, s. 187), mehir teslim edilmeden ölen kadının bu hakkını erkeğin mirasçılarının vermek zorunda olduğu Kitap- C, s. 127).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, “Bedâ’i’u’s-Sanâ’i’”, “Fethu’l-Kadîr” adında yayın ve kitaplar olduğu görülmektedir.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şu ifadeleri söyleyebiliriz;

İslâm'ın kadın haklarına verdiği önem, Kur'an, sünnet başta olmak üzere birçok delille ortaya konmuştur. Allah cc. Bakar suresi 228. âyette şöyle buyurur: *“Erkeklerin (meşrû surette) kadınlar üzerindeki hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde birtakım hakları vardır”* (el-Bakara, 2/228).

Sünnetten delil ise, Peygamber Efendimizin (s.a.s) bu husustaki sözleridir: “En hayırlınız, ailesine en güzel davrananınızdır. Ben de sizin aranızda ailesine karşı en hayırlı davrananım” (İbn Mâce, Nikâh, 50).

Mehrin ne olduğu, Kur'an-ı Kerim'deki âyetlerle bildirilmiştir. Örneğin Bakara süresinde; *“Kadınları boşarsanız, onlarla birleşmemiş ve*

mehir de belirlememiş olursanız malî bir sorumluluğunuz yoktur...” (el-Bakara, 2/236-237).

Mehrin cinsi açısından olaya baktığımızda İslâm’a göre satışa ve kullanılmaya müsait olan her şey mehir kapsamına girer. Kadın taşınır taşınmaz her şeyden dahi faydalanabilir (Kâsânî, 1986, 2/279).

Mehir konusunun menfaat gibi mal değeri olmayan şeyler hakkında alimler arasında birtakım tartışmalar vardır. Hanefî mezhebi konusu mal olmayan şeyi caiz görmezler. Mezheplerin çoğu ise Kur’an-ı Kerim, fıkıh vs. dini öğretim değeri olan şeyleri mehir kapsamına almışlardır (İbnü’l-Hümâm, tarihsiz, 3/339).

Hanefîler'e göre mehir, nikâhın sonuçlarından olup kadın yapılan nikahla bu mehre hak kazanır. Mehir, nikah anında miktarı ortaya konmuşsa buna, “mehr-i müsemmâ/belirlenmiş mehir”, nikâh anında miktarı belirlenmemişse buna, “mehr-i misil/emsal mehir” denir. Ödeme zamanında göre de mehir ikiye ayrılır. Miktarı belirlenen mehirin nikâh anında ödenmesine, “peşin mehir/mehr-i muaccel”, sonradan ödemesi karara bağlanmışsa buna da “vâdeli mehir/mehr-i müccel” denir (DİYYK, 2017).

Mehrin miktarı ile ilgili mezhep imamaları farklı görüş bildirmişlerdir. Hanefîler, mehrin en az miktarı 10 dirhem (o zamanda takriben iki koyun bedeli) derken, Mâlikîler ise 3 dirhem gümüş derler. Şâfiî ve Hanbelîler ise mehirde alt ve üst sınır olmadığı hakkında görüş bildirmişlerdir (Aydın, 2018, 28/389-391).

4.2.3.4. Miras

“Miras” başlığı altında yıllara göre toplam 8 soru sorulmuş olup gelen sorular ise sırasıyla şu şekildedir:

“Din farkının mirasa engel olma durumu (Kitap- B, s. 50), sekiz kardeş bir ailede babanın evin tamamını vasiyet olarak ablaya bırakmasıyla alâkalı vasiyetinin hükmü (Kitap- B, s. 71), çocuğu olmayan ve bir erkek iki kız kardeşi olan kız kardeşi vefat eden kişinin kocasına düşen miras payının ne olduğu (Kitap- B, s. 117), iki kız iki erkek kardeşlerin miras taksiminin nasıl olacağı (Kitap- C, s. 67), çocukları olan

kişinin malını torunlarına vasiyet etme durumu (Kitap- C, s. 95), emekli maaşının miras malı sayılıp sayılmayacağı (Kitap- D, s. 12), eşi ölmüş ve üç kızı bulunan bir kadının mirastaki payının ne olduğu (Kitap- D, s. 29).”

Sorulara verilen cevaplar ise sırasıyla şu şekildedir: “Hz. Peygamberin ‘kâfir bir kimse Müslümana Müslüman da kafire mirasçı olamaz.’ ve ‘Farklı din mensupları birbirine mirasçı olamazlar’ (Tirmizi, Ferâiz,16). şeklindeki hadislere dayanan fakihlerin çoğunluğu din farkının mirası engel olacağı görüşünü belirttiği, bu hadisleri başka bilgilerle değerlendiren bazı müsteşrikler gayri Müslimin Müslümana mirasçı olamayacağını ama Müslümanın gayrimüslim bir insana mirasçı olabileceğini kabul ettiği ve müftâbih görüşünde bu olduğu (Kitap- B, s. 50), kişi ancak malının üçte birini vasiyet etmeye yetkili olduğu ve bu vasiyetin 1/3 ü vasiyet edildiyse yerine getirilmesi gerektiği (Kitap- B, s. 71), Kur'an-ı Kerim'de (Nisa,12) belirtildiğine göre çocuğu olmayan kadın vefat ettiğinde borçları vasiyeti ödendikten sonra geriye kalan mirasın yarısının kocaya ait olduğu, mirasa düşen malın erkeğe bir, kıza 1/2 oranında paylaşılması gerektiğinin (Kitap- B, s. 117), kardeşler arasında gönül rızasına da dikkat edilmesi gerektiği (Kitap- C, s. 67), bir kimsenin çocukları varsa torunlarının ona mirasçı olamayacağı, kişi malının üçte birine kadar olan miktarını mirasçısı olmayan herkese vasiyet edebileceği ve bu bağlamda kişinin kendisine varis olma ihtimali bulunmayan torunlarına vasiyette bulunabileceği kaydıyla mirası kendi aralarında rızaya dayalı olarak paylaşma hakkına sahip oldukları (Kitap- C, s. 95), kişinin görevi ile ilgili şahsa bağlı olan hak olanın miras kapsamında değerlendirilemeyeceği (Kitap- D, s. 12), eşi ölmüş ve üç kızı bulunan bir kadının mirastaki payının 1/8 olduğu (Kitap- D, s. 29).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, "Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir", "el-Mebsût", "Muğni'l-Muhtâc", "Diyânet İslâm İlmihalî", "Fethu'l-Bârî", "Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar", "Reddü'l-Muhtâr", "el- Ümm", "el-İhtiyâr" adında yayın ve kitaplar olduğu görülmektedir.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz:

Kur'an-ı Kerimdeki vasiyetle alâkalı âyetler bu meseleye delil teşkil eder. Örneğin Bakara Suresi- 180. âyette şöyle buyrulur: *“Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı”* (el-

Bakara, 2/180). Allah cc. bu âyetle beraber İslâm cahiliye Arap kültüründeki haksız vasiyet anlayışını kaldırmış yerine adaletli bir dağıtım hükmü getirmiştir (Karaman, Dönmez, Çağrııcı, Gümüş, s., (2006), 1/273-275).

Fakihlerin çoğunluğuna göre, ölüm döşeğindeki bir kişinin yaptığı teberrular (hibe, vasiyet, vakıf gibi) terekenin üçte biriyle sınırlıdır. Bu oranı aşmayan işlemler geçerli kabul edilir (Şâfiî, 1990, 4/107; Serahsî, 2008, 29/49; Şirbînî, 1994, 3/100).

Hz. Peygamber (s.a.s.), malının yarısını vasiyet etmek isteyen bir sahabeye en fazla üçte birini vasiyet etmesini önermiştir (Buhârî, 3/2743; Müslim, 10/1629). Malvarlığının üçte birinden fazla olan vasiyetler ya da bir vâris lehine yapılan vasiyetler, diğer vârislerin onayı olmadan geçerli değildir (Mevsîlî, 2009, 5/63). İslâm'ın reva görmediği kötü iş ve günahlarla meşgul olan kişiye vasiyet bırakmak mekruh görülmüştür (İbn Âbidîn, 1905, 6/648).

Müslüman ve gayrimüslim arasındaki vasiyetin hükmü, sünnet ve sünnet üzerindeki içtihatlar doğrultusunda yapılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s) bu hususta buyurduğu: *'Kâfir bir kimse Müslümana Müslüman da kafire mirasçı olamaz.'* (Tirmizi, Ferâiz,16); *"Farklı din mensupları birbirine mirasçı olamazlar"* (Ebû Dâvûd, Ferâiz, 10/2911) hadisler başta olmak üzere birçok rivâyet, Müslümanlarla gayrimüslimler arasında miras yasaklılığının olduğunu gösterir. Ancak Muaz b. Cebel başta olmak üzere birçok sahabe, gayrimüslim Müslümana değil ama Müslüman gayrimüslime mirasçı olur görüşünü belirlemişlerdir. Günümüzde ise Müslüman gayrimüslim anne-babadan kalan mirasa hak kazanır görüşü hakimdir" (İbn Hacer, tarihsiz, 12/50 (6763).

4.2.3.5. Radâ'

"Radâ" başlığı altında yıllara göre toplam 2 soru sorulmuş olup gelen sorular sırasıyla şu şekildedir: "Süt kardeşliğin nasıl gerçekleştiği (Kitap- A, s. 201), erkek çocuğu üçüncü ayında süttten ayırmak diye bir hükmün varlığı (Kitap- B, s. 22)."

Sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: "Radâ'nın meydana gelmesinde emziren bir kadının olması ve emen çocuğun iki yaşına geçirmemiş olması, sütün ağız veya burundan mideye inmesi ve sütün başka bir şeyle karıştırılmış olmaması gerektiği

şâyet karıştırılmışsa çok olana itibar edilmesi gerektiği, sütün fazla veya eşit olması durumunda süt hükmünün sabit olup sıvı fazla ise süt kardeşliğinin oluşmayacağı (Kitap- A, s. 201), İslâm dininde böyle bir hükmün olmayacağı, çocuk emmeyi bırakırsa duruma göre hareket edileceği (Kitap- B, s. 22).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “İslâm İlmihali (L. Şentürk, S. Yazıcı)”, el-Mebsût”, “el-Muğni” adında yayın ve kitaplar olduğu görülmektedir.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz:

Radâ‘, terim olarak, bir kadının sütünü emzirme veya başka bir yolla içme veya yutma demektir. İçiren anneye, sütanne “murdı” denir. Süt içen bebeğe de “radî‘”, buradaki ilişkiden doğan yakınlığa da “süt akrabalığı” veya “karâbetü’r-radâ‘” denir (Kaşıkçı, 2007, s. 384-389).

İslâm dini, emen ve emziren arasında birtakım süt akrabalığı hükümleri ortaya koymuştur. Biz bu hükümleri delil olarak Kur’an ve sünnette dayandırırız. Bu hususta Nisâ süresinde geçen “...Sizi emziren anneleriniz, sütbacularınız... size haram kılındı” (en- Nisâ, 4/23) ifade, iki taraf hakkında bir takım yasaklayıcı hükümler olduğunu ortaya koymaktadır.

Sünnete örnek olarak Allah Rasül’ü (s.a.s) şöyle buyurur: “*Nesep sebebiyle haram olanlar emzirme sebebiyle de haram olur*” (Buhârî, Şehâdât s. 7).

İslâm uleması âyet ve hadislerden yola çıkarak emen ve emziren arasındaki harâmiyete vurgu yapmışlardır (Serahsî, 1906, 5/137). Ayrıca aradaki emzirme yılı ve emme miktarına da birtakım sınırlamalar getirmişlerdir. Örneğin, Hanefiler başta olmak üzere birçok fakih, az olsun çok olsun çocuğun ilk iki yaş içerisinde emdiği süt, süt hısımlığını doğurur demişlerdir. Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri, süt hısımlığının oluşabilmesi için bebeğin ilk iki yıl içinde farklı zamanlarda beş kez doyumluk emmesiyle bu yasaklılığın ortaya çıktığı hususunda görüş bildirmişlerdir (İbn Kudâme, 1994, 11/309).

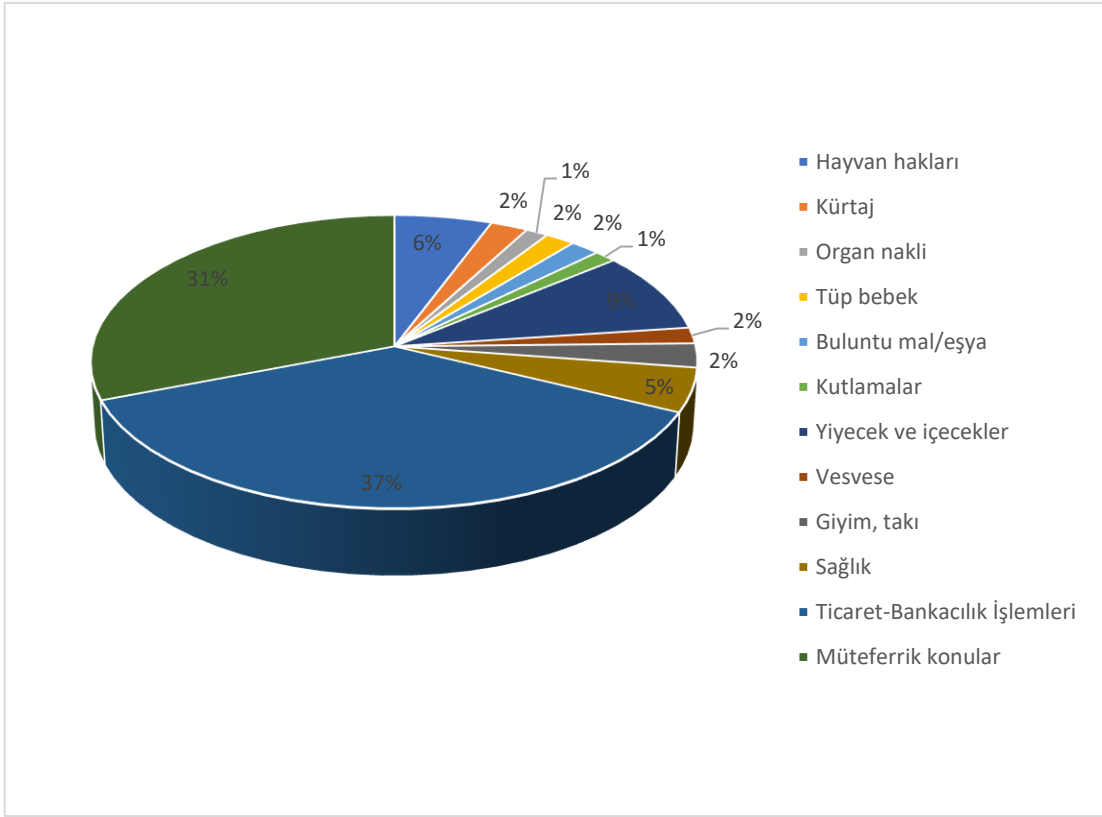
4.2.4. Helaller-Haramlar

Helal, “kulluk etmek, itaat etmek, ilah edinmek, boyun eğmek, tevazu göstermek” gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise, “niyete bağlı olarak yapılan amelde sevap umulan ve Allah’a saygı ve yakınlık ifade eden şuurlu itaat” demektir (Demirci, 1998, s. 173-175). Haram ise yasak manasına gelip helalin zıddıdır.

Balıkesir il Müftülüğü aho fetvâ hattına yöneltlen konu başlıklarından biri de “Helaller ve Haramlar” başlığıdır. Bu bölümde tekrarlarıyla beraber 227 soru sorulmuştur. Bu başlık altında, hayvan hakları, kürtaj, organ nakli, tüp bebek, buluntu mal, eşya, kutlamalar, yiyecek ve içecekler, vesvese, giyim-takı, sağlık, ticaret-bankacılık işlemleri ve müteferrik konular bulunmaktadır.

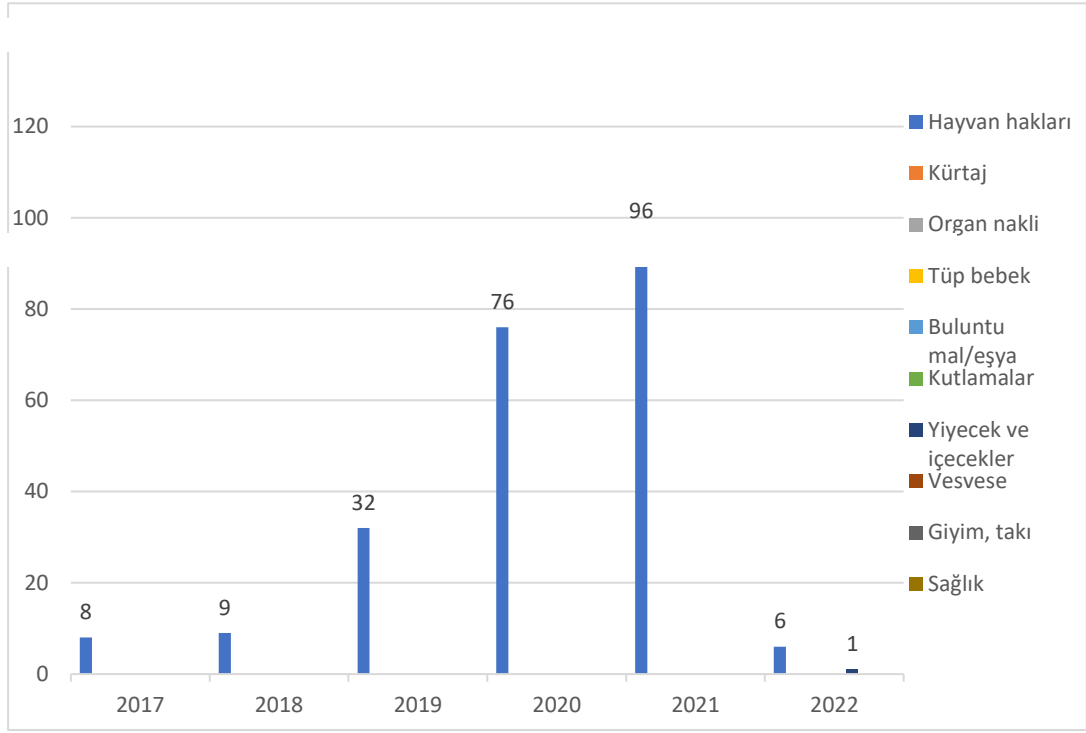
Tablo 12. Helaller- Haramlar Başlığı Altında Gelen Soru Dağılımı

KONU	SORU SAYISI
Hayvan Hakları	13
Kürtaj	5
Organ Nakli	3
Tüp Bebek	4
Buluntu Mal Eşya	4
Kutlamalar	3
Yiyecek ve İçecekler	20
Vesvese	4
Giyim-Takı	6
Sağlık	11
Ticaret-Bankacılık İşlemleri	84
Müteferrik Konular	70
Toplam	227

Grafik 6. Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen Helaller ve Haramlarla İlgili Soruların Konularına Göre Yüzdeleri Dağılımı

“Helaller-Haramlar” ile alakalı gelen soruların yüzdeleri dağılımına baktığımızda, birinci sırada %37 ile ticaret ve bankacılık konuları, ikinci sırada %31 ile müteferrik konular, üçüncü sırada ise %6 yiyecek ve içecekler başlığının geldiğini ve diğer konuların sırayı takip ettiğini görmekteyiz.

Grafik 7. Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetvâ 190 Hattına Gelen Helaller- Haramlar ile İlgili Soruların Yıllara Göre Dağılımı

Helaller-Haramlar ilgili gelen soruların yıllara göre dağılımına göz attığımızda (Grafik 7)'de en fazla gelen sorunun 96 soruyla 2021 'de olduğunu görmekteyiz. İkinci sırada ise toplam 76 soruyla 2020 olduğunu ve en az sorunun ise 3 soru ile 2018 yılında olduğunu görmekteyiz.

Şimdi 'Helaller-Haramlar' başlıkları altında olan alt başlıkları sırasıyla inceleyelim.

4.2.4.1. Hayvan Hakları

"Helaller-Haramlar" başlığı altında ilk başlığımız hayvan hakları bahsidir. Bu başlık altında yıllara göre 13 soru gelmiş olup bu sorulardan; kedilerin kısırlaştırılması ile ilgili 4 soru, evde kedi köpek beslemeyle alakalı 3 soru tekrarlı olarak sorulmuştur.

Gelen sorular sırasıyla şu şekildedir: "Evde kedi ve köpek beslemenin dini hükmü (Kitap- A, s. 137), kedi ve köpeğin kısırlaştırılmasının dini hükmü (Kitap- B, s. 175), çekirge yemenin dini hükmü (Kitap- C, s. 33), hayvanların özellikle de zarar veren köpeklerin öldürülmesinin dinen caiz olup olmadığı (Kitap- C, s. 123), kedi,

köpek ticareti yapmanın hükmü (Kitap- D, s. 4), tedavisi mümkün olmayan ve acılar içinde olduğu durumlarda hayvanları itlaf etmenin hükmü (Kitap- D, s. 4), domuz avcılığı yapan birisinin bunu para karşılığı hayvanat bahçesine satabilme ruhsatı (Kitap- D, s. 30), evde fare (hamster) cinsi beslemenin hükmü (Kitap- D, s. 33).”

Sorulan sorulara verilen cevaplar ise sırasıyla şu şekildedir: “Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) hadisleri gereği köpeğin avcılık ve korumayla iki şekilde bakılabileceği (Kitap- A, s. 137), normal şartlarda tüm hayvanların insanlarda olduğu gibi üreme haklarının olduğu lakin meşrû sebepler vukû bulunduğunda çevrede beslenen hayvanların aşırı üremesi, bakımının zorlaşması, sokaklarda başıboş hayvanların çoğalıp çevreye zarar vermesi gibi sebeplerden dolayı kısırlaştırmaya ruhsat verilebileceği (Kitap-B, s. 175), çekirgenin yenilebileceği hususunda sünnette özel bir yerin olup caiz olduğu (Kitap- C, s. 33), dinimiz İslâm insan hayatına önem verdiği, aynı şekilde can taşıyan bütün mahlûkâtın da bu ihtirama layık olduğunu, zarar durumları hariç birtakım zararlı yollara başvurmakla hayvanların yaşam hakkına son vermenin caiz olmadığı (Kitap- C, s. 123), İslâm'a göre yenilmesi ve içilmesi haram olan bir şeyin alım satımının da haram olduğu (Kitap- D, s. 4), tedavisi mümkün olmayan ve hayvanın acılar içinde olduğu durumlarda veteriner kontrolünde uyutulmasının caiz olduğu (Kitap- D, s. 4), meşru bir sebep olmadıkça hayvanların fitratlarına müdahale etmenin dinen doğru olmayacağı, laboratuvarlarda deney amaçlı fare beslemek dışında evde fare beslemenin kötü bir davranış olduğu (Kitap- D, s. 33).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Fetâvâ-i Hindiyye”, “el-Hidâye”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında yayın ve kitaplar olduğu görülmektedir.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şu yargılara varırız:

İslâm dini etrafımızda yaşayan hayvanlardan ibret almamızı ve onları koruyup gözetmemizi emreder. Nahl suresinde şöyle buyrulur, “*Gökte yer arasında Allah’ın hükmüne boyun eğerek uçan kuşları görmezler mi? Onları havada tutan Allah’tan başkası değildir*” (en-Nahl, 16/74).

Hadisten örnek verecek olursak, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) kuşu yaralı bir çocuğu gördüğünde ona, kuşunun sağlık durumunu sorması (İbni Mâce, tarihsiz, 2/2). İslâm’ın canlılara karşı sevgi, şefkat duyduğunu gösterir.

Başkalarına zarar veren köpek vs. hayvanların öldürülmesi meselesinde Fetav-î Hindiyeye’ de şu hususlar yer alır: *“Zararlı hayvanlar acı çektirilmeden, en keskin bir aletle veya hızlı bir yöntemle öldürülmelidir. Eğer bir kişinin köpeği başkalarına zarar veriyorsa ve bu kişi uyarıldığı halde önlem almazsa, bölge sakinlerinin o köpeği öldürme hakkı vardır”* (Hindiyye, 2000, 7/360-361).

Hasta hayvanların öldürülmesi meselesinde ise, hastalanıp tedavisi mümkün olmayan acılar içinde kıvranan hayvanların veteriner gözetiminde uyutulmasına cevaz verilmiştir (DİYK, 2017).

İslâm dini, zorunlu durumlar hariç, birtakım zararlı yollarla hayvanların üreme hakkına son vermeyi yasaklamıştır. Ancak daha iyi bir iş gücü elde etmek, et ve süt verimliliğini üst düzeye çıkarmak için bazı hayvanların kısırlandırılmasına da cevaz vermiştir (Merğînânî, tarihsiz, 4/380).

Evde kedi ve köpek beslemenin dini hükmü sorusu, sünnete örnek teşkil eder. Allah Rasül’ü (s.a.s), bu hususta şöyle buyurur: *“Av ve çoban köpeği dışında köpek besleyenin ecrinden her gün iki kıratlık eksilme olur”* (Müslim, 50/1574); Tirmizî, 4, /1487). Dolayısıyla koruma ve avcılık gibi durumlar hariç, köpeklerin evde beslenmesinin dinimizce caiz görülmediği ortaya çıkmaktadır.

Kediler hususunda ise, Ebu Hüreyre’nin kedileri sevip onlarla ilgilenmesi, ayrıca evlerdeki fare, haşere vs. varlıklardan korunma maksatlı olarak evde kedi beslenmesinde bir sakınca olmadığı görüşü hakimdir.

4.2.4.2. Kürtaj

“Kürtaj” başlığı altında yıllara göre toplam 5 soru sorulmuş olup bu sorulardan; kürtaj yaptırmanın, çocuk aldırmanın caiz olup olmadığı hakkında 4 soru, ölü olarak doğan bebekle ilgili işlemler hakkında bir soru sorulmuştur.

Gelen sorular şöyledir: “Kürtaj yaptırmanın, çocuk aldırmanın caiz olup olmadığı (Kitap-A, s. 213), ölü olarak doğan bebekle ilgili yapılacak işlemlerin neler olduğu (Kitap- C, s. 194).”

Gelen sorulara verilen cevaplar ise sırasıyla şu şekildedir: “Annenin hayatını tehlikeye sokan durumlarda, hamileliğin devam etmesinin zarara yol açacağına dair

ehil bir doktor tarafından değerlendirme yapılması halinde, zaruret gereği kürtaja izin verilebileceği (Kitap-A, s. 213), ölü doğan çocuklar için yıkama ve cenaze namazı gibi dini vecibelerin yerine getirilemeyeceği (Kitap- C, s. 194).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “TDV Diyanet İslâm İlmihali”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında kitap ve yayınların olduğu görülmektedir.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz;

Kürtaj yaptırmanın, hükmü, Kitaba (Kur'an) ve sünnete delil teşkil eder. Örneğin Mâide Suresi'nde masum bir insanın öldürülmesinin tüm insanlığın öldürülmesi gibi görüleceği ifade edilir (el-Mâide, 5/32).

Hadisten örnek verecek olursak İbn Mes'ud (r.a.), Peygambere (s.a.s.) hangi günahın daha büyük olduğunu sorduğunda, Peygamber Efendimiz (s.a.s), Allah'a şirk koşturmak ve masum bir çocuğu öldürmek şeklinde cevap vermiştir (Müslim, İmân, 141).

Netice itibariyle annenin hayatını tehlikeye atmadığı müddetçe çocuğa kürtaj uygulamak dinimizce büyük bir günahdır. Mâlikî, Şâfi ve Hanbelî mezheplerine göre, kürtaj iki cinsiyete karşı işlenen bir suç olarak görülür. Çünkü ceninin hayatına müdahale edilmektedir (Yıldırım, s. 4/73-74).

Anneden ölü olarak doğan veya cerrahi müdahale ile alınan cenin organları belirli değil ise yıkanmadan, belirli ise yıkanarak beze sarılıp gömülür (DİYK, 2020). Bu meselede sünnette açıklayıcı geniş bilgiler mevcuttur.

4.2.4.3. Organ Nakli

“Organ nakli” hususunda toplamda 3 soru sorulmuştur. Gelen sorular şöyledir: “Kişinin saçlarını lösemili çocuklara bağışlamasının hükmü (Kitap- B, s. 6), böbrek naklinin hükmü (Kitap- B, s. 96), kadavra bağışının hükmü (Kitap- D, s. 23).”

Gelen sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Kişinin saçlarını lösemili çocuklara bağışlamasının hükmüyle alâkalı Hz Peygamber'den saç eklemeyi ve ekletmeyi yasaklayan sahih kaynakların olduğu (Kitap-B, s. 6), zaruret halinin bulunması, hiçbir ücret alınmaması, alıcının ve vericinin buna rıza göstermeleri ve

bunun devlet kontrolünde yapılması gibi hususlarda dikkat etmesi gerektiği (Kitap- B, s. 96), insanın canlısının da ölüsünün de değerli olduğu buna rağmen tıp ilminin gelişebilmesi için kadavra temini zarureti varsa zarurete binaen kadavra bağışlanabileceği (Kitap- D, s. 23).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “el-Muğni”, Fetâva’l-Hindiyye”, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliye”, “Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar” adında yayın ve kitaplar olduğu görülmektedir.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz;

İslâm uleması, Peygamber Efendimiz ‘den (s.a.s) gelen rivâyetleri ele almış, saç ektirme ile peruk takma meselesinde bazı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu meselede, saç alınıp satılmasını ve ticaretinin yapılmasını caiz görmemişlerdir. Ancak, kanser tedavisi devam eden ve saçı olmayan çocukların psikolojik yıpranmalarının önüne geçmek amacıyla, insan saçından yapılmış peruk vb. şeylerin takılmasını da caiz görmüşlerdir (DİYK, 2018).

Bunun yanında fakihlerin çoğunluğu, insan saçı dışında iplik, yün ve ipek gibi benzeri maddelerden yapılan peruğun takılmasını dinen uygun görmüşlerdir (İbn Kudâme, tarihsiz, s. 70).

Kadavra bağışlamanın hükmü meselesinde, İslâm dini insanın canlısının da ölüsünün de değerli olduğunu ortaya koymaktadır. Mâide süresi 32. âyette şöyle buyrulur: “*Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur...*” (el- Mâide, 5/32). İslâm uleması bu âyetten yola çıkarak, birini kurtarmak için kan, böbrek, ilik, kornea gibi organ nakillerine cevaz verir (Karaman, Dönmez, Çağrı, Gümüş, 2006, 2/1257-258).

Organ nakli hususunda ulemanın bir kısmı bunu caiz görmese de büyük çoğunluğu, zaruret halinde işin hükmünün değişeceğini (Mecelle, md. 22), örneğin çocuğu kurtarmak için ölü annenin karnının yarılacağını, kırılmış kemikleri olan birinin başkasından kendisi için kemik nakletmesini caiz görürler (Fetâva’l-Hindiyye, s.5/360).

4.2.4.4. Tüp Bebek

“Tüp bebek” başlığı altında yıllara göre toplam 4 soru sorulmuştur.

Gelen sorular şu şekildedir: “Evli bir erkeğin sperminin başka bir kadının yumurta hücresinde döllendirip eşinin rahmine koydurmasının hükmü (Kitap-A, s. 203), sperm bankasından hamile kalıp çocuk sahibi olmanın hükmü (Kitap-A, s. 211), evlat edinmenin hükmü (Kitap-B, s. 36), tüp bebek tedavisinde cinsiyet seçiminin hükmü (Kitap-C, s. 1).”

Sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Evli bir erkeğin spermini başka bir kadının yumurta hücresinde döllendirip eşinin rahmine koydurmasının dinen caiz olmadığı (Kitap-A, s. 203), sperm bankasından hamile kalmanın caiz olmadığı (Kitap-A, s. 211), evlat edinmenin dinimizde yeri olmadığı (Kitap-B, s. 36), teknik imkanlarla cinsiyet belirlemek mümkün olsa da bu durumun şimdiden öngörülemez sorunlar ortaya çıkarabileceği gibi cinsiyetlerin dağılımındaki dengenin bozulmasına yol açabileceği, teknik müdahaleyle cinsiyet seçimine gidilmesi, Allah'ın bu konudaki takdirine rıza göstermeme, toplumsal dengenin bir cinsiyet aleyhine bozulabilme ihtimaline binaen caiz olmadığı (Kitap-C, s. 1).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar” adında kitaplar olduğu görülmektedir.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları ifade edebiliriz;

Tüp bebek yöntemiyle gebelik gerçekleştirilmesinde birtakım şartlar aranır ki bu şartlar şunlardır; tüp bebek yönteminde, döllendirilmek üzere kullanılacak yumurta ve sperm, başka bir kişiye ait değil, yalnızca nikâhli eşlerden alınmalı, döllenmiş yumurtanın, kocanın kendi eşinin rahminde gelişmelidir. Ebeveyn ve meydana gelecek çocuk üzerinde olumsuz ruhi ve psikolojik durum oluşmamalı, işlem esnasında kocanın kendi spermi kullanılmalıdır (Fetvâlar, 2019, s.517).

Evlatlık kurumu İslâm'ın ilk zamanlarında, bir süre muhafaza edilmiştir. Ancak, Medine dönemine gelindiğinde inen “*Allah, evlatlıklarınızı öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır*” (el-Ahzâb, 33/4) âyetiyle bu kurum kaldırılmıştır. Devamındaki âyet, evlatlıkların asıl babalarına nispet edilmesini emretmiştir (DİYYK, 2017).

Erkeğin sperminin evlilik bağı olmayan yabancı bir kadının rahmine konması zina kapsamında değerlendirilebilir. Zira evlilik bağı iki yabancı cinsi helal çizgide birleştiren bir durumdur. Evlilik dışındaki birliktelikler ise haramdır. Kur'an-ı Kerim'de zina hakkında birçok âyet vardır. Örneğin, Nisâ suresi, 15-16, âyetler şöyledir: *“Kadınlarınızdan çirkin fiilde bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun”; “İçinizden bu çirkin fiili işleyen ikilinin canlarını yakın. Eğer tövbe eder, durumlarını düzeltirlerse artık onlara eziyet etmekten vazgeçin; çünkü Allah tövbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir”* (en- Nisâ, 15-16).

4.2.4.5. Buluntu Mal, Eşya

“Buluntu mal-eşya” başlığı altında yıllara göre toplam 4 soru sorulmuştur.

Gelen sorular sırasıyla şu şekildedir: “Bulunan para hakkında yapılması gerekenler (Kitap- A, s. 134), küçükken çalınan paranın tövbe ettikten sonra camiye bağışlamanın hükmü (Kitap- A, s. 217), yolda bulunan paranın araştırılıp sahibinin çıkmaması neticesinde sonucun ne olacağı (Kitap-C, s. 134).”

Sorulara verilen cevaplar ise sırasıyla şu şekildedir: “Uygun olan, yitik malın alınması ve bu eşyayı alan kimsenin uygun bir zaman diliminde kaybolduğuna dair ilan vermesi, sahibinin bulunmaması durumunda sahibi adına fakirlere sadaka olarak verilmesi (Kitap- A, s. 134) çalınan paranın kamuya ait ise iade edilmesi, eğer şahsa ait ise kişinin kendisine verilmesi ve bu durumdan dolayı Allah'a tövbe edilmesi gerektiği (Kitap- A, s. 217), buluntu mal için birtakım şartlarının olduğu, bu şartlar arasında mal sahibini bir müddet aramak ve neticesinde bulunmamış ise bulan kişinin ihtiyaç sahibi olması durumunda, kendisi şâyet ihtiyaç sahibi değilse fakir ve fukaraya verilip sevabının mal sahibine bağışlanması gerektiği (Kitap-C, s. 134).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “el-Mebsût”, “el-Bahrü'r-Râik”, “Bedâiu's-Sanâi”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar” adında kitaplar olduğu görülmektedir.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde, şunları söyleyebiliriz;

İslâm'a göre hırsızlık, yasaklanmış kötü bir davranıştır. Bu hususta Mâide Suresi 38. âyette şöyle buyrulur: *“Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah'tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir”* (el-Mâide, 5/38).

Çalınan paranın tövbe ettikten sonra camiye bağışlamanın hükmü meselesinde, bu bir kul hakkı ihlalidir. Çalınan malı sahibine vermek ve ondan helâllik dilemek ayrıca bu işten pişmanlık duyup tövbe etmek asıldır. Bu hususta Zümer suresi 53. âyette şöyle buyrulur: *“De ki: Ey çok günah işleyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, gafur ve rahîmdir / çok affedicidir, pek merhametlidir”* (ez-Zümer, 39/53).

Buluntu eşya meselesine bakacak olursak, bulunan eşya malın değerine göre ilan edilip beklenir. İlan süresinde sahibi çıkar ve malın kendine ait olduğunu ispat ederse, o mal ona teslim edilir (Kâsânî, 1986, 6/200-201). Düşük değerli eşyalar için beklemeye gerek yoktur, doğrudan ihtiyaç sahiplerine verilebilir (Serahsî, 1906, 11/2-3). Eşyanın sahibi çıkmazsa, yoksullara verilir veya bulanın ihtiyacı varsa kendisi de kullanabilir.

Buluntu eşyaya elde emanet gibidir. Eğer kişinin bir kusuru olmadan bu eşya kaybolur veya zarar görürse, malın sahibi çıktığında bedelini ödemesi gerekmez (İbn Nüceym, tarihsiz, 5/162, 163).

4.2.4.6. Kutlamalar

“Kutlamalar” başlığı altında yıllara göre toplam 2 soru sorulmuştur.

Gelen sorulara baktığımızda şunları görürüz: “Doğum günü kutlamanın dini hükmü (Kitap- A, s. 136), Kutlu doğumun menşei (Kitap- A, s. 136).”

Sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Bir Müslümanın başka kültür ve dinin etkilerine girmemesi, bu konuda dikkat etmesi gerektiği, bununla beraber yapılacak doğum geleneğinin mübah olması için haramlardan soyutlanması gerektiği (Kitap- A, s. 136), Mevlid-i Nebevi kutlamasıyla bir araya gelen insanların Kur'an okumaları, Peygamber Efendimizin (s.a.s) hayatlarını zikretmeleri güzel bir davranış olduğu ve bununla da büyük sevaplar elde edildiği (Kitap- A, s. 136).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Mecmû‘u’l-Fetâvâ”, “el-Hâvî li’l-Fetâvî”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar” adlı kitaplar olduğu görülmektedir.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde, şunları söyleyebiliriz;

Batıda içki ve gayr-i meşru şekilde kutlamalarla meydana gelen doğum günleri Müslüman için caiz değildir. Efendimiz (s.a.s): “*Her kim bizim şu işimizde, (dinimizde) ondan olmayan bir şeyi ihdas ederse o, merduddur!*” (Buhari, 2492; Müslim, 1718/18; Ebu Davud 4606, İbni Mace, 14) ifadeleri batıya ait bu kültürün caiz olmadığını ifade eder.

İbn Teymiyye bu tür kutlamaların genel olarak bid’at (dine sonradan eklenen şeyler) olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla bu tür kutlamalar isrâfa ve taşkınlığa yol açacağından bunları gereksiz görür (İbn Teymiyye, 2017, 1/372).

Bununla beraber insanların bir araya gelerek sevgili Peygamberimizin (s.a.s) doğumuna hürmeten yapılan etkinlikler ise, onu anma ve ona saygı duyma adına büyük bir fırsattır. İnsanların dünyaya teşriflerini kutlayarak sevinçlerini izhar etmesi ise kişiye sevap kazandırır (Suyutî, 2014, 1/272).

4.2.4.7. Yiyecek ve İçecekler

“Yiyecek ve içecekler” başlığı altında yıllara göre toplam 20 soru sorulmuş olup ‘midyenin dini hükmü ’ ile ilgili tekrarlı 4 soru gelmiştir.

Gelen soruları şu şekilde sıralayabiliriz:

Ehl-i Kitabın yiyecekleri başta olmak üzere, midye, güvercin, at eti yemenin hükmüyle ilgili gelen sorular şunlardır: “Tavşanın etinin hükmü (Kitap- B, s. 1), at eti yemenin hükmü (Kitap- B, s. 21), ehli kitabın avladığı hayvanların yenmesinin hükmü (Kitap- B, s. 56), midyenin dini hükmü (Kitap- C, s. 47), salyangoz yemenin hükmü (Kitap- C, s. 103), güvercin eti yemenin hükmü (Kitap- C, s. 201).”

Meraya ekilen sebze, meyveleri yemenin hükmüyle ilgili gelen sorular şunlardır: “Meraya ekilen sebzeyi yemenin hükmü (Kitap- B, s. 176), kabristanda bulunan meyvelerden alıp tüketmenin dini hükmü (Kitap- C, s. 103), zeytinlik sahibi zeytinlerini topladıktan sonra arta kalanları toplamanın hükmü (Kitap- D, s. 23).”

Yiyecek ve içeceklerle ilgili soruların diğeri sorular ise şunlardır: “Yenilmesi ve içilmesi haram olan hayvanlar ve içeceklerle ilgili kıstas (Kitap- B, s. 2), kefir içmenin hükmü (Kitap- B, s. 113), annenin hazırladığı sofrada haram yiyeceklerin yenmesinin hükmü (Kitap- C, s. 55), sahihsiz meyve ağaçlarından yemenin hükmü (Kitap- C, s. 175), yenilmesi helal olmayan hayvanlardan elde edilen yağ, krem ve benzeri maddelerin tedavi maksatlı kullanılmasının hükmü (Kitap- C, s. 203), alkol içen birisinin kırk gün namazı kabul olmaz deyişinin dini dayanağı (Kitap- D, s. 9).”

Sorulara verilen cevapları ise şu şekilde sıralayabiliriz:

Ehl-i Kitabın yiyecekleri başta olmak üzere, midye, güvercin, at eti yemenin hükmüyle ilgili gelen sorulara verilen cevaplar şunlardır: “Helal haram koyma yetkisi Allah'a ait olup bunların İslâm dininde teferruatıyla anlatıldığı (Kitap- B, s. 1), at eti yemeye alâkalı soruda mezhepler arasında farklı görüşler olmakla birlikte Hanefî ve Malikinî bir görüşüne göre tenzihen mekruh olduğu, İmameyn, Şâfi ve Hanbelî mezhepleriyle Maliki'lerden gelen diğeri bir görüşe göre at etinin yenilmesinin mübah olduğu (Kitap- B, s. 21), ehli kitabın avladıklarının yenilebileceği, buna karşılık putperestlerin ve dinden çıkanların avladığı hayvanın yenmesinin caiz olmadığı (Kitap- B, s. 56), Hanefî mezhebine göre, deniz hayvanları ifadesi ile balık türünün kast edildiği, balık sınıfına girmeyen midye, yengeç, istakoz, karides gibi deniz hayvanlarının helal olmayacağı (Kitap- C, s. 47), güvercin, serçe, bıldırcın, sığırcık, balıkçıl gibi kuşların etlerinin helal olduğuna dair fakihlerin görüş birliği ettiği (Kitap- C, s. 203), Hanefî mezhebinin görüşüne göre balık suretinde olmak şartıyla daima suda yaşayıp karada yaşaması mümkün olmayan hayvanların hepsinin mübah olduğu, midye, istiridye, İstakoz ve salyangozun haram olduğu (Kitap- C, s. 103).”

Meraya ekilen sebze, meyveleri yemenin hükmüyle ilgili gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Arsa köye aitse köy tüzel kişiliğinden, hazineye aitse maliyeden izin alınarak kullanılırsa haram olmayacağı (Kitap- B, s. 176), mezarlıktaki meyveler hususunda, eğer bu meyveler belediyenin veya mezarlıklar genel müdürlüğünün malı olup da kullanma hakkı bunlara ait olup ticaretini yapmamak gerektiği, şâyet böyle bir statü yoksa mezarlığın kendi içerisinde yetişen ürünler ise alıp satmamak, ticaretini yapmamak kaydıyla yenilebileceği (Kitap- C, s. 103), sahibi arta kalan ürünlerin toplanmasına izin varsa bir başkası bahçeye girip kalan ürünleri toplayabileceği, sahibinin izni yoksa toplamasının haram olduğu (Kitap- D, s. 23).”

Yiyecek ve içeceklerle ilgili soruların diğer sorulara verilen cevaplar şunlardır: “Yenilmesi ve içilmesi haram olan hayvanlar ve içeceklerle ilgili, durumun zaruretler bağlamında değerlendirileceği, kişinin ölüm riski durumunda bu ölçülerin helale çevrilme yönüyle de mübah hale gelebileceği (Kitap- B, s. 2), kefirin faydalı bir içecek olup süttten imal edilen, soğuk içildiğinde ya da dolapta muhafaza edildiğinde içilmesinin caiz olduğu ancak sıcak ortamda bırakılırsa mayalanmaya sebep olacağından dolayı sarhoşluk etkisi olur ki bunun da caiz olmadığı (Kitap- B, s. 113), Hristiyanlara benzememek, batıl olan birini veya bir işi benimsemek taklit etmemek şartıyla ailece yenilip içilmesinde bir problem olmayacağı (Kitap- C, s. 55), sahibinden izinsiz hiçbir şeyin alınıp satılmayacağı, sahibi olup da izin verilirse yemede herhangi bir sorun olmayacağı, şâyet sahibi yoksa şüpheli olacağından dolayı yenilmemesinin uygun olacağı (Kitap- C, s. 175), helal maddelerden elde edilmiş alternatif bulunmadığı takdirde etinin yenilmesi helal olmayan hayvanlardan üretilen yağ, krem, ilaç vb. maddelerin doktor tavsiyesi üzerine tedavide kullanılmasının caiz olmadığı (Kitap- C, s. 203), Hz. Peygamber’in (s.a.s.), alkolle ilgili hadislerinin birinde bu dağıtım işini yapana lanet ettiğini, Rezzak olan Allah’a sığınıp helal rızık kapısı aramak gerektiği (Kitap- D, s. 9).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “el-Mebsût”, “Bidâyetü'l-Müctehid”, “Bedâiu's-Sanâi”, “Nihâyetü'l-Muhtâc” “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adında yayın ve kitaplar olduğu görülmektedir.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde, aşağıdaki neticelere varırız;

Yenilmesi ve içilmesi haram olan hayvanlar ve içeceklerle ilgili hükümler, Kitap ve sünnete örnek teşkil eder. Yüce Allah cc. haram olan ana kriterleri saydıktan sonra helal dairesini geniş tutmuştur. Kur'an-ı Kerim'de Bakara süresi 173. âyette şöyle bildirilir: “Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı...” (el-Bakara, 2/173).

Helal dairesindeki meselelerin ayrıntısı ise sünnetle ortaya konmuştur. Bu hususta şu hadis bizlere yol göstermektedir: “Helâl olan şeyler belli, haram olan şeyler bellidir. Bu ikisinin arasında, halkın birçoğunun helâl mi, haram

mi olduğunu bilmediği şüpheli konular vardır... ” (Buhârî,2001, s.39, Müslim, tarihsiz, s.107,108).

At eti yemenin hükmü konusunda, mezhep imamları farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ebû Hanîfe başta olmak üzere bazı Mâlikîler, at eti yemenin tenzihen mekruh olduğunu söylerler. Diğer taraftan, İmâmeyn, Şâfiî, Hanbelî mezhepleri ve Mâlikîlerden gelen başka bir görüşe göre ise at eti yemenin mubah olduğu ifade ederler. (Serahsî, 1906, 11/233; İbn Rüşd, 1982, 3/22).

Ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanların yiyecekleriyle ilgili olarak, Ehl-i Kitabın dini kurallara uygun şekilde kestiği hayvanın eti ve pişirdiği yenilebilir. Allah cc. Mâide süresi 5. Âyette bunu şu şekilde ifade eder: *“Bugün size temiz ve güzel olan şeyler helal kılındı. Kitap verilenlerin yiyecekleri size helal, sizin yiyecekleriniz de onlara helaldir”* (el- Mâide, 5/5).

Midye, yengeç, salyangoz vs. hayvanların yenilmesi konusunda alimler görüş bildirmişlerdir. Balık türleri genellikle helal kabul edilirken, diğer deniz ürünleri konusunda mezhepler arasında farklı görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Hanefî mezhebine göre, helal olarak zikredilen “deniz hayvanları” ifadesi, yalnızca balık türlerini kapsar. Balık sınıfına girmeyen midye, kalamar, yengeç, ıstakoz ve karides gibi deniz canlılarının helal olmadığı görüşü benimsenmiştir (Kâsânî, 1986, 5/35). Şâfi mezhebine göre, yalnızca tamamen suda yaşayanlar helaldir. Hem suda hem karada yaşayanlardan eti yenmeyen kara hayvanlarına benzeyenler haramdır. Bu nedenle kurbağa, yengeç, kaplumbağa ve su yılanı helal değildir (Remlî, 2003, 8/113,150-152). Bu farklılıklar, mükellefler için uygulama kolaylığı sağlamaktadır. (DİYK, 2023).

4.2.4.8. Vesvese

“Vesvese” başlığı altında yıllara göre toplam 4 soru sorulmuş olup gelen sorular; “Vesveseye karşı neler yapabilirim (Kitap-A, s. 131).” sorusu şeklinde sorulmuştur.

Farklı yıllarda gelen bu soruya verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Vesvese inanç ve ibadetlerle ilgili olabileceği gibi günlük hayatla ilgili birçok insanda olabilecek bir takıntı durumu olduğu, bireysel manada bunu yenebileceğiniz gibi yardım alarak da bu durumdan kurtulmanızın mümkün olduğu, öncelikle bunun kişinin

bir takıntısı olduğu ve gerçekte akla takılan hususun gerçek olmadığı ve bunun kafaya takılmaması gerektiği (Kitap-A, s. 131).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, “Mecmû’u Fetâvâ”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar” adlı kitaplar olduğu görülmektedir.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz:

Vesvese, Kur’an, sünnet başta olmak üzere birçok kaynağa delil oluşturur. Sözlükte, “kötü düşünceler fısıldama, şüpheyeye düşürme, karışık ve olumsuz düşünceler aşılama” anlamlarına gelen vesvese, “insanın içine doğan zararlı dürtü, kötü duygu ve düşünce, şüphe, kuruntu, evham” gibi anlamlar taşır (Çağrı, 2013, s. 70-72).

Allah cc. Nâs suresi 2. ve 6. âyetlerde vesvese hakkında şöyle buyurur; *“De ki: ‘Cinlerden olsun insanlardan olsun, insanların kalplerine vesvese sokan sinsî şeytanın şerrinden insanların rabbine, insanların mâlik ve hâkimine, insanların mâbuduna sığınırım!’*” (en- Nâs, 114/2-6).

Vesvesenin dini bir sonuç doğurmayacağı hususunda Allah Resul’ü (s.a.s), lafızlarla eşini boşama konusunda şüpheyeye düşen kimsenin talâkının sonuç doğurmayacağını ifade etmiştir (Buhârî,2001, 11/5269; Müslim, tarihsiz, s. 201-205).

Vesvese, bazen iman bakımından da kişiyi zora sokabilir. Allah Resul’ü (s.a.s.), şeytanın insanlara vesvese verdiği en şiddetli durumun varlığın yaratılışını ve onu yaratana sorgulama şeklinde ortaya çıktığını ve bu tür düşüncelerden Allah’a sığınarak uzak durulması gerektiğini ifade eder (Buhârî,2001, 11 [3276]; Müslim, tarihsiz, 214 [134]).

Vesvese, şeytanın insan beynine ve duygularına verdiği inkârcı fısıldayışla kişiyi iman ve ibadette şüpheyeye düşürüp insanın bir takım olmadık kuruntularla kendini mahvetmesidir (İbn Teymiyye, 2017, 1/372). Kişinin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için vesvese hastalığını kafasında büyütmemesi ve bunun üzerinde durmaması gerekmektedir (DİYK, 2017).

4.2.4.9. Giyim ve Süs Eşyaları

“Giyim ve süs eşyaları” başlığı altında yıllara göre toplam 6 soru sorulmuştur.

Gelen sorular şöyledir: “Muska kullanmak dinen uygunluğu (Kitap- B, s. 55), erkeğin altın yüzük takmasının hükmü (Kitap- C, s. 2), erkeklerin küpe takmalarının hükmü (Kitap- C, s. 27), erkekler kırmızı renkli elbise giymesinin hükmü (Kitap- C, s. 69), nazar boncuğu takmanın hükmü (Kitap- C, s. 118).”

Sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Muska hastalık, göz değmesi, afetten korunmak veya kurtulmak için yazılan insanların üzerinde taşıdıkları bir nesne olup âyet ve dua gibi metinlerin bir şeye yazılıp insanların bedenlerini asılması veya iyileştirilmesi konusunda Hz Peygamber’den bir rivâyet olmadığı muskadan medet beklemenin, onu koruyucu olarak algılama şeklinde kullanılmasının doğru olmadığı (Kitap- B, s. 55), Müslüman erkeklerin, kadınlara has süs eşyalarını kullanmaktan uzak durmaları, Peygamber Efendimiz, ‘ Kadınlara benzemeye çalışan erkekler ve erkeklere benzemeye çalışan kadınlar Allah'ın rahmetinden uzak olsun.’ Buyurduğu (Kitap- C, s. 2), bu ve benzeri uyarılar sebebiyle İslâm alimleri, erkeklerin kadınlara özgü taktıkları takıların tahrimen mekruh saydıkları (Kitap- C, s. 27), erkeklerin kırmızı renkte elbise giyebileceği (Kitap- C, s. 69), nazar boncuğu sadece bir camdan ibaret olan eşya olup bizi nazardan koruyacak olan şeyin ancak Allah'a yapılan dua olduğu, nazar boncuğuna inanmanın batıl bir hurafe olduğu (Kitap- C, s. 118).”

Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “el-Fetâva’l-Hindiyye”, “Reddül-Muhtar”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar” adlı kitaplar olduğu görülmektedir.

- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz;

Erkeğin altın yüzük takmasının hükmüyle alâkalı gelen sorulara açıklayıcı bilgililer sünnette bulunur. Bu hususta Hz. Ali’den (r.a.) şöyle bir rivâyet vardır: “*Peygamber Efendimiz (s.a.s), bir gün ipekli kumaşı sol eline, bir parça altını da sağ eline aldı. Sonra bunları elleriyle yukarı kaldırıp oradakilere gösterdi ve onlara şöyle hitap etti; Ümmetimin erkeklerine bu iki şey haram kılındı, kadınlarına ise helâl kılındı*” (İbni Mâce, tarihsiz, s. 19). İslâm alimleri bu konuda erkeğin altın yüzük takmasını haram, kadınlar takmasını da helal görmüşlerdir (İbn Âbidîn, 1905, 7/216).

Nazar boncuğu halkımız arasında süregelen bir yaşam biçimidir. Karşı tarafın kem bakışından korunma amacıyla yapılan ve dinden kaynaklı olmayan bir uygulamadır. Felak ve Nâs süreleri başta olmak üzere bu türlü nazarlardan kişinin kendini koruyabilmesi adına Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.)

torunlarına tavsiye ettiği şu dua da okunabilir: “*Her türlü şeytan ve zehirli haşarattan ve kötü gözden Allah’a sığınırım*” (Buhârî, 2001, 10 [3371]).

Bazı alimler, içinde şifa âyetlerinin olduğu muskayı taşımanın caiz olduğunu söylerler. Kâğıda sarılı muskanın içinde İslâm’ın hükümleriyle çelişen, kişiyi şirke ve küfre götüren şeylerin olmayıp âyetlerin bulunması kaydıyla muska taşımaya cevaz verirler (el-Fetâva’l-Hindiyye, 1988, 5/435).

4.2.4.10. Sağlık

“Sağlık” başlığı altında yıllara göre toplam 11 soru sorulmuştur.

Dövme ve botoks yaptırmak gibi bedene yapılan işlemler hakkında gelen sorular şu şekildedir: “Dövme yaptırmanın hükmü (Kitap- A, s. 199), botoks yaptırmanın hükmü (Kitap- C, s. 27), sigara imalatının hükmü (Kitap- D, s. 20).”

Sağlık hakkında gelen diğer sorular şu şekildedir: “Doktor kontrolünde hastaya verilen domuz katkılı ilacın hükmü (Kitap- A, s. 209), hacamat yapmaktan dolayı ücret almanın hükmü (Kitap- A, s. 214), deniz ürünlerinden elde edilen ilacın kullanılabilirlik hükmü (Kitap- B, s. 96), sigara içmenin hükmü (Kitap- B, s. 123), dondurulmuş embriyoları imha etmenin hükmü (Kitap- B, s. 170), beyin ölümü gerçekleşen bir kişinin fişi çekme durumu (Kitap- C, s. 118).”

Sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir;

Dövme ve botoks yaptırmak gibi bedene yapılan işlemler hakkında gelen sorulara verilen cevaplar: “Dövme yaptırmanın fitratı değiştirmek manasına geldiğinden caiz olmadığı (Kitap- A, s. 199), İslâm’da yaratılıştan getirilen özellikleri değiştirmeye yönelik tasarruf ve müdahaleler yasaklanmıştır. (Nisa, 119; Rum, 30) yüzdeki kırıksıklıkları gidermek için ‘botolinum’ denilen zehirli toksit bir maddeden elde edilen sıvının yüzde kırıksıklıkların bulunduğu bir yere iğne ile az miktarda zerk edilmesini ifade eden botoks da genel amacı itibariyle estetik müdahale niteliğinde olup bu sebeple beden ya da ruh sağlığı açısından gerekli olmadıkça uygulanmasının caiz olmadığı (Kitap- C, s. 27), sigaranın dinimizce kabul edilmeyen sağlığı tehdit eden zehirli bir etken madde olduğu, alimlerimizin bir kısmına göre mekruh kabul edilebilirken diğer kısmına göre haram olduğu, dolayısıyla zararlı bir etken madde olan sigaranın imalatı olsun satışı olsun bunun caiz olmadığı (Kitap- C, s. 20)” şeklindedir.

Sağlık hakkında gelen diğer sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Haram katkılı ilaçlara paralel olarak aynı işi gören helal içerikli haplar, ilaçlar varsa bunların tercih edilmesi, eğer bu ilacın dengi olan başka alternatif ilaç yok ise ve hastanın iyileşme ümidi kalmamışsa doktor kontrolünde verilmiş olan ilaçların kullanılması gerektiği (Kitap- A, s. 209), kişinin hacamatı meslek haline getirip bu mesleğe zaman ayırmasında, ilmini kullanıp zamanını bu işe vakfetmesinden dolayı ücret almasının caiz olduğu (Kitap- A, s. 214), Sağlık Bakanlığınca ilaç hükmünde olması veya yardımcı ilaç durumunda kullanılması tavsiye ediliyor ise, kullanan için de başka bir sakıncası yoksa deniz ürünlerinden elde edilen ilaçların kullanılabilceği (Kitap- B, s. 96), güncel olarak Din İşleri Yüksek Kurulunun, sigara içmenin caiz olmayacağı yönünde görüş belirttiği (Kitap- B, s. 123), kullanılan embriyoların dışındaki fazlalık embriyoların imha edilebileceği (Kitap- B, s. 170), beyin ölümünün gerçekleşmiş bir kişinin ölümü gerçekleşmiş olacağı (Kitap- C, s. 118).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliye”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “et-Tecrîdü’s-Sarîh” adlı kitaplar olduğu görülmektedir.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde, şunlar söylenir:

Dövme yaptırma konusu Kitaba (Kur’an) delil oluşturur. Nisâ Suresi 119. âyette şöyle buyrulur: “...*Emredeğim de Allah’ın yarattığını değiştirecekler*” (en-Nisâ, 4/119). Bu âyet dövmenin fitrata aykırı bir iş olduğunu ifade eder.

Dövme, eski batı ve roma uygarlıklarında kimine göre asalet, kimine göre ahlâksızlık nişanesi sayılırdı. Bazı dindarlar vücutlarına haç resimleri çizdirir ellerine ve kollarına dövme yaptırırlardı. İslâm kültürü bu işleri tasvip etmemektedir (Tecrid-i Sarih, 2019, s. 351,381).

Haram katkılı ilaçlar meselesi, zarûrât-ı dîniyye kapsamında değerlendirilebilir. Helal maddelerden elde edilen bir ilaç yoksa veya bu ilaca ulaşılamıyorsa, haram bir madde içeren ilacın, güvenilir bir doktor tarafından tavsiye edilmesi durumunda kullanılmasında dinen bir sakınca yoktur. Bu ifadeler Mecellede şöyle geçer: “*Zaruretler, haramları mübah kılar (Mecelle, Md. 21); “Zaruret, kendi miktarınca takdir edilir” (Mecelle, Md. 22).*

Botoksla alâkalı soruyu sünnet bağlamında açıklayabiliriz. Peygamberimiz (s.a.s.), güzellik amacıyla vücuda dövme yapmak veya dişleri seyrekleştirmek gibi işlemleri, yaratılışın değiştirilmesi olarak görmüş ve bu tür işlemleri yapanların Allah'ın rahmetinden uzak kalacaklarını belirtmiştir (Buhârî, 2001, 83-87 [5935-5948]; Müslim, tarihsiz, 115-120 [2122-2125]).

4.2.4.11. Ticaret-Bankacılık İşlemleri

“Ticaret-Bankacılık işlemleri” başlığı altında yıllara göre toplam 84 soru sorulmuş olup bu sorulardan “katılım bankalarının vermiş olduğu kredilerin hükmü” ile ilgili 2 soru, “borsada hisse alıp satmanın ruhsatı” ile ilgili 14 soru, “internet bankacılığıyla altın ticaretinin hükmü” ile ilgili 9 soru, “bireysel emekliliğin ruhsatı” ile ilgili 2 soru, “banka promosyonunun hükmü” ile ilgili 7 soru, “bireysel emeklilik” ile ilgili 3 soru, “Bitcoin, sanal paralar alıp satmanın hükmü” ile ilgili 13 soru tekrarlı olarak sorulmuştur.

Yıllara göre tekrarlı olarak gelen sorulara baktığımızda,

Finansal işlemlerle alâkalı gelen sorular şu şekildedir: “B tipi likit fonu faizi kullanmanın hükmü (Kitap- A, s. 134), vadeli satışın câiziyet durumu (Kitap- A, s. 139), şirket tarafından ödenmesi gereken borçlar zamanında devlet tarafından verilmeyince geciken prim borçlarının faiz olarak yansımalarının hükmü (Kitap- A, s. 159), kaporanın dini hükmü (Kitap- A, s. 177), katılım bankalarının vermiş olduğu kredilerin hükmü (Kitap- A, s. 192), paranın vadeli olarak bankaya yatırılmasının hükmü (Kitap- A, s. 193), kredi kartlarına yapılan taksitlendirmelerin faiz durumu (Kitap- B, s. 11), Bitcoin gibi sanal paralar alıp satmanın hükmü (Kitap- C, s. 50), kredi kartı kullanmanın dini hükmü (Kitap- C, s. 98).”

Tüketici ve ticaret hukukuyla alâkalı gelen sorular şu şekildedir: “Borsada hisse alıp satmanın ruhsatı (Kitap- A, s. 208), e-ticarette tanınmış markaların logolarını taklit edip satmanın hükmü (Kitap- B, s. 52), internet bankacılığıyla altın ticaretinin hükmü (Kitap- B, s. 19), bireysel emekliliğin ruhsatı (Kitap- B, s. 64), banka promosyonunun hükmü (Kitap- B, s. 74), isteğe bağlı sigorta yaptırıp emekli olmanın hükmü (Kitap- B, s. 90), katılım bankalarının sağladığı eminevim, birevim gibi şirketlerin hükmü (Kitap- C, s. 46), kaparo almanın dini dayanağı (Kitap-C, s. 104).”

Sosyal sorumluluk ve ahlâkla alâkalı gelen sorular ise şu şekildedir: “Elimizde yanlışlıkla bulunun faiz parasının durumu (Kitap- A, s. 216), aynı mal üzerindeki iki farklı fiyatın dini hükmü (Kitap- B, s. 12), faiz parasının ihtiyaç sahiplerine verilmesinin hükmü (Kitap- C, s. 92), Devletin verdiği sendika ücretinin hükmü (Kitap- C, s. 194), dinimizde kefil olmanın hükmü (Kitap- C, s. 198).”

Sorulara verilen cevaplara baktığımızda;

Finansal işlemlerle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “B tipi likit fonu faizi kullanmanın caiz olmadığı (Kitap- A, s. 134), vadeli satış hakkında fikhî tartışma olmakla birlikte Hanefilere göre anlaşma sağlandığında tek fiyat üzerinde akdin caiz olduğu (Kitap- A, s. 139), şirket tarafından ödenmesi gereken borçlar hakkında, yapılan alışverişin faizli bir alışveriş olduğu, bundan kurtulmanın yolunun ise faiz olarak ödenen miktarın yoksullara ve fakirlere tasadduk edilmesi gerektiği (Kitap- A, s. 159), katılım bankalarının nakit para verme gibi bir uygulamasının olmayacağı ancak faizli kredi içermeyen daha çok Karz-ı Hasen bağlamında alınan kredilerin caiz olduğu (Kitap- A, s. 192), parayı vadeli olarak bankaya faize yatırmanın caiz olmadığı (Kitap- A, s. 193), kredi kartlarına yapılan taksitlerin, ödeme günlerini geciktirmeyip gününde ödenirse bu işlemin faizli işleme girmemiş olduğu (Kitap- B, s. 11), bu türden kaynağı belirsiz sanal paraları alıp satmanın uygun olamayacağı (Kitap- C, s. 50), kredi kartı ile yapılan alışverişlerin taksitlerinin zamanında ödenmesiyle kredi kartı ile alışveriş yapmanın caiz olduğu (Kitap- C, s. 98).”

Tüketici ve ticaret hukuku ile alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Borsa hisseleriyle alâkalı olarak bu hisselerin helal çizgisinde olduktan sonra satın alınıp satılabileceği (Kitap- A, s. 208), başkalarının emeğini gasp anlamı taşıyan iş, tutum ve davranışların kul hakkına gireceği, İslâm’ın emeğe önem verdiği ve kazancın en temizinin el emeğinin olduğu, ‘İnsan için ancak çalıştığı vardır.’ (Necim 59) âyeti ve birçok hadis bu ortaya koyduğu (Kitap- B, s. 52), buradaki ticaretin bu kapsamda sanal bir satış olup caiz olmayacağı (Kitap- B, s. 19), bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sistemi, birikimlerin dinen helal olan alanlarda değerlendirilmesi durumunda caiz olduğu (Kitap- B, s. 64), banka promosyonunun tamamen faiz diyemesek de faiz şüphesinden de uzak olamayacağı ve bu paranın ihtiyacımız yoksa fakirlere verilmesi gerektiği (Kitap- B, s. 74), Müslümanların naslara muhalif olmayan örf ve uygulamaları genel olarak caiz görüldüğü, sözleşmenin

kesinleşeceği sürenin baştan tespit edilmesi tarafların rızası şartıyla yapılacak kaporalı alışverişlerin caiz olduğu (Kitap-C, s. 104), söz konusu şirket ve kurumların dinin yasakladığı akit-alışveriş faiz ve benzeri dikkat ettiği, iş ve işlemlerinde faizden uzak durmaları neticesinde cazi olduğu (Kitap- C, s. 46), devletin izin vermesi durumunda bunu kullanmanın caiz olduğu (Kitap- B, s. 90).”

Sosyal sorumluluk ve ahlâkla alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Kaporanın caiz olduğu, paranın vadeli olarak bankaya faize yatırmanın caiz omadığı (Kitap- A, s. 177), tövbe ve istiğfar edip sevap beklentisi olmadan eldeki paranın fakirlere dağıtması (Kitap- A, s. 216), bu tür satışların caiz olmadığı zira her birinin farklı akit olarak gerçekleşeceğinden faize girmeyeceği (Kitap- B, s. 12), faize girilmediği sürece kefil olmanın caiz olduğu, kefalet akdinin bir nevi teberru akdi olduğu için yani asıl borçluya yardımcı amaçlayan ve karz-ı hasen niteliği taşıyan bir akit olduğundan kefilin bir ücret almasının zaruret haricinde uygun görülmediği (Kitap- C, s. 34), faiz parasını ihtiyaç sahiplerine verilebileceği (Kitap- C, s. 92), devletin verdiği sendika ücretinin caiz olduğu (Kitap- C, s. 194).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “el-Mebsût, “el-İhtiyâr”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “el-Hidâye”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” adlı dini kitaplar olduğu görülmektedir.
- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şu sonuçlara varırız:

Alışverişte faiz işlemlerini ön plana çıkarmakla alâkalı gelen birçok soru, Kur’an ve Sünnet bağlamında değerlendirilmiştir. Zira İslâm’a göre alışveriş helal iken faiz ve faizli işlemler haram kılınmıştır. Allah cc., Bakara suresi, 275. Âyette şöyle buyurur: *“Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, “Alım satım da ancak faiz gibidir” demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır”* (el-Bakara, 2/275).

Allah Resul’ünün (s.a.s), bu meselede yasaklayıcı birçok sözleri vardır. Veda Hutbesi de bunlardan biridir. Orada şöyle buyurmuştur; “Cahiliyeye ait her şey ayaklarımın altındadır. İyi bilin ki cahiliye dönemi faizi kesinlikle kaldırılmıştır. İlk kaldırdığım faiz de amcam Abbas b. Abdülmuttalib’in faizidir” (Müslim, tarihsiz, s. 147).

Vadeli satış meselesinde, bir mal peşin ödenerek satılabildiği gibi, taksitli veya veresiye olarak da satılabilir ve bu da dinen kabul edilebilir bir işlemdir (Mevsili, 2009. 2/15-18). Bu satıştan oluşan borç, vadeli veya taksitli olarak ödenebilir.

Bu konuda şunları da söylemekte fayda vardır: Bir ürünün peşin ve taksitli fiyatları, piyasa koşullarına göre genellikle farklılık gösterebilir. Tarafların belirli bir fiyat üzerinde anlaşması durumunda, vade farkı uygulanmasında herhangi bir sakınca yoktur (Serahsi,1906, 13/7-8). Bu şartlar yanında üzerinde anlaşma sağlanan malın satış anında mevcut olması, mal ve bedel arasındaki vade zamanının net olarak ortaya konması gerekmektedir (Merğînâni, tarihsiz, 5/8-9).

Kaparo meselesinde, kaporanın caiz olması için akdin kesinleştirileceği sürenin baştan belirlenmesi, her iki tarafın kaporayı kabul etmesi, seleme ve sarf gibi bedellerden en az birinin peşin olması ve gereken bir akit olmaması gerekmektedir (DİYK, 20017). Bu hususta Allah Resul'ü (s.a.s), şöyle buyurmuştur: *“Müslümanlar şartlarına bağlı kalıp helali haram, haramı da helal kılmadığı müddetçe bir endişe olmaz”* (Tirmizî,1978, 17 [1352]).

4.2.4.12. Müteferrik Konular

“Müteferrik konular” başlığı altında yıllara göre toplam 70 soru sorulmuştur.

Dini hükümler ve ibadet konusunda gelen sorular şu şekildedir: “Yeni doğan çocuğun kulağına kadının ezan okumasının hükmü (Kitap- A, s. 219), kadının başı açık olarak namaz kılmasının hükmü (Kitap- D, s. 1), selam verip-almanın hükmü (Kitap- B, s. 69), yalanın caiz olduğu yerler (Kitap- B, s. 77), işsizlik maaşı almanın hükmü (Kitap- B, s. 83), dini bir emri yerine getirmemeye veya bir haramı işlemeye yemin eden kişinin durumu (Kitap- C, s. 43).”

Ahlak ve ahlaki ilişkilerle alâkalı sorular şu şekildedir: “Eşi kötüleyen anneye ziyaretin yapılmamasının hükmü (Kitap- B, s. 4), ayrımcılığına maruz kalan bir evlâdın anne babaya karşı tutumu (Kitap- B, s. 92), alkolik babaya karşı evlatların yaklaşımı (Kitap- C, s. 176), ailesi uygun bulmadığı kızdan ayrılmak zorunda kalan

abinin vebali (Kitap- B, s. 140), ayrımcılık yapan annenin aranmamasının hükmü (Kitap- B, s. 110).”

Finansal ve ekonomiyle alâkalı gelen sorular şunlardır: “Kul hakkı yemenin hükmü (Kitap- B, s. 57), haram gelirlere hayır yapmanın hükmü (Kitap- B, s. 62), devletin verdiği çiftçiyi destekleme kredilerinin kullanılmasının sakıncası (Kitap- C, s. 89), mahkemenin belirlediği kan bedelini almanın hükmü (Kitap- D, s. 11), devletin verdiği yol iznini kötüye kullanmanın hükmü (Kitap- C, s. 102), kasko yaptırmanın dini hükmü (Kitap- B, s. 69), yoldan toplanan asfalt taşlarının sonradan belediyeye ödenmesinin hükmü (Kitap- A), devletin verdiği ceviz ekiminin desteklenmesinin hükmü (Kitap- C, s. 52), devletin verdiği bakıcı parasının alınmasının sakıncası (Kitap- C, s. 112), dayının anneden habersiz mallarını teyzenin çocuklarına bağışlamasının hükmü (Kitap- D, s. 26), içki firmasında çalışan birisine evin kiraya verilmesinin hükmü (Kitap- D, s. 30), jel tırnak takmanın hükmü (Kitap- D, s. 32), özel sağlık sigortası yaptırmanın hükmü (Kitap- D, s. 16), borcun zamanında ödenmemesinin hükmü (Kitap- D, s. 18), Hristiyan biriyle kardeşim hitabıyla alışveriş yapmanın hükmü (Kitap- D, s. 19).”

Aile ve ilişkiler başlığı altında gelen sorular şu şekildedir: “Başlarında hiçbir erkek ve eşleri bulunmadan 45 kişilik bir otobüs ile kadınlar topluluğunun şehir gezisi yapmasının hükmü (Kitap- A, s. 140), kişinin anne mezarının üstüne defnedilmesinin hükmü (Kitap- A, s. 214), kişinin çocuklarıyla ablasının görüncesinin çocuklarının süt kardeş olmasının sakıncası (Kitap- B, s. 194), babanın rızası olmadan parasıyla (babanın) bilgisayar almanın dini hükmü (Kitap- C, s. 32), hayatta olan annenin bütün malını bir çocuğa bağışlamasının dini sakıncası (Kitap- C, s. 89), hanımı vefat eden kişinin hanımını mezara indirmesinin hükmü (Kitap-C, s. 202).”

Toplumsal etkiler ve etikle alâkalı gelen sorular şu şekildedir: “İnşallah işe giremezsin” gibi sürekli beddua eden annenin dini hükmü (Kitap- A, s. 153), devir ve ıskatın dinimizde yeri (Kitap- B, s. 16), makbul bir tövbe için gerekli şartlar (Kitap- B, s. 59), üzerimde kul hakkı olup da hayatta olmayan kişilere karşı helalleşmenin yolları (Kitap- B, s. 68), kan parası almanın dini hükmü (Kitap- B, s. 69), birtakım rahatsızlıkları olan birinin gördüğü rüyalar karşısında muskacı hocaya gitmesinin hükmü (Kitap- B, s. 83), Ramazan’da ağaçların budanması ve otların kesilmesinin hükmü (Kitap- B, s. 156), suç işleyen birinin, “Yaptığımda pişman değilim” demesinin

hükmü (Kitap- B, s. 172), görülen rüyaların hükmü (Kitap- B, s. 177), kadının sesinin hükmü (Kitap- C, s. 43), kadının, eşinin cinsel isteklerine karşılık vermesinin hükmü (Kitap- C, s. 82), %40 engelli raporu olan birinin bu haklarını kullanmasının sakıncası (Kitap- C, s. 87), ebeveynlerinin sözlerini dinlemeyen çocukların bu durumlarının anne-babanın iman zayıflığından kaynaklı olabilirliği (Kitap- C, s. 120).”

Sağlık ve bedensel hükümlerle alâkalı gelen sorular şu şekildedir: “Piyango, spor toto-loto, iddia ve benzeri şans oyunları oynamanın hükmü (Kitap- C, s. 38), içki içen birinin 40 gün namazı kabul olmaz sözünün doğruluğu (Kitap-C, s. 147), zirai ilaç kullanmanın dini hükmü (Kitap- B, s. 26).”

Son işlemler ve vasiyetlerle alâkalı gelen sorular şunlardır: “Defnedilecek yeri vasiyet edenin vasiyetinin geçerliliği (Kitap- B, s. 97), bir kişinin başka bir yere defnedilmesinin hükmü (Kitap-C, s. 203), mezar üzerine mezar yapmanın hükmü (Kitap-C, s. 203), kefeninin ipleri çözülmeven annenin hükmü (Kitap- B, s. 122).”

Diğer sorular ise şu şekildedir: “ Fotokopi çektirmenin dini hükmü (Kitap- C, s. 14), çocuğu dünyaya gelen kişinin yapması gerekenler (Kitap- C, s. 29), erkeklerin saçlarını uzatmasının hükmü (Kitap- C, s. 38), kız olmayan bekareti bozuk kadınla evlenmenin hükmü (Kitap- C, s. 75), mezheplere göre farz, vacip, sünnet ayrımının izahı (Kitap- C, s. 93), bahçedeki sebzelere dokunan köpekten sebzelerin nasıl temizleneceği (Kitap- C, s. 133), online sınavlarda kopya çekmenin hükmü (Kitap- C, s. 133), Müslüman mezarlığına defnedilen bir Hristiyan’ın mezarına haç işareti koydurmanın mahzuru (Kitap- C, s. 150), ipek böceği yetiştirip satmanın ruhsatı (Kitap- C, s. 172), İslâm'da cariyelik konusu (Kitap- C, s. 188), yoldaki belediye çalışanlarına ait metal atıklarını almanın hükmü (Kitap- D, s. 8).”

Sorulara verilen cevaplar şu şekildedir:

Dini hükümler ve ibadet konusunda gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Bir kadının ezan lafızlarını çocuğun kulağına okumasında dinen bir sakınca olmadığı (Kitap- A, s. 219), ergenlik çağına girer girmez bir bayanın mahremi olmayan erkeklerin yanında örtmesi gereken yerlerini namazdayken de örtmesi gerektiği (Kitap- D, s. 1), Müslümanlar arasında selam vermenin sünnet; almanın ise farz olduğu, bu konuda gençler ihtiyarlara, yürüyenler oturanlara, arkadan gelenler önden gidenlere selam vereceği, yine bir cemaate verilen selamı içlerinden birisi “Aleykümselam” dese, diğerlerinden bu selam vazifesinin sakıt olacağı (Kitap- B, s.

69), yalanın caiz olduğu yerler hakkında Müslim'deki bir hadiste, insanların arasını bulan ve hayır söz taşıyan yalancı olmadığı (Kitap- B, s. 77), yasal mevzuat şartlarına uygun olduğu ölçüde caiz olduğu (Kitap- B, s. 83), farz veya vacip olan bir şeyi yapmamaya ya da haram ve günah olan bir şeyi yapmaya yemin etmenin Müslümana yakışan bir davranış olmadığı, bununla birlikte bu tür bir yemin edilip de bozulduğunda yemin kefareti vermek gerektiği (Kitap- C, s. 43).”

Ahlak ve ahlaki ilişkilerle alâkalı sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Anneyle küs durman bir yana arada ziyaretlerin yapılıp ihtiyaçlarının görülmesi gerektiği (Kitap- B, s. 4), her ne kadar yanlış içinde olsalar da anne babamızın dünyada varlık sebebimiz olduğu, Allah’ın bizlere onlara karşı ‘Öf’ bile demeyin diye ikazda bulunduğu, onlar bizi kızdırsalar da bizlerin evlatlık vazifemizi yerine getirmemiz gerektiği (Kitap- B, s. 92), Lokman Suresi 14 ve 15. âyetler ışığında müsteftiye konunun izah edildiği (Kitap- C, s. 176), evlenilecek adayın uygun olmadığı kanaati hasıl olur ve karşı tarafı mağdur edecek bir durum yaşanmamış ise bu işten vazgeçmende bir vebal olmayacağı (Kitap- B, s. 140), kişinin üzerinde en çok hakkı olan kişinin anne olduğu, Kur'an'da, “*Annenize-babanıza ‘öf’ bile demeyin*” (İsrâ, 17/23) buyrulduğu, Peygamberimiz hadis-i şeriflerde anne baba hakkı üzerinde şiddetle durduğu, ‘Allah’ın rızası ana babanın rızasında olduğu (Kitap- B, s. 110).”

Finansal ve ekonomiyle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar şunlardır: “Tövbenin kabul edilebilmesi için işlenen günahı terk etmek, günah işlediğine pişman olmak, günahı bir daha işlememeyi azmetmek ve eğer işlenen günah kul hakkıyla alâkalıysa hak sahibi ile helalleşmek gerektiği (Kitap- B, s. 57), İslâm'a göre içki, uyuşturucu ticareti faiz ve zina gibi haram yolla kazanç elde etmekten uzak durulması gerektiği, bu şekilde böyle bir kazanç elde edilmişse hiçbir sevap beklemeksizin bunu fakirlere verilmesi gerektiği (Kitap- B, s. 62), devletin çiftçiyi desteklemek için fedakarlıkta bulunması bundan dolayı enflasyonun çok altında kredi vermesini caiz olduğu (Kitap- C, s. 89), tedbirsizlik ve dikkatsizlik gibi hata ile bir kişinin ölümüne sebep olan kişi ölenin yakınlarına mahkemenin takdir ettiği tazminatı (kan parasını) vermesi gerektiği, bunu ölenin yakınlarının almasının caiz ve helal olduğu (Kitap- D, s. 11), hakları kullanmada herhangi bir mahsur olmadığı, devlet çiftçiyi desteklemek için fedakarlıkta bulunup enflasyonun çok altında kredi vermesi ve bunun kullanılmasının caiz olduğu (Kitap- C, s. 102), sigortanın tartışmalı bir konu olduğu

ancak terör ve cinâyet olaylarının güvenlikle ilgili sıkıntılar arttığı için hayat sigortası hariç kaskonun caiz olduğu (Kitap- B, s. 69).”

Aile ve ilişkiler başlığı altında gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Kadınlar topluluğunun şehir gezisi yapmasının hükmü konusunda bunun Hanefi mezhebine göre caiz görülmesi de Şâfi mezhebinde yol güvenliği fetvasınca gezi yapmalarının mümkün olduğu ancak kadınların eşlerinin bilgi ve müsaadesi alınarak fitneye sebep verecek ortamlardan kaçınmaları gerektiği (Kitap- A, s. 140), zaruri durumlarda bunun mümkün olabileceği (Kitap- A, s. 214), aynı kadınları emenlerin hepsinin süt kardeş olduğu (Kitap- B, s. 194), eğitim amacıyla ihtiyaç olduğu için almasında herhangi bir sakınca olmayacağı (Kitap- C, s. 32), kişinin hayattayken istediği gibi malında tasarrufta bulunabileceği bunu yaparken bilhassa anne ve babaların evlatların bırakacakları miraslarda eşit ve adaletli davranmaları gerektiği (Kitap- C, s. 89), hanımı vefat eden kişinin hanımını mezara indirmesinin tavsiye edilmediği, bunu mahrem olanların yapmasının daha uygun olacağı (Kitap-C, s, 202).”

Toplumsal etkiler ve etikle alakalı gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Sürekli beddua eden annenin bu yaptığının yanlış olup sizin için dua etmesi gerektiği (Kitap- A, s. 153), namazların iskatına dair Kur'an-ı Kerim ve sünnette buna dair bir delil bulunmadığı (Kitap- B, s. 16), işlenen günah kul hakkıyla alakalıysa hak sahibi ile helalleşmek gerektiği (Kitap- B, s. 59), üzerinde kul hakkı bulunan kişinin kendisine ve yakınlarına ulaşma imkânı yoksa hakka girilen miktar, gerçek ihtiyaç sahiplerine hak sahibi adına sadaka olarak bağışlanması ayrıca bu hususta Allah'a tevbe ve istiğfar, ölen kişiye de dua edilmesi gerektiği (Kitap- B, s. 68), hata sonucu herhangi bir kişinin ölümüne sebep olan kişi talep etmesi halinde diyet yani kan parası tazminat ödemekle yükümlü olduğu, mahkemenin takdir ettiği tam diyet miktarını (yaklaşık 4.250 gr. altın karşılığı) aşmayacak kısmını ölenin yakınlarının almasının caiz olduğu (Kitap- B, s. 69), Hz. Peygamber hasta olunca tedavi olun sözüne binaen de öncelikle hastalığının nedenini araştırmak gerektiği, sonrasında da Kur'an ve dua okunmasının tavsiye edildiği (Kitap- B, s. 83), Ramazan'da ağaçların budanması ve otların kesilmesiyle ilgili, çevre düzenlemesi temizlik ve düzen maksatlı olup her zaman yapılabilmesi (Kitap- B, s. 156), günah işleyen birinin pişman olup tevbe etmesi gerektiği (Kitap- B, s. 172), rüyada gördüklerinizle alakalı amel edilmemesi iyi şeylerde Allah'a şükretmek, kötü şeylerde de Allah'a sığınmak gerektiği (Kitap- B, s. 177), kadının konuşma sesinin haram olmadığı, Ahzap Suresi 32. Âyete göre dikkat

çekici bir şekilde kadının söz söylememesi gerektiği (Kitap- C, s. 43), kadının erkeğin cinsel isteklerine karşılık vermesi gereken bir sorumluluk olduğu (Kitap- C, s. 82), hakları kullanmada herhangi bir sorumluluğun olmayacağı (Kitap- C, s. 87.”

Sağlık ve bedensel hükümlerle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: “Şans oyunlarının kumar kapsamında değerlendirildiği (Kitap- C, s. 38), içkinin kitap ve Sünnet kati delilleri ile haram kılındığına, içen kişinin şâyet içkinin haram olduğunu inkar etmiyorsa Müslüman olduğuna, içtiğinde de ne dediğini ne okuduğunu bilinceye kadar namaza yaklaşmaması gerektiği, bununla beraber işlediği günahı için Allah’a tövbe istiğfar etmesi gerektiği (Kitap- C, s. 147), zirai ilaçların kullanılması hakkında Tarım Bakanlığı, Çevre Bakanlığı ve Sağlık bakanlığının belirlediği şartlarda zirai ilaçları kullanmanın caiz olduğu, insan ve çevreye duyarlı olmak ve verilen ölçü ve miktarlarda kullanmak gerektiği (Kitap- B, s. 26).”

Son işlemler ve vasiyetlerle alâkalı gelen sorulara verilen cevaplar şunlardır: “Vasiyet hakkında ölen kişinin vasiyeti imkanlar dahilindeyse uyulması gerektiği, eğer vasilerin bu vasiyeti yapmaya gücü yetmezse yerine getirilmeyeceği (Kitap- B, s. 97), kişinin öldüğü yerin kabristanına defnedilmesinin müstehap olduğu, ancak kişinin cesedinin bozulmasından endişe edilmiyorsa cenâzenin başka bir şehre taşınmasında ve oraya defnedilmesinde dini açıdan bir sakınca olmadığı (Kitap-C, s. 203), mezar üstüne defin konusunda bulamama ve izin alamama gibi fakihlerin çoğunluğuna göre mazeretli veya mazeretsiz oruç tutamamış ve kaza etmeden vefat etmiş olan kimselerin oruç borçları için fidye ödeyebileceği (Kitap-C, s. 203).”

Diğer sorulara verilen cevaplar ise şu şekildedir: “Bunların adet kabilinde şeyler olup herhangi bir şeyin gerekmeyeceği (Kitap- B, s. 122), ticari amaçla korsan kitap oluşturmak ve onu satmak gibi caiz olmayan işler bir tarafa fotokopi çektirmenin caiz olduğu (Kitap- C, s. 14), Hz Peygamberin , yeni doğan çocuğun sağ kulağını ezan okunmasını, sol kulağına da kamet getirilmesini tavsiye ettiği (Kitap- C, s. 29), saç temizlemek, taramak ve koku sürünmenin Hz. Peygamberin teşviki olduğu (Kitap- C, s. 38), devletin yatırım yapmak için vermiş olduğu desteğin, yönetmeliklere uygun olarak caiz olduğu isteklerine karşılık vermesi gerekli bir sorumluluk olduğu (Kitap- C, s. 52), kız olmayan bekareti bozuk kadınla evlenebilme konusunda bunun caiz olduğu (Kitap- C, s. 75), sorunun ilmihaldeki şekliyle anlatıldığı (Kitap- C, s. 93), Devletin ilgili kurumu gelip inceleme yaptıktan sonra mer-i kanunlara göre engelli yaşlı veya bakıma muhtaç kişilere verilen paraları almanın caiz olduğu devleti

kandırmanın dışında bakıcı parası almanın caiz olduğu (Kitap- C, s. 112), köpeğin necis bir hayvan olup salyası sebzelere değerse en az 3 en çok 7 kere yıkanması gerektiği (Kitap- C, s. 133), normal yollarla haram olan hallerin, sanal ortamda da geçerli olduğu (Kitap- C, s. 133), ölen kişinin Müslüman mezarlığına gömülebileceği, kişinin inancını simgeleyen işaret konulmasının da bir mahsur bulunmayacağı (Kitap- C, s. 150), ipek elde etmek için ipek böceği üretmenin caiz olduğu (Kitap- C, s. 172), İslâm'ın köle ve cariyelerle ilgili âyet ve hadisler ışığında muhataba bilgi verildiği (Kitap- C, s. 188), alınacak olan bu malzeme ihale ile alınmış bir işin sahasında ise o firmaya ait olduğu, değilse orada iş yapan kişilerin sorumlusuna sorularak hareket edilmesi gerektiği (Kitap- D, s. 8), akitlerde asıl olanın caiz olduğu, dinin öngördüğü temel prensiplere aykırı bir husus içermeyen ve vaktin dinen aranan bütün unsur ve şartlarını taşıyan her akdin sahih olduğu, bu itibarla yakın zamanda ortaya çıkan sigorta da söz konusu şartları taşıyorsa bunun caiz olduğu (Kitap- D, s. 16), borcu veremeyenler üç şekilde değerlendirilebileceği, birinci olarak zamanı geldiğinde vermenin lazım gelmesi ki, alınan borç sözü yerine gelsin, ikinci ola savsaklamak ki, bu durumda olanların kul hakkını ihlal ettikleri, üçüncü olarak ise imkânı olmayıp da veremeyenler ki, bu zor durumda olanlara mühlet verip nefes aldirmek, borç az ise hibe bile etmek İslâm'ın sünnet anlayışını vurguladığı (Kitap- D, s. 18), bunun örfi bir durum olup sıkça karşılaşıldığı, Müslümanlar kardeş olduklarından, dini amaç dışında hitap için kullanılmasında sakınca olmadığı (Kitap- D, s. 19), kişi hayatında malını istediği gibi kullanabileceği ve istediği kişiye bağışlayabileceği (Kitap- D, s. 26) devletin verdiği kur farkının faiz görmeyen bir bankada caiz olduğu (Kitap- D, s. 26), piyasa değerinde veya ona yakın bir fiyatla satılan hacizli malları satmakla bir ve almakta bir sakınca olmadığı, jel tırnak takma hususunda (Kitap- D, s. 27), ev veya işyerini içki satmak için kiraya vermek caiz olmadığı bunun dışında söz konusu evin barınma olarak kiraya verilmesinin caiz olduğu (Kitap- D, s. 30), gusul ve abdestte, organların kuru yer kalmayacak şekilde yıkanması gerektiği, ancak, tırnak yeme gibi rahatsızlıklar doktor tavsiyesiyle giderilemezse, bunun caiz olduğu (Kitap- D, s. 32).”

- Sorulara verilen cevapların kaynak olarak, “Diyanet İslâm İlmihali”, “Fethü'l-Kadîr”, “el-Muğni”, “Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvâlar”, “Reddü'l-Muhtâr”, “el-Mebsût”, “Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu”, “Bedâi” adında dini yayın ve kitaplar olduğu görülmektedir.

- Fıkıh usulü delilleri açısından verilen cevapları incelediğimizde şunları söyleyebiliriz:

Başta anne-baba olmak üzere akrabalarla ilgilenip, onları ziyaret etmekle ilgili meseleler, Kur'an ve sünnete delil teşkil eder. İsrâ suresi 23. âyette şöyle buyrulur: “*Rabbin, yalnız Kendisine tapmanızı ve ana babaya iyilik etmeyi buyurmuştur...*” (İsrâ, 17/23). Sünnetten delil ise, Peygamberimizin (s.a.s.) şu hadisidir: “*Allah'a ve ahiret gününe iman eden, akrabasını görüp gözetin*” (Buhari, 2001, s. 85).

Evlatlarla alâkalı olarak İslâm'ın, evlatlara eşit ve adaletli davranılmasını emrettiği görülür. Bu hususta bizlere en büyük örnek olan Hz. Peygamber (s.a.s.), Beşîr b. Sa'd, malının bir kısmını bir oğluna vermek istediğinde ve kendisinden şahit olmasını istediğinde, Hz. Peygamber diğer çocuklarına da mal verip vermediğini sormuştur. Beşîr b. Sa'd, diğer çocuklarına mal vermediğini söyleyince, Hz. Peygamber kendisine şahit olmamış ve başka birini şahit tutmasını istemiştir (Müslim, tarihsiz, 17/ 1623).

Mezhep imamları, ebeveynlerin evlatlarına mal paylaşımıyla ilgili yaptıkları ayrımcılık hususunda birtakım görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîlerdeki güçlü görüşe göre, babanın ölmeden önce evlatlarına mal bırakmasında eşit davranması müstehap, ayrımcılık yapması ise mekruhtur derler (Kâsânî, 1986, 5/127).

Kul hakkı yemenin hükmü Kur'an'a delil teşkil eder. Bakara, suresi, 188. âyette Allah cc. İnsanların mallarını kendi aralarından haksız yere yememelerini emreder.

Yalanın caiz olduğu yerler sorusu sünnete delil teşkil eder. Bu hususta Allah Rasûlü (s.a.s) şöyle buyurur: “*Yalan sadece üç yerde helâl olur: Kişinin karısını memnun etmesi konusunda, harpte, insanların arasını bulmakta*”, “*İnsanların arasını bulmak için hayır söyleyen ya da hayır söz taşıyan yalancı değildir*” (Tirmizî, tarihsiz, s. 26).

Millî piyango, spor toto-loto, iddia ve benzeri şans oyunları dinimizce haramdır. Bu oyunlar, bir tarafın kazanmasına ve diğer tarafın da kaybetmesine endeksli olarak işler ve kişiyi maddi ve manevi zarara sokar (İbn Kudâme, 1994, 4/194). Hz. Muhammed'in (sav) hadislerinde kumar oynamanın yasaklandığına dair ifadeler mevcuttur. Örneğin tavla meselesinde Allah

Rasûlü şöyle buyurur: “*Tavla oynayan, Allah'a ve Rasûlüne isyan etmiştir*” (Ebû Dâvud, Edeb, 56; İbn Mâce, Edeb, 43; Mâlik, Muvatta, 6).

Mahkemenin hükme bağladığı kan bedelini almak caizdir. Kasıt olmaksızın başkasının ölümüne sebep olan kişinin, ölenin akrabaları için istenilen diyet ödemesi gerekir (İbnü'l-Hümâm, tarihsiz, 10/298-299).

Müslüman bir kişi dinimizin yapılmasını yasakladığı şeyleri kendisi yapamayacağı gibi başkasına da aracı olamaz. Haram olan içki, kumar vs. kendi işletim yapamayacağı gibi mekânı da aynı işi yapması için başkasına kiralayamaz (Serahsi, 1906, 16/38-39; Kudame,1994, 5/407).

Ölen kimsenin vasiyeti olmadan arkasından ailesinin malı üzerinden ıskat, tasadduk, hibe vs. şeyler yapması caiz değildir. Zira bu işler geridekileri mağdur eder (İbn Âbidîn, 1905, 2/240-241).

Şâfilere göre ölenin geride kalan ibadetlerinin akrabalar tarafından ifa edilmesi ve bunların fidyelerinin verilerekten düşürülmesi sahih değildir (DİYYK, 2017).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

“Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetva 190 Hattına Gelen Soru ve Cevapların Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi (2017-2022)” başlıklı çalışmamız kapsamında, beş yıl boyunca kayda alınan dört adet şifahi sorular defteri incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde, hem istatistiksel hem de fıkhi açılardan kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır.

2017-2022 yılları arasında kaydedilen soru ve cevapları içeren dört defterin analizinde, tüm soruların yanıtlandığı görülmüştür. Soruların içerik dağılımına bakıldığında, ibadetler (%73) en fazla sorulan konu olarak öne çıkarken, bunu helaller ve haramlar (%21) takip etmektedir. Üçüncü sırada aileye dair sorular (%4) yer alırken, iman konusuna dair sorular ise (%2) en az yer tutmaktadır. Bunun yanı sıra, çeşitli müteferrik konulara ilişkin sorular da yöneltilmiştir.

Defterlerde yer alan fetvaların kaynaklarına oldukça sınırlı şekilde yer verildiği, hatta birçok fetvada herhangi bir kaynak gösterilmediği tespit edilmiştir. İncelememiz sırasında, verilen fetvaların bir bölümünün âyet ve hadislere, diğer bölümünün ise ferî delillere dayandırıldığı gözlemlenmiştir. Kaynakları belirtmeyen fetvaların, klasik fıkıh literatürü ışığında incelenerek dayanaklarının tespit edilmesine çalışılmış, muğlak kalan hususlar ilgili deliller eşliğinde açıklığa kavuşturulmuştur.

Sonuç olarak, çalışmamız, Balıkesir İl Müftülüğü Alo Fetva Hattı’na yöneltilen soruların tasnifi ve istatistiksel analizleri aracılığıyla, bölgenin dinî dinamiklerini anlamaya yönelik önemli katkılar sağlamaktadır. Bu tür araştırmalar, dinî danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve toplumsal dinî ihtiyaçların daha etkin biçimde karşılanması açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, bu çalışmanın, bu alanda akademik araştırma yapmak isteyenler için yol gösterici bir model olabileceği değerlendirilmektedir.

5.2. Öneriler

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, Balıkesir bölgesine özgü bulgular içermektedir. Gelecek çalışmalarda, farklı bölgelerdeki müftülüklerin Alo Fetvâ hatlarına gelen soruların incelenmesi, bölgesel dini anlayış ve hassasiyetlerin karşılaştırılması zemin hazırlayabilir.

Balıkesir bölgesinde Hanefî mezhebinin ağırlıklı olduğu tespit edilmiştir. Diğer mezheplere mensup bölgelerdeki Alo Fetvâ hatlarına yöneltilen soruların analiz edilmesi, mezhepsel farklılıkların yanı sıra ortak yaklaşımların da ortaya konmasına katkı sunacaktır.

Beş yıllık bir dönemi kapsayan bu çalışmanın daha uzun zaman dilimlerini içerecek şekilde genişletilmesi, dönemsel eğilimlerin ve değişimlerin daha sağlıklı biçimde izlenmesini mümkün kılacaktır.

Müftülüklerde görev yapan personelin, gelen sorulara daha etkin ve kapsamlı yanıtlar verebilmesi için dijital verilerin erişilebilirliğinin artırılması ve bu doğrultuda düzenlenecek eğitim programları sayesinde hem fikhî yeterlilik hem de iletişim becerilerinde gelişme sağlanabilecektir.

Müftülükler tarafından hazırlanacak kapsamlı fetvâ kılavuzları, halkın sık karşılaştığı dinî meselelerde rehberlik görevini üstlenebilir.

Dini bilincin artırılması ve halkın sorularına açık bir zeminde yanıt bulması amacıyla periyodik seminerler ve kamuya açık oturumlar düzenlenmesi yararlı olacaktır.

Alo Fetvâ hattına gelen sorulara dair halktan alınacak geri bildirimler, hizmet kalitesinin sürdürülebilir biçimde iyileştirilmesine imkân tanıyacaktır.

Tüm bu öneriler, gelecekte yürütülecek akademik çalışmaların ve uygulamaya dönük projelerin yönünü belirlemede işlevsel bir çerçeve sunmaktadır. Elde edilen bulgular, dinî danışmanlık hizmetlerinin niteliğinin artırılması ve toplumsal beklentilerin karşılanması açısından değerli veriler içermektedir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, A. (2011). *İslâm Hukukunda Fetvâ Verme Usul ve Esasları*. Yayımlanmamış doktora tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aliyyü'l-Kari, M. H. (1997), *Fethu Bâbi'l-Înâye bi Şerhi'n-Nükâye*. Beyrut: Dâru'l-Erkam.
- Altaş, N. (2009). *Fetvâ Verme İlke ve Yöntemleri*. Yayımlanmamış doktora tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atar, F. (1995). *Fetvâ kavramı*. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Atar, F. (2007). *Nikâh*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Ateş, S. (2004). Günümüzde helâl gıda. *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı IV*. Ankara: DİB Yayınları.
- Awaisi, A. (2006). *The role of Islamic jurisprudence in the Mamluk Sultanate*. Islamic Research Institute.
- Ayar, T. (2011). Osmanlı Dönemi Fetvâ Hizmetlerinde Etkin Bir Birim: Fetvâ Eminliği. *Erciyes Üniversitesi Bilimname Dergisi*, 2(2), 157-175.
- Aydın, M. A. (2018). *Mehir*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Beyhakî, B. (2003). *Sünenü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Bilmen, Ö. N. (tarihsiz). *Büyük İslâm İlmihali*. İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Buhârî, E. (2001). *Sahih-i Buhârî*, (thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır). Beyrut: Dâru Tavkı'n-Necât.
- Burhanpûrî, N. (2000). *El-Fetâva'l-Hindiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Cevherî, H. (1999), *es-Sihâh*, Beyrut: Darul kutub.
- Cezeri, A. (2007). *Kitabu'l Fıkh ale'l Mezahibi'l Erbaa*. Beyrut: Hendek Yayınları.
- Cici, R. (2005). Osmanlı Klâsik Dönemi Fıkıh Kitapları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(5), 215-248.

- Çağrı, M. (2013). *Vesvese*. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Çeşmecioglu, İ. (2015). *Türkiye'de Dinin Serüveni*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dalgın, N. (2004). Zekât Hükümleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (16), 43-72.
- Demirci, K. (1998). *Helaller, Haramlar*. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Dimyâtî, O.M. (1995). *Hâşiyetü İ'âneti't-Tâlibîn 'alâ Halli Elfâzi Fethi'l-Mu'in*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,
- Din İşleri Yüksek Kurulu. (2014). *Fetvâlar*. Ankara: DİB Yayınları.
- Din İşleri Yüksek Kurulu. (2018). *Kurban Sıkça Sorulanlar*. Ankara: DİB Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2013). *Hadislerle İslâm* (2. baskı). Ankara: DİB Yayınları.
- DİYK. (2019, 02, 16). *Alo 190 Fetva hattı günümüz insanının ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmeye devam ediyor*. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/801/alo-190-fetva-hatti-gunumuz-insaninin- ihtiyaclari dogrultusunda-gelistirilmeye-devam-ediyor> (Erişim tarihi:15.02.2025).
- DİYK. (2017, 07, 12). *Anne karnundayken ölüp kendiliğinden düşen veya tıbbi müdahalelerle alınan cenine ne yapılması gerekir?* <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/1269/anne-karnindayken-olup-kendiliginden-dusen-veya-tibbi-mudahalelerle-alinan-cenine-ne-yapilmasi-gerekir> (Erişim tarihi:25.02.2025).
- DİYK. (2017, 07, 12). *Devir ve iskatın dinimizde yeri var mıdır?* <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/373/devir-ve-iskatin-dinimizde-yeri-var-midir> (Erişim tarihi: (02. 03. 2025).
- DİYK. (2017, 07, 12). *Erkek evliliğin gereklerini yerine getirmiyorsa kadın boşanma talebinde bulunabilir mi?* <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/861/koca-evlilik-gereklerini-yerine-getirmiyorsa-kadin-bosanma-talebinde-bulunabilir-mi> (Erişim tarihi: 24.02.2025).
- DİYK. (2017, 07, 12). *Mehir ne demektir? Çeşitleri nelerdir?* <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/808/mehir-ne-demektir-cesitleri-nelerdir> (Erişim tarihi: 24.02.2025).

- DİYK. (2017, 07, 12). *Özür hâli ne demektir ve özür sahibi kimse ne zaman abdest alır?*
<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/68/ozur-hali-ne-demektir-ve-ozur-sahibi-kimse-ne-zaman-abdest-alir> (Erişim tarihi:26.02.2025).
- DİYK. (2017, 07, 12). *Sivil toplum kuruluşlarına zekât verilebilir mi?*
<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/441/sivil-toplum-kuruluslarina-zekat-verilebilir-mi> (Erişim tarihi:28.02.2025).
- Ebû Dâvûd, (tarihsiz). *Sünen-i Ebû Dâvûd*. Beyrut: Mektebeti'l-Asriyye.
- Ebu Zehra, M. (1968). *İslâmda Fikhî Mezhepler Tarihi*. Ankara: Hisar Yayınları.
- Eraslan, S. (2018). *Meşihat İslâmiyye ve Ceride-i İlmiyye*. Ankara: DİB Yayınları.
- Erkal, M. (2013). *Zekât*. Ankara: DİB Yayınları.
- Ez-Zebidi, M.A. (2019). *Tecrid-i Sarih*. Ankara: DİB Yayınları.
- Gazâlî, (1921). *İhyâ-u Ulûmiddîn*. (Çev: D. Selvi). Ankara: Semerkand Yayıncılık.
- Gökçe, E. (2023). *Salgın hastalıkların fikhî hükümlere etkisi: Covid-19 pandemisi örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gönenç, H. (2023). *Büyük Şâfi İlmihali*. İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Güç, A, (2002). *Kurban*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Güçlü, Y. (2023). *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Haddâd, M. (tarihsiz). *el-Cevheratü'n-Neyyira ala Muhtasari'l-Kudurî*. Pakistan: Mektebetü'n-Hakkaniyye.
- Harman, Ö.F, (1996). *Hac*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Haraşî, E. A. (tarihsiz). *eş-Şerhu'l-Kebîr 'alâ Muhtasari Halîl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Haskefî, M. A. (tarihsiz). *ed-Durru'l-Muhtar ala Tenviril-Absar*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Âbidîn, M. E. (1992). *Reddü'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. Beyrut: Dâru'l- Fikr.
- İbn Hacer, (tarihsiz). *Fethu'l-bârî*. Beyrut: Dâru'l-Marife.
- İbn Kudâme, M. M. (1968). *el-Muğni*. Kahire: Mektebetü'l-Kâhire.

- İbn Mâce, E. A. (tarihsiz). *Sünen-i ibni Mâce*, (thk. Muhammed Fuad Abdulbâki). Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- İbn Manzûr, (2011). *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Daru's-Sadr.
- İbn Nüceym, Z. (tarihsiz). *el-Bahrü'r-râik şerhu kenzü'd-dekâik*. Dâru'l Kitâbi'l-İslâmiyye.
- İbn Nüceym, Z. (1999). *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. Beyrut/Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Rüşd, E.-V. (2015). *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- İbn Teymiyye, (2017). *Mecmû'u'l-Fetâvâ*. İstanbul: Daru'l-İman Yayınları.
- İbnü'l-Hümâm, K. M. (tarihsiz). *Şerhu Fethu'l-Kadir*. Dâru'l-Fikr.
- Kandemir, M. E., Demircan, E., Paksu, A., & Kaya, M. (2014). *Hadislerle İslâm* (Cilt 1). Ankara: DİB Yayınları.
- Karadâvî, Y. (1973). *Fıkhu'z-Zekât, Müessesetü'r-Risale*. Beyrut: Dâru'l-Marife.
- Karagöz, İ., Altuntaş, H. (2017). *Namaz İlmihali*. Ankara: DİB Yayınları.
- Karaman, H. (1996). *Fıkıh*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Karaman, H. (2001). *İslâm Hukûku*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Karaman, H., Dönmez, İ., K., Çağrıçı, M., Gümüş, S. (2006). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Cilt 1). Ankara: DİB Yayınları.
- Kâsânî, A. E. (1986). *Bedâ'i'u's-Sanâ'i' fi Tertîbi's-Şerâ'i'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kaşıkçı, O. (2007). *Radâ'*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Kentel, F. (2000). *Dünya'da Din ve Laiklik*. İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Kılavuz, A. S. (2002). *İman ve İbadetler*. Ankara: DİB Yayınları.
- Kırış, N. (2015). Diyanet İşleri Başkanlığı Alo Fetvâ Hattı Üzerine Bir Değerlendirme. *Diyanet İlmi Dergi*, 51(3), 59-84.
- Korkmaz, Ş. (2019). Diyanet İşleri Başkanlığı Alo Fetvâ Hattına Gelen Soruların Değerlendirilmesi. *Diyanet İlmi Dergi*, 55(2), 37-60.

- Mardin, Ş. (1983). *İslâm'ın Bugünkü Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992). *Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Merginânî, E.-H. (tarihsiz). *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*. Beyrut: Dar'ül Feyha.
- Meriç, N. (2004). *Gündelik Hayat ve Fetvâlar*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Meriç, N. (2016). *Cumhuriyet Dönemi Fetvâ Kitapları*.
https://www.academia.edu/21876029/Cumhuriyet_D%C3%B6nemi_Fetva_Kitaplar%C4%B1?sm=b (Erişim tarihi: 20.02.2025).
- Mert, N. (1994). *Laiklik Tartışmalarına Kavramsal Bir Bakış*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Mevsili, (1987), *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Müslim, H. b. (tarihsiz). *el-Câmiu's-sahîh* (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî). Beyrut: Dâru'l Arabî.
- Nevevî, E. Z. (tarihsiz). *Kitâbu'l-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb li's-Şîrâzî*. Beyrut: Daru'l-Hadis.
- Öğüt, S. (2010). *Tahâret*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Özen, Ş. (2005). Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(5), 373-374.
- Özkan, M. (2021). Covid-19 pandemi sürecinin diyanet işleri başkanlığı aile ve dini rehberlik bürolarına ulaşan sorular çerçevesinde (2019-2020) aile hayatı üzerindeki etkileri: Balıkesir örneği. M. Bayyığıt, M. Özkan, A. A. Çanakçı ve A. H. Ahmed (Editörler), *Pandemi sürecinde aile olmak 2* içinde (s. 11-29). Konya: Palet Yayınları.
- Polatoğlu, E. (2022). Haccın Hikmet Boyutu ve Sembolik Yapısı. *İslâmi İlimler Araştırmaları Dergisi*, 12, 120-146.
- Remlî, A. A. (2003). *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l İlmiyye.
- Serahsi, E. B. (1906). *el-Mebsût*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l İlmiyye.
- Sinanoğlu, M. (1999). *İbadet*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.

- Suyuti, J. A. (2014). *el-Hâvî li'l-Fetâvî*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi.
- Şâfîî, E. A. (2001). *el-Üm*. Beyrut: Dârü'l-Marife.
- Şâfîî, E. A. (2021). *Er-Risâle*. Ankara: DİB Yayınları.
- Şemseddin S. (1989). *Kâmûs-i Türki*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Şentürk, L., Yazıcı, S. (2024). *İslâm İlmihali*. Ankara: DİB Yayınları.
- Şevkani, M. S. (2016), *Neylü'l-evtâr Şerhu Münteka'l-ahbâr*. Kahire: Darü'n-Nevadir.
- Şirbînî, Ş. M. (1997). *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Şîrâzî, E. İ. (1995). *Mühezzeb fi fıkhi'l-İmami's-Şâfîî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Şürünlâlî, A. M. (2004). *Merâkı'l-felâh bi imdâdi'l-Fettâh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Taberânî, S. (1925), *El-Mu'cemü'l-Evsat*. Beyrut: Mektebu'l-İslâmî.
- Taberî, M. (2024). *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Ankara: Beka Yayınları.
- TDV İlmihal, (2003). *İman ve İbadetler*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Tehânevî, Z. O. (2001) *İ'lâü's-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Fikir.
- Tahtâvî, A. (1997). *Hâşi yetü't-Tahtâvî alâ Merâkı'l-felâh Şerhu Nûri'l-îzâh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye
- Tirmizî, İ. (1978). *es-Sünen (el-Câmiu's-Sahih)*. (Thk.: Ahmed Muhammed Şakir). Mısır.
- Uzunpostacı, M. (1996). *İslâm Hukûku*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Üzüm, İ. (2002). *Kirâmen Kâtibîn*. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Yavuz, Y.Ş, (2001). *Kader*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Yıldırım, C. (2017). *Kaynaklarıyla İslâm Fıkhi*. Ankara: Kervan Yayınevi.
- Yıldırım, M. (1998). *İbn Teymiyye'nin fetva metodolojisi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 25, 1–22.
- Yitik, A, (2007). *Oruç*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Zeylaî, F. O. (1898). *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî.

Zuhayli, V. (1985). *el-Fıkhü 'l-İslâmî ve Edilletüh*. Dımeşk: Daru'l-Fıkr.

EKLER

Ek 1: Şifahi Sorular Defteri Kullanma İzin Belgesi

T.C.
BALIKESİR VALİLİĞİ
İl Müftülüğü

Sayı : E-52207053-105-4099109
Konu : Tez Çalışması

17.08.2023

MÜFTÜLÜK MAKAMINA

İlgi : Altieylül Kaymakamlığı (Altieylül İlçe Müftülüğü)'nın 16.08.2023 tarihli ve E-52485868-201.99-4095040 sayılı yazısı.

İlgi yazı ile Altieylül İlçe Müftülüğü Uzman Vaizi Erol OLFAZ'ın Yüksek Lisans Tez çalışmasına katkı sağlamak üzere, "Alo 190/Fetva Hattı" kayıtlarında yer alan 2017-2022 yılları arasındaki soru ve cevapların yazılı olduğu Şifahi Sorular Defteri'nin fikhî analizini yapmak istediği belirtilmektedir.

Bu itibarla; 2017-2022 yılları arası Şifahi Sorular Defterlerinin fikhî analizini yapmak üzere adı geçen personele gerekli izinin verilmesini;
Olurlarınıza arz ederim.

Hatice GEÇGELEN
İl Müftü Yardımcısı

OLUR
Celal SÜRGEÇ
İl Müftüsü

Dağıtım:
Bilgi:
Altieylül İlçe Müftülüğüne

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: 90C970E1-3519-466B-A0E4-DBA03B77698F

Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/>

Paşaalanı Mah. Mimar Sinan Cad. No:24 10020 BALIKESİR

Telefon :0 266 239 40 44-45 Faks : 0 266 243 03 86

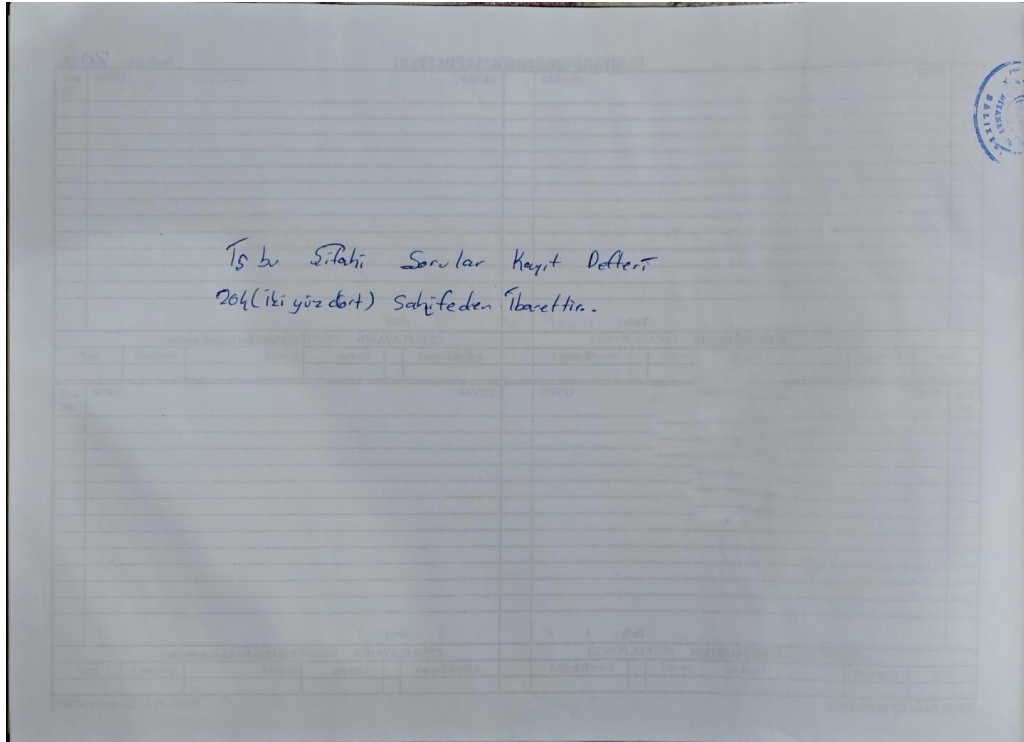
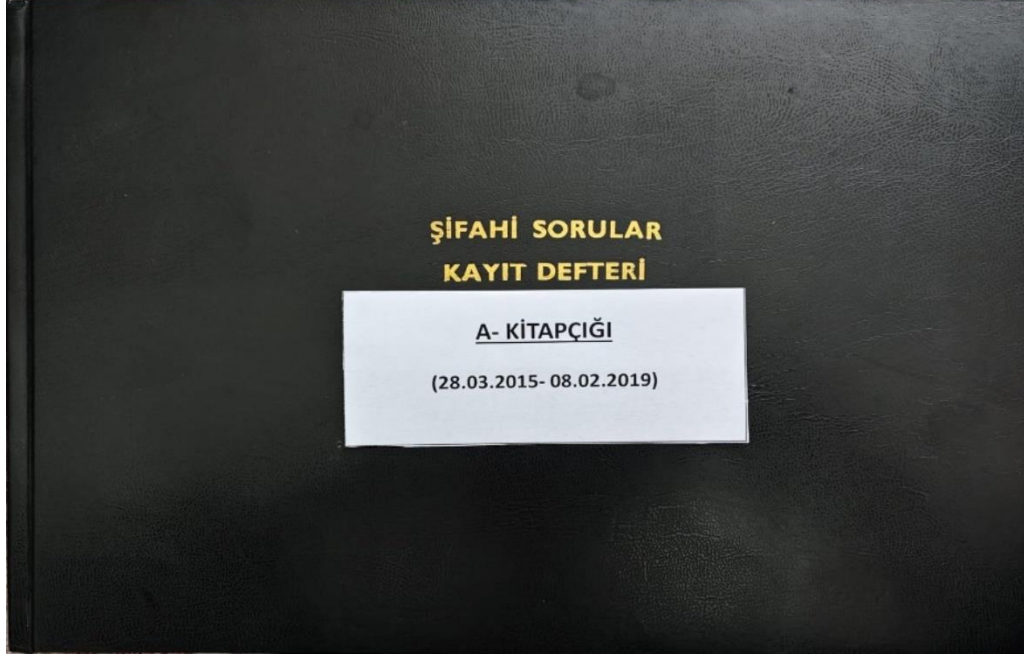
<https://balikesir.diyaret.gov.tr/> e-posta : balikesir@diyanet.gov.tr

Bilgi için:Üzeyir YILDIRIM
Veri Hazırlama ve Kontrol
İşletmeni

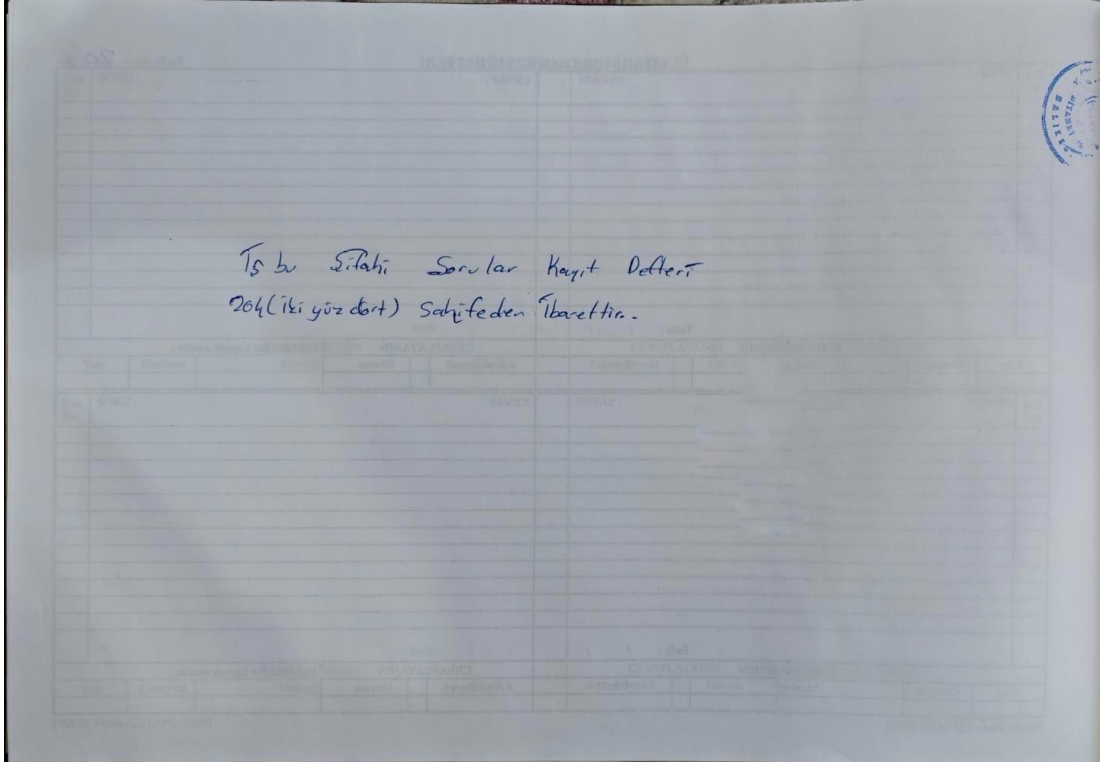
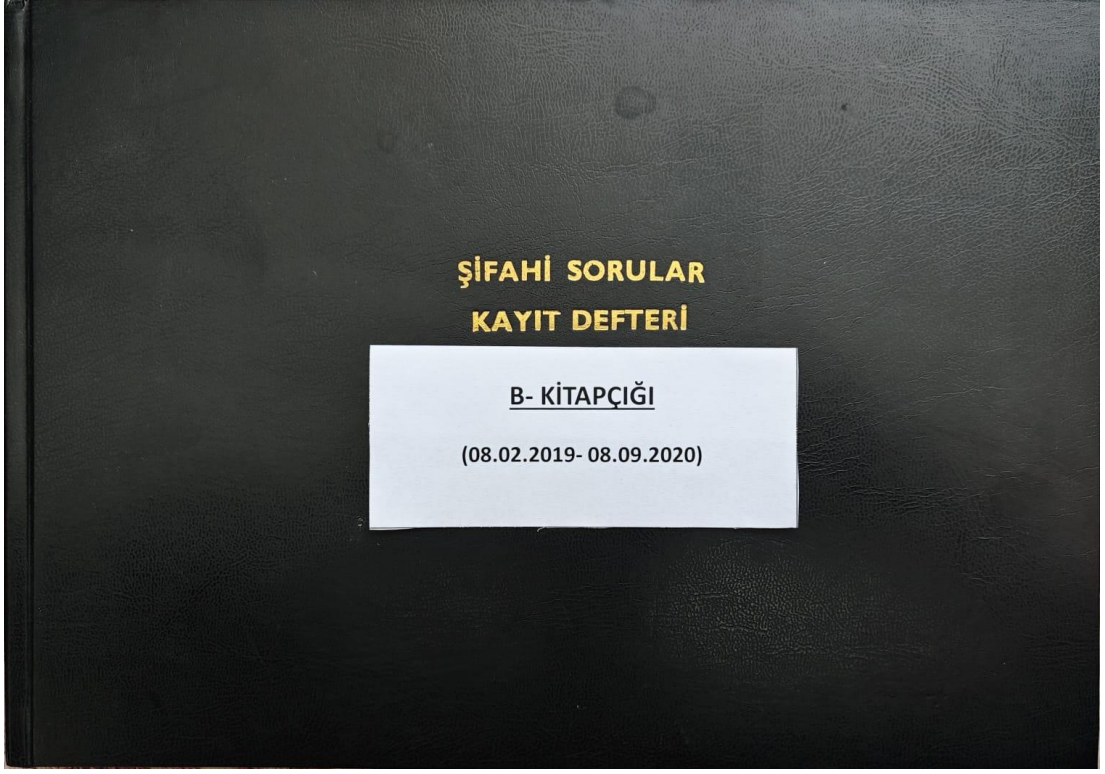

Ek 2: Şifahi Sorular Defterleri Kitapçık İsimleri

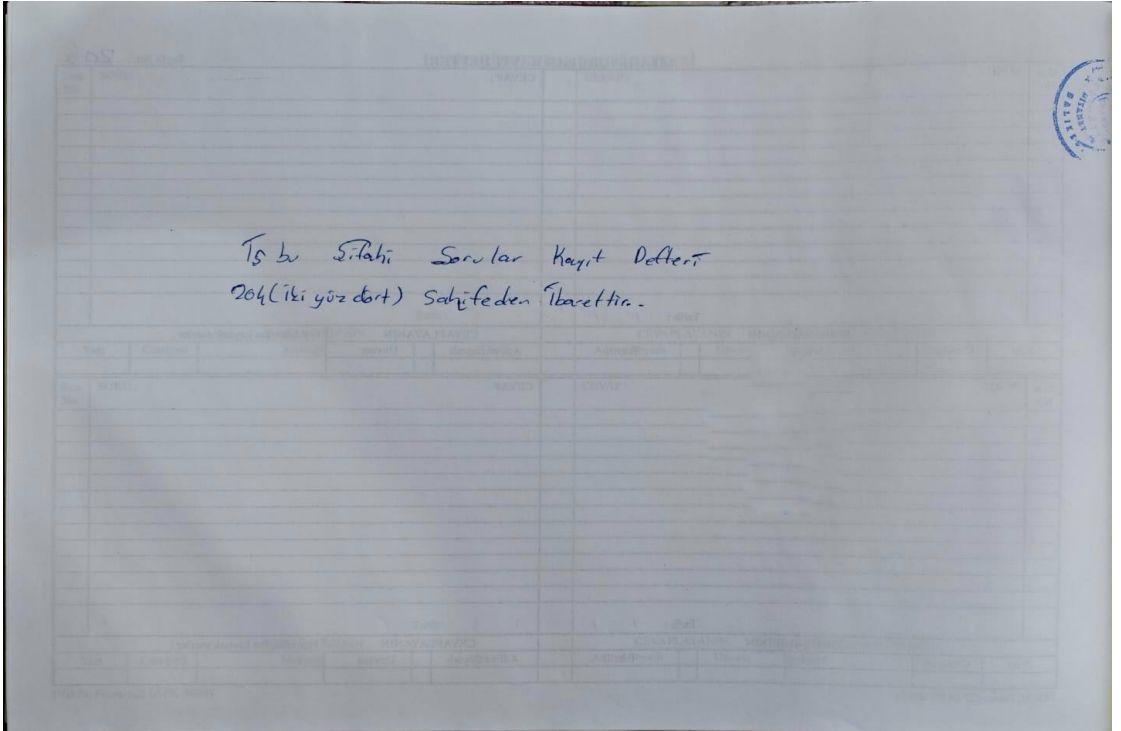
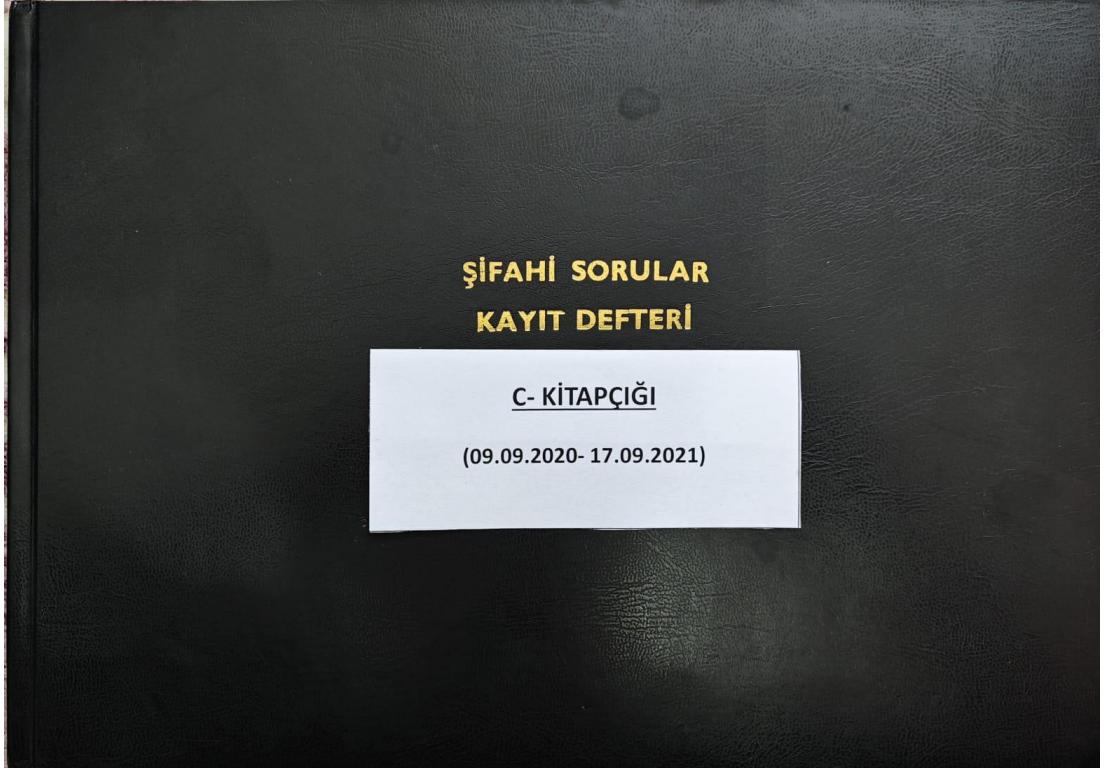
A Kitapçığı

B Kitapçığı

C Kitapçığı

D Kitapçığı

